

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özlem ÇELİK

MESLEKİ HİLE, HİLEKÂR PROFİLİ VE İŞLETMELERİN HİLEYE İLİŞKİN
SORUMLULUKLARI: BEŞ YILDIZLI KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR
UYGULAMA

İşletme Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özlem ÇELİK

MESLEKİ HİLE, HİLEKÂR PROFİLİ VE İŞLETMELERİN HİLEYE İLİŞKİN
SORUMLULUKLARI: BEŞ YILDIZLI KONAKLAMA İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR
UYGULAMA

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Murat ERDOĞAN

İşletme Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özlem ÇELİK'in bu çalışması, jürimiz tarafından İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Mahmut Sami ÖZTÜRK	(imza)
Üye (Danışmanı)	: Dr.Öğr.Üyesi Murat ERDOĞAN	(imza)
Üye	: Dr.Öğr.Üyesi Güler Ferhan ÜNAL UYAR	(imza)

Tez Başlığı: MESLEKİ HİLE, HİLEKÂR PROFİLİ VE İŞLETMELERİN HİLEYE
İLİŞKİN SORUMLULUKLARI: BEŞ YILDIZLI KONAKLAMA
İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 21.06.2021

Mezuniyet Tarihi : 14.07.2021

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Mesleki Hile, Hilekâr Profili ve İşletmelerin Hileye İlişkin Sorumlulukları: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Özlem ÇELİK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Özlem ÇELİK
Öğrenci Numarası	20185212006
Enstitü Ana Bilim Dalı	İşletme
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi Murat ERDOĞAN
Tez Başlığı	Mesleki Hile, Hilekâr Profili ve İşletmelerin Hileye İlişkin Sorumlulukları: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama
Turnitin Ödev Numarası	1616731750

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 143 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 07/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 7

alıntılar dahil % 21 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(+) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

07/07/2021

(imzası)

Dr. Öğretim Üyesi Murat ERDOĞAN

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM HİLE VE HATA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Hile ve Hata Kavramı	2
1.2. Hile Grupları	3
1.2.1. Çalışan Hileleri.....	4
1.2.2. Satıcı Hileleri	4
1.2.3. Müşteri Hileleri	5
1.2.4. Yönetim Hileleri.....	5
1.2.5. Yatırım Hileleri	5
1.3. Muhasebe Hileleri ve Hataları	6
1.3.1. Muhasebe Hilesi Kavramı ve Yöntemleri	6
1.3.2. Muhasebe Hatası Kavramı ve Yöntemleri	7
1.4. Hileyle İlgili Yaşanmış Uluslararası Skandallar	9
1.4.1. Enron Skandalı	10
1.4.2. Worldcom Skandalı	11
1.5. Hile Üçgeni	12
1.5.1. Baskı/Motivasyon unsuru	14
1.5.1.1. Mali Baskılar	14
1.5.1.2. Kötü Alışkanlıklardan Doğan Baskılar	15
1.5.1.3. İşle İlgili Baskılar	15
1.5.2. Fırsat unsuru	15
1.5.3. Haklı Gösterme unsuru	16
1.6. Hilenin Önlenmesi	18
1.6.1. İşletmede Dürüst ve Etik Kültür Oluşturma.....	18
1.6.2. Hile Unsurlarını Ortadan Kaldırma	19
1.6.3. Denetim ve Gözetim Komiteleri Oluşturma	21
1.6.4. Hile Önleme Sürecini ve Kontrollerini Değerlendirme	22

İKİNCİ BÖLÜM MESLEKİ HİLE TÜRLERİ

2.1. Varlıkların Kötüye Kullanılması.....	23
2.1.1. Nakit Hileleri	24
2.1.1.1. Eldeki (Doğrudan) Nakit Hırsızlığı	25
2.1.1.2. Gelirlerde (Tahsilatlarda) Nakit Hırsızlığı.....	25
2.1.1.2.1. Satış Gelirlerinde (Tahsilatlarında) Yapılan Hırsızlık	25
2.1.1.2.2. Nakit Para Hırsızlığı.....	27
2.1.1.3. Hileli Ödemeler	27
2.1.1.3.1. Fatura Hileleri	27
2.1.1.3.2. Bordro Hileleri	28

2.1.1.3.3. Gider Hileleri	29
2.1.1.3.4. Çek ve Kıymetli Evrak Hileleri	30
2.1.1.3.5. Ödeme Kayıtları Hileleri.....	30
2.1.2. Stoklar ve Diğer Varlıklarda Yapılan Hileler.....	31
2.1.2.1. Stokların ve Diğer Varlıkların Çalınması	31
2.1.2.1.1. Varlık Talepleri ve Transferleri	31
2.1.2.1.2. Hileli Satış ve Nakliye	32
2.1.2.1.3. Doğrudan Hırsızlık.....	32
2.1.2.1.4. Satın Alma ve Teslim Alma Hileleri.....	32
2.1.2.2. Stokların ve Diğer Varlıkların Suistimal Edilmesi.....	33
2.2. Yolsuzluk	33
2.2.1. Çıkarların Çatışması	36
2.2.1.1. Alış Hileleri	36
2.2.1.2. Satış Hileleri	36
2.2.2. Rüşvet.....	37
2.2.2.1. İhale Kaynaklı.....	37
2.2.2.2. Fatura Komisyonu Kaynaklı.....	37
2.2.3. İlegal Bahşış, Bağış ve Hediye.....	38
2.2.4. Haraç (İrtikap)	38
2.3. Finansal Tablo Hilesi	39
2.3.1. Finansal Tablo Hilesinin Nedenleri ve Amaçları	42
2.3.2. Finansal Tablo Hilesinin Yöntemleri	43
2.3.2.1. Kârın Olduğundan Yüksek Gösterilmesi.....	43
2.3.2.1.1. Zamanlama Farklılıkları.....	43
2.3.2.1.2. Hayali (Fiktif) Gelirler	44
2.3.2.1.3. Borç veya Giderlerin Gizlenmesi.....	44
2.3.2.1.4. Uygunsuz Varlık Değerlemesi	45
2.3.2.1.5. Yanlış ve Aldatıcı Açıklamalar	45
2.3.2.2. Kârın Olduğundan Düşük Gösterilmesi.....	46
2.3.2.2.1. Zamanlama Farklılıkları.....	46
2.3.2.2.2. Gelirlerin Gizlenmesi	46
2.3.2.2.3. Borç ve Giderlerin Yüksek Gösterilmesi	47
2.3.2.2.4. Uygunsuz Varlık Değerlemesi	47
2.3.2.2.5. Yanlış ve Aldatıcı Açıklamalar	48
2.3.3. Manipülasyon ve Muhasebe Manipülasyonu	48
2.3.3.1. Muhasebe Manipülasyonu ile Finansal Tablo Hilesi Arasındaki Fark.....	49
2.3.3.2. Muhasebe Manipülasyonu Yöntemleri.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MESLEKİ HİLE, HİLEKÂR PROFİLİ VE İŞLETMELERİN HİLEYE İLİŞKİN SORUMLULUKLARI ÜZERİNE ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	51
3.2. Literatür Taraması.....	51
3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları	60
3.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri	61
3.5. Araştırmanın Yöntemi.....	62
3.5.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	62
3.5.2. Veri Toplama Araçları.....	63
3.5.3. Veri Analiz Teknikleri.....	63
3.6. Araştırmanın Güvenirliği ve Geçerliği	64

3.6.1. Geçerlilik Analizi	64
3.6.2. Güvenirlilik Analizi	68
3.7. Araştırmanın Bulguları	68
3.7.1. Frekans Analizi.....	69
3.7.1.1. Hilenin Gerçekleşme Durumu ve Gerçekleşen Hile Sayısı	69
3.7.1.2. Hileli Davranışta Bulunan Kişilerin Demografik Bilgileri.....	69
3.7.1.3. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Davranışsal Uyarı İşaretleri	72
3.7.1.4. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Hile Öncesi veya Hile Sürecinde Yaşadığı Durumlar	73
3.7.1.5. Hileyi Tespit Eden Birimler/Taraflar.....	74
3.7.1.6. Gerçekleşen Hileli Eylem Türü	75
3.7.1.7. Hileli Eylemin Gerçekleşmesine İzin Veren/Katkıda Bulunan Faktörler	76
3.7.2. Bağımsız İki Örneklem T Testi (Independent Samples T Test).....	77
3.7.3. Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way Anova).....	78
3.7.4. Korelasyon Analizi.....	87
3.7.5. Basit Doğrusal Regresyon Analizi	88
3.7.6. Bulguların Değerlendirilmesi	90
3.7.6.1 Demografik Faktör Gruplarına İlişkin Değerlendirmeler	90
3.7.6.2 İşletmenin Hileye Karşı Sorumluluklarına İlişkin Değerlendirmeler....	92
SONUÇ	97
KAYNAKÇA.....	101
EK-1 ANKET FORMU.....	127
Ö Z G E Ç M İ Ş	129

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Hile Üçgeni	13
Şekil 2.1 Hile Ağacı	23
Şekil 2.2 Nakit Hile Türleri	24
Şekil 2.3 Stok ve Diğer Varlıklarda Yapılan Hile Türleri	31
Şekil 2.4 Yolsuzluk Hilesi Türleri	35
Şekil 2.5 Muhasebe Manipülasyonları ile Finansal Tablo Hile Farkı	50
Şekil 3.1 Araştırma Modeli	61

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Hile Grupları	3
Tablo 2.1. Yolsuzluğun Yönetsel, Ekonomik, Sosyal Nedenleri	35
Tablo 3.1. Açıklayıcı Faktör Analizi - KMO Ölçüsü Kriterleri	64
Tablo 3.2. Özdeğer İstatistiğine Göre Faktör Sayısı ve Açıklanan Varyansın Yüzdesi.....	65
Tablo 3.3. Ortak Varyans Tablosu.....	65
Tablo 3.4. Döndürülmüş Faktör Matrisi.....	66
Tablo 3.5. Güvenirlilik Analizi.....	68
Tablo 3.6. Gerçekleşen Hile Sayısı	69
Tablo 3.7. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Yaşı.....	70
Tablo 3.8. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Cinsiyeti.....	70
Tablo 3.9. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Eğitim Durumu	70
Tablo 3.10. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin İşletmedeki Çalışma Süresi	71
Tablo 3.11. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin İşletmedeki Pozisyonu.....	71
Tablo 3.12. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Çalıştığı Departman.....	72
Tablo 3.13. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Davranışsal Uyarı İşaretleri.....	72
Tablo 3.14. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Hile Öncesi veya Hile Sürecinde Yaşadığı Durumlar.....	73
Tablo 3.15. Hileyi Tespit Eden Birimler/Taraflar	74
Tablo 3.16. Gerçekleşen Hileli Eylem Türü.....	75
Tablo 3.17. Hileli Eylemin Gerçekleşmesine İzin Veren/Katkıda Bulunan Faktörler	76
Tablo 3.18. Finansal Tablo Hilesinin Gerçekleştirilmesinin Cinsiyete Göre Değişimi	77
Tablo 3.19. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Cinsiyete Göre Değişimi	78
Tablo 3.20. Finansal Tablo Hilesinin Yaşa Göre Değişimi.....	79
Tablo 3.21. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Yaşa Göre Değişimi	79
Tablo 3.22. Finansal Tablo Hilesinin Eğitim Durumuna Göre Değişimi.....	80
Tablo 3.23. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Eğitim Durumuna Göre Değişimi	81
Tablo 3.24. Finansal Tablo Hilesinin İşletmedeki Çalışma Süresine Göre Değişimi	81
Tablo 3.25. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının İşletmedeki Çalışma Süresine Göre Değişimi	82
Tablo 3.26. Varlıkların Kötüye Kullanılması İşletmedeki Çalışma Süresi Tukey Testi	83
Tablo 3.27. Finansal Tablo Hilesinin Gerçekleştirilmesinin Pozisyona Göre Değişimi.....	84
Tablo 3.28. Finansal Tablo Hilesi Pozisyon Tukey Testi	84
Tablo 3.29. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Pozisyona Göre Değişimi.....	85
Tablo 3.30. Varlıkların Kötüye Kullanılması Pozisyon Tukey Testi	85
Tablo 3.31. Finansal Tablo Hilesinin Gerçekleştirilmesinin Departmana Göre Değişimi.....	86
Tablo 3.32. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Departmana Göre Değişimi.....	87
Tablo 3.33. Korelasyon Analizi.....	88
Tablo 3.34. İşletmenin Hileye Karşı Sorumlulukları ile Finansal Tablo Hilesi Basit Doğrusal Regresyon Analizi	89
Tablo 3.35. İşletmenin Hileye Karşı Sorumlulukları ile Varlıkların Kötüye Kullanılması Basit Doğrusal Regresyon Analizi.....	89

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACFE	Association of Certified Fraud Examiners (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği)
CIMA	Chartered Institute of Management Accountants (Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü)
FBI	Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
IIA	Institute of Internal Auditors (Uluslararası İç Denetçiler Örgütü)
KGK	Kamu Gözetim Kurumu
KPMG	Audit, Tax and Consultancy Services (Denetim, Vergi ve Danışmanlık Hizmetleri)
SEC	U.S. Securities and Exchange Commission (Amerika Birleşik Devletler Sermaye Piyasası ve Borsa Kurulu)
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı)
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDK	Türk Dil Kurumu
VUK	Vergi Usul Kanunu

ÖZET

Günümüzde işletmelerde gerçekleşen mesleki hileler işletmelerin oldukça yüksek tutarlarda kayıp vermelerine ve hatta iflas etmelerine neden olmaktadır. Bu hileler sonucunda gerçekleşen skandallar yatırımcıların güvenini zedelemektedir.

Bu çalışmanın amacı, Antalya ilindeki beş yıldızlı konaklama işletmelerinde gerçekleşen çalışan hilelerinin, bu hilelerin gerçekleşme şeklinin, hile eylemini yapanların profilinin ve davranış özelliklerinin, hile gerçekleşen işletmelerin genel özellikleri ile hileye maruz kalmalarındaki sorumluluklarının belirlenerek bu hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi için işletmelere çözüm önerileri getirmektir.

Bu amacı gerçekleştirmek için Kültür ve Turizm Bakanlığı'na kayıtlı, Antalya ilindeki beş yıldızlı konaklama işletme yöneticilerine anket yöntemiyle araştırma yapılmıştır. Çalışmada finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması ile demografik faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ve işletmenin hileye karşı sorumluluklarının finansal tablo hilelerini ve varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkileyip etkilemediği sorularına cevap aranmıştır. Bu sorular kapsamında ankette elde edilen verilere t testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Anket sonuçları değerlendirilirken beş yıldızlı konaklama işletmelerinde hile gerçekleşip gerçekleşmediği, hile yapanların demografik ve davranışsal özellikleri, hile sürecinde içinde bulundukları durumlar, gerçekleşen mesleki hile türleri ve işletmelerin bu hilelerle ilgili sorumlulukları hakkında elde edilen sonuçlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hile, Hata, Muhasebe Hilesi, Muhasebe Manipülasyonu, Hile Türleri

SUMMARY
OCCUPATIONAL FRAUD, FRAUDULENT PROFILE AND
RESPONSIBILITIES OF BUSINESSES REGARDING FRAUD: AN APPLICATION
ON FIVE STAR ACCOMMODATION BUSINESSES

Today, occupational fraud in businesses cause businesses to lose quite high amounts and even go bankrupt. The scandals that occur as a result of these tricks damage the trust of the investors.

The aim of this study is to determine employee frauds in five-star accommodation businesses in Antalya, the way these frauds occur, the profile and behavioral characteristics of perpetrators, general characteristics of the businesses where fraud occurs and their responsibilities in being exposed to fraud and to offer solutions to businesses for the detection and prevention of these frauds.

In order to achieve this goal, a survey has been conducted with five-star accommodation businesses managers in Antalya, registered to the Ministry of Culture and Tourism. The study sought answers to the questions of whether there is a significant difference between financial statement fraud and misuse of assets and demographic factor groups, and whether the liabilities of the enterprise against fraud significantly affect financial statement fraud and misuse of assets. Within the scope of these questions, t test, one-way analysis of variance, correlation and simple linear regression analysis were applied to the data obtained in the questionnaire. While evaluating the results of the survey it was stated whether fraud occurred in five-star accommodation businesses, the demographic and behavioral characteristics of the perpetrators, the situations they were in during the fraud process, the types of occupational fraud that occurred, and it was stated the results obtained about the responsibilities of the businesses regarding these frauds.

Key Words: Fraud, Error, Accounting Fraud, Accounting Manipulation, Types of Frauds

ÖNSÖZ

Hile, günümüzde tüm dünyada oldukça önemli bir sorun olarak görülmektedir. Muhasebe hileleri alanında yaşanan hileler incelendiğinde, finansal skandallara konu olan işletmelerin, denetime tabi tutuldukları fakat denetim firmalarının ve mensuplarının hilenin tespitinde ve önlenmesinde yetersiz kaldıkları görülmüştür. Bu skandalların birden fazla yaşanması muhasebe denetimine güveni iyice azaltmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde mesleki hile, işletmelerin yönetim kademelerinde ve meslek mensuplarınca pek anlaşılamayan ve uzmanlığın gerektiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın konusunu mesleki hileler (occupational fraud) oluşturmaktadır.

Araştırma, Antalya ilinde yer alan beş yıldızlı konaklama işletmelerini kapsamakta ve bu işletmelerde gerçekleşen çalışan hileleri, hilenin gerçekleşme biçimi, hile eylemini yapanların karakteristik özellikleri, hileye maruz kalan işletmelerin genel özellikleri ve hileye maruz kalmalarındaki sorumluluklarının ortaya konması ve işletmelere çözüm önerileri getirilmesi amacıyla anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Tez çalışmam boyunca yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Murat ERDOĞAN'a ve bu süreçte her türlü desteği gösteren aileme katkıları ve anlayışları için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Mesleki hileler, çalışanlar tarafından işletme varlıklarının kasıtlı şekilde suistimal edilmesini de içeren muhasebe hileleridir. Hilelerin kasıtlı yapılmasından da kaynaklı olarak hatalara nazaran daha zor tespit edilebilmesi ve boyutlarının çok yüksek tutarlara ulaşabilmesi açısından işletmelerde tespit edilmesi ve önlenmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesinde en büyük sorumluluk ise işletmedeki birimlere ait geniş yetkilere ve bilgilere sahip olan işletme yöneticilerine ve yönetimine aittir.

Çalışmanın amacı, konaklama işletmelerinde meydana gelen mesleki hile türlerini, hile yapan çalışan profilini, hileyi tespit eden birimleri ve tarafları, işletmelerin hile tespitinde ve önlenmesinde eksik olan yönlerini beş yıldızlı konaklama işletme yöneticilerine uygulanan anketle belirlemek ve hem işletme yönetimlerine hem hile denetiminde yer alacak meslek mensuplarına gerek hilekâr profili konusunda farkındalık sağlamak gerekse bu eksikliklerin giderilmesi konusunda öneriler sunmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, hile ve muhasebe hilesi tanımlarına, hilenin nedenlerine (işletmelerin hileyle ilgili sorumlulukları) ve hile üçgenine, hile önleme yöntemlerine, hileyle ilgili yaşanmış skandallara değinilmiştir. Hile ve hata ayırımından bahsedilmiş, hile grupları belirtilmiş olup hile ve hatayla ilgili genel bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, mesleki hile türleri alt başlıklarıyla beraber detaylı olarak ele alınmış olup bu kapsamda varlıkların kötüye kullanılması, finansal tablo hilesi ve yolsuzluk çeşitleri yer almaktadır. Ayrıca manipülasyon, muhasebe manipülasyonu kavramlarına da değinilmiş olup muhasebe manipülasyonu ile finansal tablo hilesi farkları belirtilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı ve kısıtları, modeli ve hipotezleri yer almıştır. Beş yıldızlı konaklama işletme yöneticilerine uygulanan anket yöntemiyle bu işletmelerde hile gerçekleşip gerçekleşmediği, hile yapan çalışanların demografik ve davranışsal özellikleri, hile sürecinde veya hemen öncesinde içinde bulundukları durumlar, hileyi tespit eden birimler ve taraflar, gerçekleşen mesleki hile türleri ve hilelerin gerçekleşmesinde işletmelerin izin verdiği ve katkıda bulunduğu faktörler (işletmenin hileye karşı sorumlulukları) tespit edilmiştir ve elde edilen sonuçlara göre öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİLE VE HATA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Hile ve Hata Kavramı

Türk Dil Kurumu'nda hile kavramı, birini aldatmak, yanıltmak, maksatlı yapılan düzen, dolap, oyun, alavere dalavere ve entrika anlamında açıklanmıştır.¹

Eren (1999) hileyi, herhangi bir kişiyi, bir irade bildiriminde bulunmaya, aslında sözleşme yapmaya yönlendirmek için o kişide kasten hatalı görüş uyandırarak oluşturulan hatalı görüşü koruma ve sürdürme eylemi olarak tanımlamaktadır (Akyel, 2009: 17).

Johnson ve McDonald'a göre hilenin yasal olarak tanımı, insan dehasının tasarlayabileceği tüm araçları içeren ve bir insanın, gerçeği örtbas ederek yanlış görüşler vasıtasıyla diğerlerine üstünlük sağlamak maksadıyla her türlü sürpriz, kurnazlık, sahtekârlık içeren davranışlarda bulunması ve bir başkasını kandırmasıdır (Rezaee, 2002: 1).

Silverstone ve Sheetz (2004)'e göre hilede, insanların keşfedebilecekleri ve bulabilecekleri, yalanla başkalarından avantaj kazanabilecekleri tüm araçlar bulunmaktadır. Hile sınırlarıyla insanoğlunun hilekârlık düzeyinin sınırları aynıdır. FBI'a göre hile, gizlice yürütülen ve şiddete gerek kalmadan güven istismarı ile gerçekleştirilen yasalara aykırı eylemlerdir (Kuloğlu, 2007: 35). Albrecht (2003)'e göre, bir şeyi illegal yöntemlerle başkalarından almak için ya karşı tarafa fiziksel güç uygulanır yani hırsızlık yapılır ya da karşı taraf aldatılarak varlıkları ele geçirilir yani hile yapılır. Hırsızlık hileden şiddetli ve sarsıcı olmasına rağmen hilenin zararlı etkileri hırsızlıktan fazladır ve hilenin içinde güven istismarı, sahtekârlık hep vardır (Çelik, 2007: 32).

Hile; kasıt amacı taşıyan gerçeklerin, adaletin, dürüstlüğün ve eşitliğin tam aksine yalan söyleme ve bir dolandırma eylemi olup şu özelliklere sahiptir (Bozkurt, 2009: 60):

- Hileli eylem hileyi yapan şahıslar tarafından gizlice sürdürülür,
- Hile eyleminde, art niyetli kişinin kendisine fayda sağlama amacı vardır,
- Yapılan hilede kesinlikle kasıt unsuru vardır,
- Mağdur bir şekilde aldatılmaktadır,
- Hile eyleminde kurban kişi veya işletme her zaman zarar görmektedir.

Hata kavramı, istemeden ve bilmeden yapılan yanlış, kusur, yanılma ve yanılgı olarak Türk Dil Kurumu'nun tanımında yer almıştır.² Hata, ifade edilmek istenen gerçeklerin yanlış şekilde ifade edilmesi yani iç irade ile aslında beyan edilen durumun birbirinden farklı olmasıdır

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hile (erişim tarihi: 12.10.2019).

² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hata (erişim tarihi: 13.10.2019).

(Esener, 1969: 116).

Günümüzde, işletmelerin büyümesi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak işletmelerin yapısının karmaşıklaşması nedeniyle muhasebe işlemlerinde çalışanların unutkanlık, dikkatsizlik, tecrübesizlik, bilgisizlik gibi sebeplere bağlı olarak işlemlerde hata yapmaları kaçınılmazdır (Bağışlar, 2015: 3). Bilgisizlikten kaynaklı hataların önüne geçebilmek için çalışanlara işe alındığı andan itibaren belirli aralıklarla hizmet içi eğitim verilmelidir. Yorgunluk ve uykusuzluk gibi nedenlerle çalışanın işine odaklanamaması, ilerleyen yaşın getirdiği zihinsel yeteneklerinin zayıflaması, dalgınlığı gibi nedenlerle çalışan hatalarının yapılması olasıdır. Hatalarda; yanlışlıktan dolayı gerçek görülemez, yanlışlıktan kaynaklı bilginin doğruluğu ve güvenilirliği zarar görür, yanlış bilgiler sonucunda yanlış kararlar alınır ve hatalar kasıtsız olup istem dışı yapılır. Hatanın tamamen önlenmesi mümkün değilse de yönetim tarafından bu hataları en aza indirmek için ilgili çalışmalar yapılmalıdır (Azaltun, 1998: 6).

Messier (1997)'e göre, hile ile hatayı ayıran en önemli fark eylemde kasıt unsurunun bulunup bulunmamasıdır. Arkun (1975)'a göre, hatalarda kasıt unsuru yokken hileler çıkara dayalı ve kasten yapılır. Hatalar bilgi ve dikkat eksikliği gibi durumlardan kaynaklanır. Hile yapan menfaat amaçlı olarak, hata yapan ise menfaat amacı olmadan karşı tarafa zarar verir (Dumanoğlu, 2005: 349).

1.2. Hile Grupları

Steve Albrecht tarafından hileler beş gruba ayrılmış olup aşağıdaki tabloda özet olarak açıklanmıştır (Albrecht vd., 2009: 11).

Tablo 1.1. Hile Grupları

Hile Grubu	Etkilenen	Hileyi yapan	Açıklama
Çalışan Hilesi	İşverenler	Çalışanlar	Çalışanlar pozisyonlarını işletmenin varlıklarını çalmak veya yönlendirmek için kullanırlar.
Satıcı Hilesi	Mal ya da hizmet alan işletmeler	Mal, hizmet satan bireyler veya işletmeler	Satıcı işletmeler faturayı olması gerekenden fazla keser veya düşük kalitede, anlaşılardan az ürün gönderir.
Müşteri Hilesi	Mal ya da hizmet satan işletmeler	Müşteriler	Müşteriler, ödeme yapmaz, çok az öder veya hileyle olması gerekenden fazla ürün alır.
Yönetim Hilesi	Hissedarlar, borç verenler, mali tablolara güvenen diğer şahıslar	Tepe Yönetimi	Yönetim, işletmenin olduğundan iyi görünmesi için finansal tablolarda hile yapar. Hilenin işletmeye maliyeti en fazla olan türdür.
Yatırım Hilesi	Yatırımcılar	Bireyler	Bireylerin değersiz planlara para yatırmaları sağlanır.
Diğer Hileler	Duruma Göre Değişken	Duruma Göre Değişken	Birine güvenildiğinde aldatılmak.

Kaynak: Albrecht vd., 2009: 11.

1.2.1. Çalışan Hileleri 2

Mesleki hile olarak adlandırılan çalışan hilesini ACFE, çalışanların kişisel çıkar elde etmek ve zenginleşmek amacıyla yetkilerini kötüye kullanmak suretiyle çalıştıkları işletmenin varlıklarını ve kaynaklarını kötüye kullanmaları olarak tanımlamıştır (ACFE, 2020: 86). Hilelerin bir alt türü olan çalışan hilesi kavramı, iş yeriyle ilişkili hileleri içeren tanımlamalarda kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda iç dolandırıcılık, mesleki hile gibi kavramlarla adlandırılmaktadır (Coenen, 2008: 6-7). Bozkurt (2009)'a göre, işletmeye ait kayıtlardaki paranın zimmete geçirildikten sonra kayıtlarda hile yapılması, paranın tahsilattan önce zimmete geçirilmesi, banka kayıtlarındaki hileyle kazanç sağlanması, belge üzerinde değişikliklerle çıkar sağlanması, sahte harcamalarla ve borç kaydıyla lehine ödeme sağlanması, depodaki çalınan ürünlerin stok kartlarında tahrifat yapılması, sahte belgelerle giderler fazla gösterilerek lehe ödeme sağlanması, seyahat harcamalarının fazla gösterilmesi, uygunsuz iskonto ile haksız çıkar elde edilmesi, rüşvet alınması ve işletmenin sırlarının çıkar karşılığında işletme dışındaki şahıslara açıklanması başlıca rastlanan çalışan hileleridir (Karakaya, 2016: 166).

İşletmelerde hile yapabilecek kişilerin bazı özellikleri aşağıda yer almıştır (KPMG International Cooperative, 2016: 7-9):

- Erkek,
- 36-55 yaş arasında,
- İşletmede 6 yıldan fazla çalışan,
- Yönetici pozisyonunda olan,
- Çevresinden saygı gören,
- Korku taşıyan ve öfkeli,
- Kendisini diğerlerinden üstün gören,
- Sınırsız yetkileri olan kişiler.

1.2.2. Satıcı Hileleri

Satıcı hilesi satıcıların tek başına ve çalışanla gizli iş birliği yapması şeklinde ikiye ayrılır. Satıcı hilesinde genellikle satıcının sattığı mallardan fazla ücret talep etmesi, düşük kaliteli ürün satması, ödemeyi alıp siparişleri hiç göndermemesi gibi hileler gerçekleşmektedir (Albrecht vd., 2009: 11).

1.2.3. Müşteri Hileleri

Ekman (1985)'a göre müşteri hileleri, işletmelerin belirlemiş olduğu alışveriş kurallarını müşterilerin gizlice avantaj elde etmek için satıcı işletmecilere karşı uyguladıkları hile planlarını ifade etmektedir. Bu hilede yalan yanlış beyanlar ve hilekârların beklenmedik şekilde gizli planları vardır. Müşteriler mal ya da hizmet aldıkları işletmeyi dolandırır (Tian ve Keep, 2002: 24). Müşteriler, işletme çalışanlarıyla gizli anlaşma yaparak hile gerçekleştirmektedirler. Bu hilelerde en sık rastlanan durum, müşterilerin tutar ödemedi satın alma işlemi yaparak tutarı ödemiş olarak göstermeleridir (Yılmaz, 2013: 33).

1.2.4. Yönetim Hileleri

Knapp ve Knapp (2001)'e göre yönetim hileleri, işletme üst yöneticilerinin muhasebe kayıtlarıyla oynayarak, muhasebe ilkelerini yanlış uygulayarak gerçekleştirdikleri hilelerdir (Pai vd., 2011: 314). Genellikle üst düzey yöneticilerin gerçekleştirdikleri bu hilede, hissedarlar, çalışanlar ve işletmenin diğer paydaşları yanıltılmaktadır (Zahra vd., 2007: 123). Bozkurt (2000a)'a göre bu hilelerden bazıları şöyledir (Pazarçeviren, 2005: 6):

- Son aşamaya gelmeden, gelir doğuracak işlemleri zamanından önce gelir olarak kayda geçirmek,
- Sahte gelir kalemlerini kayda geçirmek,
- Gelirlerde değerlendirme hileleri,
- İlgili dönem giderlerini farklı dönemlere kaydetmektir.

1.2.5. Yatırım Hileleri

Albrecht vd. (1995)'ne göre yatırım hilelerinde gerçek dışı verilerle hazırlanan finansal tablolar, yatırımcıların yatırım yapması amacına aracılık eder. Chamberlain (1998)'e göre yatırım hilelerinde kurbanın hileye maruz kalmasının nedenleri arasında; kişilerin yatırım mantığını anlamaması, açgözlü olduklarından yüksek getiri beklentileri, yatırımdan ek gelir veya fayda sağlama beklentilerinin olması, hızlı karar almaları gerektiğinin hissettirilmesi, geleceklerini güvenceye almak istemeleri yer almaktadır. Kurbanı aldatmak için başvuru yöntemlerinde yatırımlara sahte garantiler verilmesi, riskin az olduğunun ve yatırımın getirisinin yüksek olacağının belirtilmesi de yer almaktadır (Mengi ve Türkmen, 2013: 33). Yatırım hileleri, yatırımcıları aldatmaya dayalı finansal kazanç elde etmeye yönelik her türlü işlemi kapsar. Bu hile, yatırımcının parasının iade edilmemesi şeklinde açıkça hırsızlık gibi çok basit planlardan ponzi ve piramit şemaları gibi daha karmaşık planlara kadar çok farklı şekillerde olabilir. Yatırım hilelerinde, yatırımcıları cezbetmek için genellikle herhangi bir meşru ticari faaliyetin makul getirisinden daha yüksek getiri sağlanır (Carvajal vd., 2009: 4).

Alınan vekâletin kötüye kullanılması gibi ilk beş grupta yer almayan diğer hile çeşitleri de mevcuttur (Doğan ve Kayakıran, 2017: 175).

1.3. Muhasebe Hileleri ve Hataları

1.3.1. Muhasebe Hilesi Kavramı ve Yöntemleri

Muhasebe hilesi, bir şirketi veya kişiyi aldatma amaçlı gerçeklerin kasıtlı olarak yanlış beyan edilmesini içeren yasal bir terimdir (Koh vd., 2009: 146). Çatıkkaş ve Çalış (2007)'a göre, çıkar sağlamak amacıyla işletme kayıtlarının ve belgelerinin kasıtlı şekilde tahrif edilmesi muhasebe hilesidir (Çatıkkaş ve Çalış, 2010: 147). Çalıyurt (2007)'a göre muhasebe hilesi, muhasebe ile ilgili eylemin meydana gelmesinde, belgelenmesinde, kaydedilmesinde ve işletmenin paydaşlarına sunulmasında art niyetle, bu paydaşların bilgisi haricinde maddi zarara uğramaları için ilgili mevzuatları ihlal etmek ve suça ortak olmaktır (Doğan ve Kayakıran, 2017: 169). Muhasebe hilesini genellikle sisteme tam erişme yetkisine sahip üstü düzey yöneticiler gerçekleştirmektedir. Bu hilenin gerçekleştirilebilmesi için tek kişi değil birkaç hilekârın iş birliği yapması gerekmektedir. İş birliği sonucunda meydana geldiği için bu hilelerin kayıp maliyetleri yüksek olmaktadır. Diğer hilelere nazaran muhasebe hilelerinin etki alanı daha kapsamlıdır (Coenen, 2008: 96-97).

Maliye Hesap Uzmanları Derneği (2004)'ne göre muhasebe hilesinin amaçları ise, daha az kâr dağıtmak, haksız yere teşviklerden yararlanmak, yolsuzlukları gizlemek, ortakların birbirini aldatması, vergi kaçırmak, zimmetleri gizlemek ve hisse senedi fiyatlarını aslından farklı göstermektir (Nazlı, 2014: 25).

Muhasebe hile yöntemlerinin sayısı fazla olmakla beraber bu hileleri kasti hatalar, belge sahtekârlığı, kayıt dışı işlemler, işlemten önce ve sonra kayıt, bilanço maskelenmesi, uydurma hesaplar olarak gruplandırmak mümkündür. Hesap Uzmanları Derneği (2004)'ne göre kasti hatalar; muhasebe hatalarının bilgisizlik, tecrübesizlik, dikkatsizlikten dolayı meydana gelmesi gerekirken bu hataların belli amaçlara hizmet etmesi, sistemli olarak sürekli tekrarlanmasıdır. Belge sahtekârlığı, belgenin ve içerdiği bilgilerin gerçek dışı olması yani sahte belge kullanma hilesidir. Bu hilenin diğer şekli ise belge gerçektir fakat içeriği sahtedir. Yani belge üzerinde bulunan miktar, fiyat gibi bilgilerin gerçek olmayıp yanıltıcı olduğu hiledir. Yanıltıcı belge kullanımının ortaya çıkarılması oldukça zor olduğundan en çok başvurulan muhasebe hilesi yöntemlerinden biridir (Bayraktar, 2007: 25-28). Bayraklı vd. (2012)'ne göre tüm mali işlemlerde muhasebe kayıtlarının belgelere dayandırılması mecbur olmasına rağmen bu işlemlerin bazıları belgelere dayandırılmadan muhasebeleştirilerek gerçekleştirilirse kayıt dışı işlem yapılmış olur. Örneğin mal alış ve satışlarında fatura düzenlenmemesi kayıt dışı işlemdir

(Yardımcıoğlu vd., 2014: 179). İşlemden önce ya da sonra kayıta, kayıtlar kasıtlı olarak kanuni süresinin dışında yapılır. Bu hile, mali tablolara göre yatırım yapmayı hedefleyen kitleyi yanıltır (Keskin, 2014: 30). Bozkurt (2000a)'a göre bilanço maskelemede amaç, işletmenin kârlılık ve likidite durumunu mali tablo kullanıcılarına farklı aktararak menfaat sağlamaktır. Bilançoyu güzelleştirme ve kötüleştirme olarak iki amacı vardır (Kirik, 2007: 59-60). Gerçekte olmayan yani hayali kişiler adına hesaplar açma yoluyla gelirleri gizlemek veya giderleri şişirmek gibi yöntemler kullanılır ve yanıltma amaçlı hesapların açıldığı hileye uydurma hesaplar hilesi denir. Uydurma hesaplar açılarak belgesiz olan veya kayıt dışı yapılan işlemler denkleştirilebilir. Burada belge ve işlem yer alsa da içerdikleri bilgiler tutarsız olup bu yöntemle başka hileleri gizlemekte başvurulur (Açık, 2012: 356-357). Duman (2008)'a göre uydurma hesaplar hilesine örnek verilecek olursa, faturasız olarak satılan mal bedeli başka bir hesaba daha düşük bedelle fatura edilerek aradaki fark gizlenir. İmalata verilen mamul bedeli uydurma bir hesaba hammadde satışı olarak fatura edilir ve sonra gerçek satıştaki gelirle fatura satış bedeli arasındaki fark kayıt dışı bırakılmış olur. Uydurma hesaplar kullanarak maliyet arttırmak için ise kayıt dışı alınan mal veya hizmet bedeli uydurma hesaba yüksek bedelle fatura ettirilir (Koca, 2010: 51).

1.3.2. Muhasebe Hatası Kavramı ve Yöntemleri

Çatıkkaş ve Çalış (2007)'a göre muhasebe bilimi açısından hata kavramı, kasıtsız olarak mali tablolarda matematiksel yanlışlıklar yapılması ve kayıtların yanlış beyan edilmesi, muhasebe ilkelerinin gözden kaçması anlamına gelmektedir (Ertürk, 2010: 5). Menard, Louis FCA et collaborateurs (2004) sözlüğüne göre muhasebe hataları mali tabloların düzenlenmesi esnasında muhasebe hesaplarının doğruluğuna dikkat edilmemesi nedeniyle hatalı bilgilerin beyan edilmesi sonucunda oluşmaktadır (Steliana, 2013: 18).

Özer (1998)'e göre muhasebe hata yöntemleri; matematiksel hatalar, kayıt hataları, nakil hataları, unutma ve tekrar hataları, bilanço hatalarıdır. Küçüksavaş (2006)'a göre matematiksel hatalar, genellikle dört işlem aritmetik hesaplamalarının yapıldığı esnada oluşur (Okay, 2011: 42-43). Bu hataların sık rastlandığı muhasebe hesapları; amortisman, katma değer vergisi, yeniden değerlendirme ve maliyet artış fonudur (İrmak vd., 2002: 33).

Kayıt hataları, belgeler muhasebe kayıtlarına alınırken belge üzerindeki tutarın muhasebe defterine farklı kaydedilmesinden kaynaklı yanlışlıklardır. Kayıt hatalarını aşağıdaki gibi üç grupta toplamak mümkündür (Karaca, 2018: 6-7):

- 1- Rakam hataları; belgelerdeki rakamın kayıtlara yanlış geçirilmesi olup genelde rakamdaki sıfır sayısının farklı yazılması, rakamların yer değiştirmesi şeklindedir

(Karaca, 2018: 7).

2- Hesap hataları; muhasebe işleminin yanlış algılanarak ait olmadığı hesaba kaydedilmesidir (Kirik, 2007: 44).

3- Borç ve alacağın karıştırılması; muhasebe işlemleri borç-alacak şeklinde çift kayıttan oluşur ve borç kaydı yerine alacak kaydı, alacak kaydı yerine borç kaydı yapılması halinde hata yapılmış olur (Karaca, 2018: 10).

Maliye Hesap Uzmanları Derneği (2004)'ne göre nakil hataları, yevmiye defteri kayıtlarının büyük deftere geçirilirken rakamın aktarılması sırasında oluşan yanlışlıklardır (Katkat, 2007: 104). Duman (2008)'a göre unutma hataları, işletmenin alışlarının, satışlarının ve giderlerinin ait olduğu döneme kaydedilmesinin unutulması veya birden fazla döneme ait olup tek döneme kaydedilmesidir (Güneş, 2012: 36). Tekrar hataları ise, işlemlerin çift kaydedilmesi yani genelde açık hesabın belli zaman sonra ödenmesine bağlı olarak belgenin hem aslının kaydedilmesi hem de ödeme yapılırca tekrar kayıt yapılması (mükerrer) şeklinde olur.³

Bilanço ilkeleri gereği işletmenin varlıkları ve kaynakları muhasebe hesaplarında ve tablolarında belirtilmeli ve belli tarihte işletmenin mali durumu hakkında ilgililere gerçek veriler sunulmalıdır.⁴ Bu ilkelerin ihlal edilmesinden bilanço hataları meydana gelir (İrmak vd., 2002: 38). Aksoy (2006)'a göre eskiden yapılmış hatanın ortadan kaldırılması amacıyla yapılan hatalara telafi edici hatalar denir. Bu hatalar güvenli görünen işlemlerin güvensiz görünmesine neden olmaları bakımından tehlikeli olduğu için işletme imajına zarar vermektedir. Dikkatsizlik, dürüst olmama gibi özelliklere sahip ve mecburi durumlarda bulamadıkları hataları gizlemek amacı güden çalışanlar bu hatayı yaparlar (Nazlı, 2014: 22).

Bayraklı (2012)'ya göre muhasebe hilesi ile muhasebe hatası arasındaki farklara değinecek olursak muhasebe hilelerinin belgelerde muhasebe hatalarının kayıtlarda yapılması, muhasebe hilelerinin hatalara göre daha zor ortaya çıkartılması, muhasebe hatalarının çapının küçük iken muhasebe hilelerinin çapının büyük olması, muhasebe hilelerinin planlı iken muhasebe hatalarının plansız olması söylenebilir (Çekmen, 2015: 68-69). Aksoy (1984)'a göre muhasebedeki düzensizliklerin hata mı yoksa hile mi olduğunu anlamak için baz alınan ilkeler aşağıdaki gibidir (Topsak, 2009: 54):

- Düzensizlik aynı yönde süreklilik gösteriyorsa muhasebe hilesi yapıldığı varsayılır.
- Hesabın karşıtıyla kolayca çözülebilecek sorun başka bir yanlışlıkla kapatılmışsa muhasebe hilesinin yapıldığı varsayılır.

³ <https://forum.mustafagulsen.com/showthread.php?7800-muhasebe-de-hata-ve-hileler> (erişim tarihi: 14.06.2021).

⁴ <https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/eski/muhsisteb1ekmuh3.html> (erişim tarihi: 14.06.2021).

- Küçük işletmelerdeki büyük meblağdaki düzensizlik muhasebe hilesini işaret ederken büyük işletmelerdeki küçük meblağdaki düzensizlik muhasebe hatasını işaret eder.
- Düzensizlikten işletme sahiplerinin, yöneticilerinin ve çalışanlarının çıkarı varken diğer kişilerin zararı varsa muhasebe hilesinin yapıldığı varsayılır.

1.4. Hileyle İlgili Yaşanmış Uluslararası Skandallar

İşletme yöneticilerinin kaynak tahsisi kararlarında, yatırımcıların ve müşterilerin paralarını değerlendirmelerinde, hilenin ekonomiye olan tesirleri hakkında bilgi sahibi olmaları paralarını yönetmeleri açısından önem arz etmektedir. Hileyle ilgili farkındalığın arttırılması hususunda kamuyu bilgilendirmede medya önemli rol oynar. Hilenin maliyetini belirlemek oldukça çaba gerektiren bir iştir. Çünkü kimse ortaya çıkmayan hilenin etkisini bilemez veya bilse bile hilenin kaybettireceklerini tam olarak hesaplayamaz (ACFE, 2018: 8). Hilenin ortaya çıkmasıyla beraber denetleyici ve düzenleyici kuruluşlar hile gerçekleşen işletmeyi gözetim altına alarak sürekli veya geçici olarak kapatır. Yolsuzluk tutarının çok fazla olması durumunda ise işletmenin iflasına kadar giden sonuçlarla karşılaşılır (Bayırlı, 2006: 119).

Wells (2010a)'e göre şeffaf bilgiler sunmayan finansal tablolar birbiriyle karşılaştırılamadığı için menkul kıymet piyasasının etkinliği zedelenmekte ve bu durum yapılan yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla refah düzeyi gerilemekte ve ekonomi zayıflamaktadır. Diğer makro düzeyde etki ise işletmenin paydaşlarının (yatırımcılar, müşteriler vs.) denetçilere ve muhasebe meslek mensuplarına olan güveni kaybolmakta ve bu durum finansal tabloların denetimi hakkında şüpheler oluşturmaktadır (Kıymık, 2015: 97). Hileli, hatalı mali tablolar nedeniyle yanlış karar alan paydaşların zarar etmesine neden olunur ve hilelerin yaygın olduğu toplumlarda artan belirsizlikler huzursuzluklara sebep olur. Bu huzursuzluk toplumsal barışa zarar verir (Yarar (2008)'danakt.Coşkun, 2013: 27-28). Hileli finansal raporlama yapılan işletmelerde, yöneticilere ve işletmelere uygulanan ceza haberleri işletmelerin imajına zarar verir. Bu durum hisse senetlerinin değerini düşürerek işletmelerin devamlılığını riske sokar. İşletme çalışanları işsiz kalırlar ve bunların sonucunda devletin vergi geliri azalarak ülke ekonomisi zarar görür (Kaya ve Uzay, 2018: 727).

Hilelerin yatırımcılara, çalışanlara ve kredi sağlayan kuruluşlara maliyeti son yıllarda 500 milyar doları geçmiştir (Rezaee, 2005: 277). Hilenin parayla ölçülebilen etkilerinde, finansal tablo hileleri ile gerçek finansal veriler, finansal bilgi kullanıcılarına yanlış bildirilir. Yanlış bilgilerden kaynaklı işletmenin menkul kıymetlerine yatırım yapanlar kayba uğradıkları için menkul kıymet piyasasına olan güvenleri zedelenir. Bu yanıltıcı bilgiler, yatırım kararlarını etkilediği için fonların verimli alanlar yerine verimsiz alanlara aktarılmasına neden olarak

ekonomiyi zarara uğratmaktadır. Finansal tablo hilelerinin sonuçlarından bazıları aşağıdadır (Küçükocaoğlu ve Küüksözen, 2004: 164):

- Hisse senedi değeriyle beraber işletme değerinin de düşmesi,
- İşletmelere ek borçlanma maliyeti doğması,
- Zarara uğrayan yatırımcıların piyasalara güvenlerinin kaybolması,
- Hile yapan işletmelerin takipçi analist sayısının azalması,
- Analistlerin işletmeler için tahminlerinde tutarlılığın azalması,
- Sermaye piyasalarının fonların verimli alanlara aktarılmasını sağlama fonksiyonunun bozulması,
- Hile yapan işletme yöneticilerinin işinden olması, bu yöneticiler hakkında hukuki işlem başlatılması,
- Bağımsız denetim kuruluşlarının işi bırakmaları veya müşterilerini kaybetmeleri, yüksek meblağda tazminat cezasına çarptırılmalarıdır.

Muhasebe skandalları büyük işletmelerin yöneticileri veya çalışanları tarafından yapılan hilelerin tespiti olup iş hayatıyla ilgilidir. Genelde hileler; fonların yanlış kullanımı ve fon yönetiminde karışık yöntemler, gelirler ve varlıklar fazla gösterilirken giderlerin ve borçların ise düşük gösterilmesidir. Bazen de hileler diğer işletmelerdeki yetkililerle anlaşarak yapılır (Yardımcıoğlu ve Ada, 2016: 44). Türel (2011)'e göre 2000'li yılların başında başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer ülkelerdeki büyük işletmelerde meydana gelen muhasebe skandallarının etkisi tüm dünyaya yayılmıştır. Enron, Worldcom gibi büyük işletmelerde böylesi skandalların ortaya çıkması finansal tabloların ve dolayısıyla muhasebe mesleğinin de güvenilirliğini azaltmıştır. Süer (2004)'e göre 2001-2003 yılları arasındaki bu skandallar yüzünden ciddi maddi kayıplar verilmiştir. ABD ekonomisinde büyük kriz yaratan, muhasebe ve denetim şirketlerini gündeme getiren skandallar ekonomide tahribata neden olmuştur (Bilen, 2018: 47).

1.4.1. Enron Skandalı

Enron, 1985 yılında iki tane doğalgaz şirketinin birleşmesiyle kuruldu ve kısa zamanda ABD'nin en büyük doğal gaz dağıtıcısı oldu. Daha sonra 2001'de uluslararası ölçeklerde boru hattı, elektrik tesisi, kâğıt fabrikası ve su tesisleri işletme alanında çeşitlenme stratejisi izledi (Healy ve Palepu, 2003: 4-5). Enron şirketi tarafından, muhasebe sistemine gerçekten uzak, kanıtlanması zor kayıtlar girilerek hileler gerçekleştirilmiştir (Tonge vd., 2003: 8-9). Yapılan sözleşmelerin maliyetlerinin ödenmesinde problem olmasına rağmen yatırımcılara ve borç verenlere, nakit akışında sorun yokmuş gibi oluşturulan muhasebe kayıtları sunulmuştur (Healy

ve Palepu, 2003: 9). Symes ve Süer (2004)'e göre Enron şirketi bu kayıtlarda, finansal raporlarının yatırım faaliyetlerinde esas alındığını bildiği için kârlarını olduğundan yüksek, borçlarını da olduğundan düşük göstermiştir (Atmaca, 2012: 193).

Cunnigham (2002)'a ve Akyüz (2002)'e göre Enron şirket yöneticileri, büyük tutarlarda maaş, prim yoluyla servetlerini arttırmak amacıyla yasa dışı işlemler gerçekleştirmişlerdir (Özkul, 2003: 3). Denetim standartlarınca denetim firmaları maliyetlerini kısıması ve farklı gelir kaynakları bulmaları gerekmiştir. Andersen denetim firması, danışmanlık işinden elde ettiği gelir toplam gelirinde önemli paya sahip olunca danışmanlığını yaptığı Enron'u kaybetmemek için finansal tablo usulsüzlüklerine başvurmuştur (Reinstein ve McMillan, 2004: 958).

Süer (2004)'e göre Enron şirketi, 16 Ekim 2001'de vergi sonrası net kârını 544 milyon dolar, öz sermayesini 1,2 milyar dolar azaltarak düzelttiği açıklamasını yapmış ve 2 Aralık 2001'de de iflas ettiğini duyurmuştur (Bilen, 2018: 48). Bu skandalın maliyeti dünyada 85.000 kişinin işsiz kalması, ortakların Enron'a yatırımlarının çoğunu yitirmesi ve finansal piyasalara güvenin zedelenmesi olmuştur (McMillan, 2004: 944).

Paterson'a göre Enron vakasında, finansal rapor verilerinin gerçeği yansıtmasında ayrıntılı muhasebe standartlarının etkinliği anlaşılmıştır. Detaylandırılmış muhasebe standartlarının sayıca fazla olması yorucu bir iş yüküdür ve bu standartlara uyum sağlamaya çabalayan çalışanlar yoğunluktan dolayı finansal tabloların yalın yolla yararlı bilgi sağlama fonksiyonunu yerine getiremeyebilir (Özbirecikli (2002)'den akt.Süer, 2003: 3). Çıtak (2009b)'a göre Enron skandalı, kurumsal yönetim ile muhasebe standartlarının fonksiyonunun finansal tablo hilelerinde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir (Altınsoy, 2011: 17).

1.4.2. Worldcom Skandalı

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1983'te Uzun Mesafe İndirim Hizmetleri A.Ş. adıyla kurulan ve 1996'da UUNet Technologies iletişim firmasını satın alarak piyasaya giren Worldcom hızlı biçimde büyümüştür (Leetaru 2008: 66). Worldcom, 1997'de MCI firmasını 37 milyar dolara satın alarak tarihteki en büyük şirket birleşmesine imza atmıştır (Schiller, 1998: 5). Türel (2011)'e göre bu hızlı büyüme politikası, plansız firma satın alması esas faaliyet alanı dışına çıkmasını ve kurumsal yönetim anlayışını bırakarak işletmede kültür çatışmalarını beraberinde getirmiştir. 2000'de sektörde durgunluk yaşanınca, işlerin zayıflaması ve rekabet artışı nedeniyle bütün iletişim işletmeleri fiyatlarını indirmek zorunda kalmışlardır. Worldcom'un önemli finansal göstergesi olan hat giderleri gelirler oranına baskı yapınca şirket yöneticileri sorun çıkacağını fark etmişlerdir (Bilen, 2018: 49). Özbirecikli (2006)'ye göre hat

giderlerini varlık hesaplarında izleme yöntemiyle muhasebe işlemlerinde hile yaparak geliri 3,8 milyon dolar fazla göstermişlerdir (Şenel ve Arslan, 2019: 296).

Amerika'daki Sermaye Piyasası Kurulu olan SEC'in Worldcom'a dolandırıcılık davası açması üzerine borsada bulunan bütün iletişim hisse senetleri fazla miktarda değer kaybetmiş olup şirket çalışanları da zor durumda kalmıştır. Şirketin 2001 ve 2002 yıllarındaki açıkladığı kâr rakamlarının yalan olduğu, finans yönetiminin muhasebe hileleriyle 3,8 milyar dolar tutarındaki harcamalarını sermaye gideri olarak kayda aldığı ve gerçek finansal durumu gizlediği ortaya çıkmıştır.⁵ Bu gelişmelerden sonra Worldcom, masraflarını kısacağını ve dünyadaki 80.000 çalışanından 17.000 tanesini işten çıkaracağını açıklamıştır. WorldCom'un 30 milyar dolara yakın borcu olduğu iddia edilmiştir.⁶

Gelecekte gerçekleşecek olan skandalları önleyebilmek için 2002'de Amerikan hükümeti Sarbanes Oxley yasasını çıkararak Amerika'daki Güvenlik ve Borsa Komisyonu'nun borsada, denetim firmalarında ve muhasebe standartlarında değişiklikler yapmıştır. Bu yeniliklerle skandalların önlenmesi beklenmiş olsa da skandallar gerçekleşmeye devam etmiştir (Giroux, 2008: 1231).

1.5. Hile Üçgeni

Bozkurt (2009)'a göre çalışanlar çok çeşitli nedenlere bağlı olarak hile yapmaktadırlar. Suç bilimine göre insanların suç işlemesini açıklayan çok sayıda teori vardır. Doğuştan yatkınlık olabileceği gibi bulunulan ortam, yetiştirilme biçimi ve alınan eğitim gibi nedenlerle insanlar suç işleyebilirler (Gündüz, 2014: 43). Tucker (1989)'e göre çalışanlar, psikolojik yapılarına bağlı olarak zengin olmak için kendilerini kontrol edememe nedeniyle hile yaparlar (Schaefer vd., 2000: 91). Ayrıca çalışanlar, sosyal şartlarının adaletsizliğini gidermek, işletmenin adaletsizliği nedeniyle işletmeden intikam almak, işletmenin bozuk olan etik ortamında baskı altında kalmak, maaşın tatmin etmemesi ve iş güvencesi eksikliği vb. eksiklerin düzeltilmesinden umudunu yitirmek, işletmenin ceza ve ödül sisteminin iyi işlememesi gibi nedenlerle hileye başvurabilirler (Küçük, 2008: 18-20). Arkun (1995)'a göre çalışanların başlıca hile yapma nedenleri arasında yolsuzlukları gizlemek yer almaktadır. Çalışanlar yaptıkları yolsuzlukları gizlemek amacıyla kayıtlarda, belgelerde ve hesaplarda kural dışı işlemler yaparlar. Para işlemlerine bakan çalışanın işletme dışından biriyle anlaşarak sahte belgelerle ödeme yapması örnek olarak gösterilebilir. İşletme yöneticileri veya sahipleri adına sahte ya da tahrif edilmiş belge yoluyla ödeme yapılması da örnek teşkil eder (Oskay, 2018:

⁵ <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/worldcomun-iflasi-icin-dugmeye-basildi-38390615> (erişim tarihi: 15.06.2021).

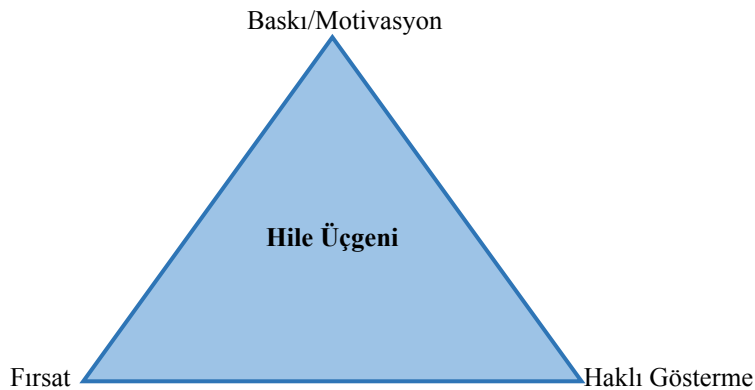
⁶ <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2002-06-27-8-1-87863442/797186.html> (erişim tarihi: 15.06.2021).

13).

Mitchell (2005)'e göre işletme yöneticileri ise kendilerine ve ortaklara çıkar sağlamak için işletmeyi olduğundan iyi veya kötü gösterecek hileler yapmaktadırlar. Bu hilelerin nedenleri arasında, işletmeyi potansiyel ortaklara cazip göstermek, borsadaki hisse senedi değerini arttırmak, işletme imajını iyileştirmek, ortakların isteklerini karşılamak, kredi alabilmek için işletmeyi olduğundan iyi göstermek, ayrılan ortaklardan kazançlı çıkmak, ortaklara kâr payını az dağıtmak, işletmeyi olduğundan kötü göstererek borsadaki hisse senedi değerini düşürmek yer almaktadır (Jafarlı, 2019: 16).

Yangın olayını anlatırken yangın üçgen teoreminde yangının çıkması için üç etkenden söz edilmektedir. Bunlar; oksijen, yanıcı madde ve ısıdır. Bunlar bir üçgenin kenarlarını oluştururlar ve bu üç kenar birleşirse yangın çıkar eğer üç unsurdan biri eksilirse yangın söner. Hilenin gerçekleşmesi için de yangın olayındaki gibi üç unsur bulunması gerekmektedir. Bu unsurlar bir araya gelmedikçe hile gerçekleşmemektedir (Albrecht vd., 2009: 34).

1940'lı yıllarda kriminoloji (suç bilimi) üstüne doktora tezi hazırlayan Donald R. Cressey'in, tez araştırmasında belirlediği hipoteze göre güvenilir olan kişiler ortak olmadıkları finansal sorunla karşılaştıklarında konumlarının verdiği güvenle gizlice sorunu çözmeyi tercih etmişlerdir. Kendilerine varlıklar emanet edildiği için güvenilir kişi olduklarını bilmeleri nedeniyle bu güveni ihlal eder hale gelmişlerdir (Coenen, 2008: 9-10). Kranacher vd. (2011)'ne göre Cressey bu araştırmayı Midwest hapishanesinde zimmete para geçirme suçundan dolayı bulunan 200 adet mahkûm ile 5 ayda tamamlamıştır (Aslanzade, 2017a: 65). Cressey insanların üç unsurdan dolayı hile yaptığından söz etmiş olup "hile üçgeni" terimini ise ACFE'nin kurucusu olan Joseph T.Wells ilk kez kullanmıştır. Wells'in bahsettiği hile üçgeninde hileye iten nedenler yani unsurlar olarak baskı, fırsat ve haklı gösterme yer almaktadır (Mengi, 2012: 116).

Şekil 1.1 Hile Üçgeni

Kaynak: Albrecht vd., 2009: 34

1.5.1. Baskı/Motivasyon Unsuru

Baskı, genel olarak bireylerin özgürlüklerini engellediğini düşündükleri, onları kendi isteklerine ulaşmak için suç içeren davranışları sergilemeye iten unsurdur.⁷ Baskı, oldukça ahlâklı ve dürüst bir çalışanın suç işlemeye elverişli hale gelmesinin arkasındaki itici güçtür (Biegelman ve Bartow, 2006: 33).

Wilks ve Zimbelman (2004)'a göre yönetim çalışanlarının veya diğer çalışanların hile yapması için onları hileye teşvik eden baskılar olabilir. İnsanları bu davranışa iten bir güdünün var olması gerekir ve bu konuda ailenin ve meslektaşların gözünde saygınlık kazanmak anlamında olan güç önemli motivasyon kaynağıdır (Emir, 2008: 118). Hayatta zorluklar insanları zor duruma soktuğunda bu durum baskı olarak adlandırılır ve insanların bu zor durumdaki ihtiyaçları ahlâkından ve çalıştığı kurumun çıkarından daha önemli olabilir (Vona, 2008: 8). Baskı, teşvik, güdü veya motivasyon olarak adlandırılan bu unsur çalışanları hileye iten ihtiyaçları içermektedir. Bu unsur, yüksek meblağda borcu, faturayı, sağlık giderlerini, işsizlik, yatırım kayıplarını içerdiği gibi kumar, uyuşturucu bağımlılığı gibi kötü alışkanlıkları da içerir (Coenen, 2008: 10-11).

Bu unsur; mali içerikli, kötü alışkanlıklardan doğan ve işle ilgili baskılar olmak üzere üç ana gruba ayrılır (Bozkurt, 2009: 114).

1.5.1.1. Mali Baskılar

Bozkurt (2009)'a göre çalışanların yaşadığı koşulları iyileştirmek için ihtiyaç duydukları para, mali nitelikli baskıyı oluşturur. Bu baskılar kısa dönemde oluşabileceği gibi uzun dönemde de oluşabilir (Soylu, 2018: 52). Çalışanlar içinde bulundukları maddi sorunlarla başa çıkmak istediklerinde hileye başvurabilirler. İlk hileyi yaptıktan sonra çalışan ilgili parayı ödünç aldığını düşünür ve para çalmak kolay geldiği için bu durum alışkanlık haline gelir (Şen, 2013: 64).

Albrecht (2003)'e göre mali baskılar şöyle sıralanabilmektedir (Ertürk, 2010: 43):

- Lüks yaşama isteği,
- Yüksek tutarda olan kişisel borçlar,
- Ani olarak ortaya çıkan mali ihtiyaçlar,
- Hırslı ve açgözlü olmak,
- Kişisel maddi kayıplar.

⁷ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bask%C4%B1> (erişim tarihi: 15.06.2021).

1.5.1.2. Kötü Alışkanlıklardan Doğan Baskılar

Bozkurt (2000b)'a göre bu baskı unsuru mali baskı unsuruyla bağlantılıdır. Yakınlarına alkol, uyuşturucu madde parası gerektiği için veya iş hayatında başarılı olmasına rağmen kumar bağımlılığı yüzünden hileye başvuran yönetici örneklerine sık rastlanmaktadır. Kötü alışkanlıklardan doğan baskılar arasında; alkol, uyuşturucu madde, kumar bağımlılığı; gece hayatına düşkün olmak yer almaktadır (Özdemir, 2013: 16). Kumarhanelerin varlığı hilenin baskı unsuruyla ilgilidir. Kumar bağımlılığı olan kişiler kumarhanelere erişim fırsatını değerlendirirler ve büyük tutarlı hileye karışanlar bu parayı kumarda kullanırlar (Kindt, 2001: 22).

1.5.1.3. İşle İlgili Baskılar

Bir kısım çalışanlar işverenlere tepki niteliğinde hileye başvururlar. Çalışanlar, genellikle düşük ücret almalarının veya işle ilgili diğer sorunlarının karşılığında bu hileyi yapmayı hak ettiklerini düşünürler. Hollinger ve Clark'ın yaptıkları çalışma sonucuna göre çalışan hilelerini açıklayan en iyi unsur ve hilenin en önemli nedeni işle ilgili problemlerdir (Öztoprak, 2017: 57-58). Bozkurt (2011)'a göre işle ilgili baskılar arasında, işten memnuniyetsizlik, haksızlığa uğrama düşüncesi, beklenen terfiinin alınamaması, düşük ücretle çalıştırılma ve üstlerden yeterli takdir görülmemesi yer alır (Meriç, 2020: 315).

1.5.2. Fırsat Unsuru

Fırsat, herhangi bir şey için uygun durum, uygun zaman, vesile ve uygun şartlara sahip olma durumudur.⁸ Fırsatı kontrol eksikliğine veya yetersizliğine bağlı, yönetimin kontrol fonksiyonunu yerine getirmemesi gibi hilenin gerçekleştirilmesini sağlayan durumlar olarak da tanımlamak mümkündür.⁹ Ramos (2003)'a göre hiç gözetim yapılmaması veya yönetimde hile önlemede zayıflık olması durumunda hile yapmak isteyen kişilere fırsat verilmiş olur. Mohd-Sanusi vd. (2015)'ne göre görevlerin ayrılığının yetersiz olması, iç kontrolde boşluklar olması, iç denetimin yetersiz olması hileye fırsat tanıyan önemli faktörlerdir (Said vd., 2017: 173).

Bozkurt (2000b)'a göre işletmelerde hilenin gerçekleşmesi için ortaya çıkması muhtemel fırsat unsurları aşağıdaki gibidir (Küçük, 2008: 21):

- İşletmelerde iç kontrol sisteminin yetersiz olması ya da hiç olmaması,
- Çalışanların davranışlarının gözlenmesinin önemsenmemesi,
- Ahlâk politikalarının zayıflığı,

⁸ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=firsat> (erişim tarihi: 01.06.2020).

⁹ <https://pcaobus.org/oversight/standards/archived-standards/pre-reorganized-auditing-standards-interpretations/details/AU316> (erişim tarihi: 15.06.2021).

- Üçüncü şahıslarla gizli anlaşma yapılması,
- Çalışanın performansını değerlendirmede yetersiz kalınması,
- Hile yapanların cezalandırılmaması,
- Çalışanlar arası iletişim zayıflığı,
- Yönetimin hileyi umursamaması,
- Kaliteli denetimin veya denetim komitesinin yetersizliği.

İç kontrol sistemi, işletmenin belirlemiş olduğu amaçlarını gerçekleştirmesine ve işletmelerin kurumsallaşma sürecine yardımcı olması bakımından gereklidir (Hatunoğlu vd., 2012: 173). Bu sistem, finansal raporlarda hata riskinin azaltılması, elde edilen bilgilerin doğru analiz edilmesi, işle ilgili kararların verilmesi gibi konularda yönetime yardımcı olur (PricewaterhouseCoopers, 2004: 15). İç kontrol sisteminin etkinliğiyle hilenin doğma fırsatının azaltılması arasında doğrudan ilişki vardır (Hatunoğlu vd., 2012: 179). Bozkurt (2011)'a göre üst yönetimin iç kontrolün gerekliliğine inanması, çalışanlarıyla dürüst kabul edilen davranışları açıkça paylaşarak bu davranışlara uyması, işe alımlarda dürüst kişileri tercih etmesi fırsatları azaltmada etkilidir (Öksüz, 2015: 22). Baskı altında ve suç işlemeye meyilli kişilere fırsat tanınmadığı zaman bu kişiler işletme için ciddi tehdit sayılmazlar. Hile yapılabilmesi için fırsat olması ve ceza verilmeyeceğine inanılması gerekmektedir. Gözetim ve denetim olmaması, görevlerin uygun paylaştırılmaması gibi durumlar hileye fırsat sağlamış olur (Kenyon ve Tilton, 2006: 133). Bozkurt (2009)'a göre fırsat unsurunun kaldırılmasında iç denetimin ve muhasebe sisteminin aktif işlemesi, görevlerin ayrılığı ilkesine uyulması ve yetkilendirme sisteminin etkin olması, bağımsız gözlem olması gibi önlemlerin alınması gerekmektedir (Tarhan Mengi, 2012: 116).

1.5.3. Haklı Gösterme Unsuru

Haklı gösterme, yöneticilerin veya çalışanların yaptıkları hilenin ahlaki ve etik değerler yönünden savunacak yönünü yani bahanesini bulmalarıdır.¹⁰ Peterson ve Zikmund (2004)'a göre yapılan hileyi haklı göstermek için uğraş vermek olan bu unsura; maddi sıkıntı nedeniyle parayı alan çalışanın bu parayı ödünç aldığını, maddi durumu iyileşince yerine koyacağını düşünerek kendisini haklı görmesi, çalışanın iş karşılığı aldığı paranın hak ettiğinden az olduğunu düşünerek kendini haklı görmesi gibi durumlar dahildir (Ertikin, 2017: 76). Haklı gösterme, çalışanların haklarını alamadıklarını hissetmeleri ve terfi beklentilerine ulaşamamaları gibi sebeplere bağlı olarak yaptıkları hileyi kendilerine hak görmeleridir

¹⁰ <https://www.alomaliye.com/2003/08/30/isletme-calisanlari-tarafindan-yapilan-hileler/> (erişim tarihi: 12.06.2021).

(Pehlivanlı, 2011: 3).

Cendrowski vd. (2007) ve Kenyon ve Tilton (2006)'a göre hile yapan kişilerin suç olduğunu bilerek yaptıkları hileyle ilgili vicdanlarını rahatlatmak ve yakalanırlarsa kendilerini haklı çıkarmakta sahip oldukları düşünceleri ve bahaneleri şöyle sıralayabiliriz (Özeroğlu, 2014: 191-192; Akyel, 2009: 39-40):

- Çaldıkları parayı borç aldıkları,
- Yaptıkları hilenin işletme için emeklerinin karşılığı olduğu,
- Hile sonucunda incinen tarafın olmadığı,
- Çaldığı paranın belli bir amaca hizmet ettiği,
- Yaptıkları hilenin suç olduğunu bilmemeleri,
- İşletmenin bu hileyi hak ettiği,
- Herkesin aynı hileyi yaptığı,
- İşletme vergi kaçırdığı için çaldıkları paranın zaten kendilerine ait olduğu,
- Bir kereliğe mahsus olduğu,
- İç denetimin zayıf olduğu ve ceza olmadığı,
- Yönetimin denetim sorunlarına çözüm bulamayacağı,
- Hedefe ulaşma şekline bakılmadan çalışan terfi ettirilmesi,
- İşletmenin çalışanlarına bağlılığı olmaması nedeniyle her an işten çıkarılabilmeleri,
- İşletmenin ödemekten vazgeçtiği ikramiye tutarıyla yapılan hilenin benzer tutarda olması.

Bu üç unsurdan en az birisi bile etkin olursa hile gerçekleşebilmektedir. Hile gerçekleştikten sonra hilenin ortaya çıkarılması önlenmesinden daha zahmetlidir. Bu yüzden hilenin tespit edilmesi için gerekli zahmetlere katlanılmalıdır. Hile yapma potansiyeli olan çalışanların bulunduğu birimlerdeki olağan dışı gelişmeler ve bu çalışanların özel hayatlarındaki gelişmeler izlenmelidir. Bu çabaların sonucunda hilelerin tespit edilmesi mümkündür (Dumanoglu, 2005: 352).

Hile üçgenindeki üç unsur bulunsa bile kişisel beceriler olmazsa fırsatları değerlendirmekte yetersiz kalınabilir. Biegelman ve Bartow (2012)'a göre kişisel becerilerin yetersiz olması hilenin gerçekleşmesi için engel teşkil etmektedir. Pedneault vd., (2012)'ne göre baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurları hile gerçekleşmesinde yetersiz olabilirler (Turgut, 2015: 16-17). Bu üç unsur olsa bile bazen hile yapmak için yetenek gerekebilir. Bu durumda hile üçgenine dördüncü bir unsur olan hile yapma yeteneği de eklenerek hile elması (fraud diamond) oluşur. Örnek verilecek olursa, iç kontrolü zayıf bir işletmenin satış bölümünde sözleşme tarihini öne alarak erken gelir sağlanabilir. Bu durumdaki fırsatı gören çalışan yeterli

bilgi ve deneyime sahipse bu yeteneği sayesinde hile yapabilirken aksi durumdaki çalışan yapamaz (Wolfe ve Hermenson, 2004: 39-40).

Marks (2009), hile üçgeninin 1950’li yıllarda çıkması nedeniyle 2000’li yılları kıyaslamış ve işletme çevrelerinin karmaşıklaştığını gözlemlemiştir. Hile üçgeninin bu karmaşık çevrede gerçekleşen hilelerin nedenlerini açıklamakta yetersiz olduğunu ve hile beşgeninde yer alan unsurların hileye neden olduğunu ortaya atmıştır. Hile beşgeninde baskı, fırsat, haklı gösterme unsurlarına ilave olarak kabiliyet ve kibir unsurları yer almaktadır. Kibir unsuru, hile yapmaya meyilli kişinin kendisini diğer insanlardan üstün görmesi ve bu nedenle hileyi yapmayı kendisine hak olarak görmesidir (Okan Gökten, 2018: 661).

1.6. Hilenin Önlenmesi

İşletme yönetimleri genellikle tedbir almadıkları halde hilenin gerçekleşmesine şaşırlar. Oysa hile olma riski daima vardır ve bu yüzden hileyle karşılaşılmadan önce bu risk değerlendirilmelidir. Her an hile olacaktı gibi hazırlıklı olarak sürprizlerle karşılaşıldığında şaşırmamalıdır (Dumanoglu, 2005: 356). Çünkü hileleri önlemek hileleri ortaya çıkarmaktan daha az maliyetlidir (Vardar, 2019: 63).

1.6.1. İşletmede Dürüst ve Etik Kültür Oluşturma

İşletmelerde, küçük çaplı hileler görmezden gelinirse bu durum yönetim kademelerindeki büyük boyutta olan hilelerde de hoş görülür. Bu durum işletmelerin büyük felaketle karşı karşıya kalmasına ve iflasına neden olabilir. Etik kültür oluşturma üzerine yoğunlaşan işletmeler uzun vadede bunun faydasını görmüşlerdir. Etkili etik kültürün basit tanımı olmamakla birlikte kültüre ve ulusa göre değişkenlik gösterir. Sağlıklı, dürüst ve etik kültürün taşınması gereken özellikler aşağıdaki gibidir (CIMA, 2008: 26-27):

- Görev tanımlarının açık ve net olarak tanımlanması,
- İş ahlakı, hile sayılan davranışların tanımlanarak prosedür haline getirilmesi,
- Hile sayılabilecek şüpheli durumların kaydedildiği bir raporlama sistemi oluşturulması,
- Etik ve hilelerle ilgili bildirimlerin düzenli olarak işletmede hatırlatılması,
- Hile riskinin olduğu alanlara yönelik sıkı denetim uygulanması,
- Yönetimin hile önlemede kararlı olduğunu göstermesidir.

Kirel (2000)’e göre kişilerin geçmişleri, insan kaynakları birimi tarafından araştırılarak dürüstlük özelliği taşıyan çalışanlar istihdam edilmelidir. Akdemir (2012)’e göre olumsuz çalışma şartlarında (maaşın standartlardan aşağıda olması, adaletsiz terfi sistemi vb.) çalışan kişiler, kendilerine haksızlık yapıldığını düşünmeleri nedeniyle hile yapmaktadırlar (Ulucan

Özkul ve Özdemir, 2013: 78-79). Bozkurt (2011)'a göre verimli çalışma çevresi oluşturulmayan işletmelerde çalışanların moralinin bozuk olması nedeniyle hile yapılma olasılığı yüksektir. Araştırmalar pozitif düşünen çalışanların olduğu işletmelerde olumsuz durumlara az rastlandığını ortaya koymaktadır (Büyükçoban, 2015: 117). Çalışanlara şirketin hoş gördüğü ve hoş görmediği davranışları içeren kurallar hakkında bilgi verilmesi, işletmenin hileye karşı tutumunu net ortaya koyacağı için hile önlemede gereklidir.¹¹ Çalışanlar baskı nedeniyle başka çare olmadığı gerekçesiyle hile yaparlar, baskı unsurunu ortadan kaldırmak için çalışanlara; alkol, madde bağımlılığı, kumar, sağlık, kişisel ve aile içi problemlerinin çözümünde yalnız olmadıkları hissettirilmeli ve destek olunmalıdır (Köse, 2010: 82).

1.6.2. Hile Unsurlarını Ortadan Kaldırma

Hileye neden olan unsurları ortadan kaldırmak için etkili bir iç kontrol sisteminin kurulması önemlidir (Hatunoğlu vd., 2012: 177). Türkiye İç Denetim Enstitüsü ve The IIA Research Foundation (2004)'a göre çalışanların yetkilerinin, sorumluluklarının ve iş tanımlarının belirlenmesi iç kontrol ortamı için gereklidir. Bu sayede hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi kolaylaşacaktır (Demirbaş, 2005: 169). Berdibek (1998)'e göre etkin bir iç kontrolde, belgelerin muhasebe kayıtlarına geçirilebilmesi için düzen olmalıdır ve bu belgelerde sorumluluk bulunmalıdır. Kayıp belgelerin hesabının sorulabilmesi açısından belgeler sıra numaralı olmalı, düzenleme işlemi çok kısa bir süre içerisinde tamamlanmalıdır (Kurnaz, 2013: 13). İç kontrolde görevlerin ayrılığı; işlerin başından sonuna tek kişinin sorumluluğuna verilmemesi olup diğer çalışanların suça ortak olması gerekeceği için görevlerin ayrılığı caydırıcı etkiye sahiptir (Korkmaz, 2011: 5). İç kontrol sisteminin etkinliği ile sistemi faaliyete geçiren insanların güvenilirliği ve yeterliliği doğru orantılıdır. Olası insan hataları, dikkatsizlikler, iletişimde bozukluklar, ihmal ve tecrübesiz olunması gibi durumlar bu sistemin verimliliğini düşürmektedir. Yani çalışanların performansı sisteme doğrudan etki etmektedir (Yumuşak (2007)'tanakt.Büyükçoban, 2015: 120).

Meigs vd. (1989)'ne göre hile unsurlarını ortadan kaldırmak için diğer bir yöntem olan analitik inceleme yöntemi; işletmeye ait finansal veriler ve finansal olmayan veriler arasındaki mantıklı ilişkilerden yola çıkarak mali tablolardaki hataları tespit etmek amaçlı yapılır (Çalış, 2011: 32). Bozkurt (2000c)'a göre amaç, veriler arasında doğrulanan anlamlı ilişkilerden yola çıkarak olağan dışı farklılıkları tespit etmektir. Bu yöntem bir hesap bakiyesindeki olağan dışı önemli farklılığı hata veya hile olasılığı şeklinde değerlendirmektedir. Bu yöntem kapsamında oran (rasyo) analizi ve eğilim yüzdeleri (trend) analizi yöntemlerine başvurulmaktadır

¹¹ <https://www.acfe.com/article.aspx?id=4294971487&terms=%28Durant%29+> (erişim tarihi: 08.01.2021).

(Abdioğlu, 2007: 129). Bhat (2008)'a göre oran analizinde, işletmenin bir veya birden fazla döneme ait finansal durumuyla faaliyet sonuçları hem kendi içinde hem de benzer veya farklı sektör oranlarıyla karşılaştırılır. Yani ilgili mali tablo kalemleri birbirine oranlanır ve bulunan ölçüm oranları; işletmenin geçmiş yıllarına ait oranlarla veya diğer işletmelerin oranlarıyla karşılaştırılır (Kırlıoğlu ve Ceyhan, 2014: 23). Lazol ve Çabuk (2016)'a göre oran analizinde tespit edilen, diğer şirketlerden ve sektör ortalamasından ciddi sapmalar hilenin varlığına işaret eder. Eğilim yüzdeleri analizinde; temel alınan yılın mali tablolarındaki tutarları '100' kabul edilerek izleyen dönemlerin aynı türdeki değerlerinin temel yıla nazaran yüzde değişimi hesaplanır ve dinamik yaklaşımla analiz edilir (Ertikin, 2017: 78-79). Gallagher ve Andrew (2003)'e göre eğilim yüzdeleri analizi, işletmenin mali durumunun gidişatı hakkında bilgi verir. Akgüç (1998)'e göre bu analizle, işletmenin faaliyet dönemleri arasındaki mali tablolarındaki değişimlerin ilgili yıla kıyasla önemi ortaya konur (Sabankaya, 2018: 78).

Hile unsurlarını ortadan kaldırmada veri madenciliği yönteminden de yararlanılır. Swift (2001)'e göre veri madenciliği; veri ambarlarında saklanan çeşitli verilerden yararlanılarak keşfedilmemiş bilgileri keşfetme, bu bilgilerden karar alırken ve eylem planını gerçekleştirirken yararlanma sürecidir. Veri madenciliği, tek başına çözüm değil çözüme ulaşmada gerekli bilgileri tedarik eden araçtır (Özmen, 2001: 2). Veri tabanlarında bulunan anormal durumları ortaya çıkararak hile önlemede kullanılır. Bu yöntemde dezavantajlar mevcuttur. Bunlardan bazıları; büyük işletmelerde veri tabanı genişliği ve sıkıştırılmış disklerdeki şüpheli bilgilerde transfer veri miktarı sınırlılığıdır (Çatıkkaş ve Çalış, 2010: 149). Denetim şirketlerinde hile tespiti için prosedürler yetersiz kaldığında yönetim hilelerinin tespitinde de iç kontrol kadar etkili olan veri madenciliğinden yararlanılır. Çok sayıda algoritma, hileleri tespit etmek için işletmelere entegre edilir (Gill ve Gupta, 2009: 62).

Hasan (2002)'a göre Benford yasası; veri kümelerindeki tekrarlanan rakamların olması gereken miktarının tespit edilerek anormal rakamların belirlendiği yöntem olup hile tespitinde önemlidir (Terzi, 2012: 54). Bu yöntem rastlantısal sayı üretilemeyeceğini varsayar ve oluşması gereken sayılar Benford yasasıyla bulunur. Oluşması öngörülen sayılarla beyanlardaki sayıların arasında fark varsa beyandaki sayıların hileli olduğu varsayılır.¹² Erdoğan (2001)'a göre bu yasa da hile tespiti için yasanın varsaydığı ilk rakamların frekansı ile beyandaki ilk rakamların frekansı karşılaştırılır. Bu karşılaştırma adımları sırayla; muhasebe evreninden örneklemin seçilmesi, gözlemlenen frekansların test edilmesi, yargıya varılması ve kanıtlayıcı verilerin araştırılmasıdır (Altıntaş, 2010: 153).

¹² <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hileli-sayilari-bulmada-yeni-yontem-arayislari-38265448> (erişim tarihi: 16.06.2021).

Pişkin (2004)'e göre muhasebede hile yapanları teşvik eden unsurlardan birisi hile yapan kişilerin cezadan korkmamalarıdır. Cezalandırma politikasının hızlı şekilde kurulması ve tutarlı olması bu şekilde düşünen kişilerin düşüncelerinin çevreleri tarafından dışlanmaları şeklinde değişmesini sağlar (Çelik, 2007: 66). Kaybedeceklerinin kazanacaklarından fazla olacağını bilen çalışanlar için hilelerin önlenmesinde cezalandırma önemli derecede etkili olur (Güvenç, 2009: 38).

Hile unsurlarını ortadan kaldırmada ilk başvurulması gereken işletmenin gözü kulağı olan çalışanlarıdır. Nasıl hile yapıldığının ilk onlar farkına varırlar. Hatta eski çalışanlar işten kaybedecekleri bir şey olmadığı için ihbarlarda en iyi bilgi kaynağı konumundadırlar. İşletmeler hilelerin çok önceden tespit edilmesini sağlayan bu sistemle ihbarları araştırmalı ve ihbar edenleri ödüllendirmelidir.¹³

1.6.3. Denetim ve Gözetim Komiteleri Oluşturma

Kurumsal yönetim, yatırımcılar dahil olmak üzere tüm çıkar gruplarını ve kamuyu aydınlatma sorumluluğu taşıyan, etkin yönetim ve kontrol sağlayan ilkeler bütünü olup şeffaflık, hesap verebilirlik ve dürüstlük unsurlarına sahiptir (Eşkazan, 2003: 30). Bu ilkelerin sürdürülebilmesi için yönetim kurulu komiteleri kurulması gereklidir. Denetim komitesi de yönetim kurulu komitelerinden biri olup iç denetim, finans, muhasebe hakkında bilgili bağımsız üyelerden oluşur (Yakar, 2015: 253). Uzay (2003)'a göre denetim komitelerinin; yönetime yardımcı olmak, finansal raporlamanın doğruluğunu sağlamak, ortakların çıkarlarını korumak, bağımsız dış denetçilere yardımcı olmak gibi işlevleri vardır (Sinnar, 2006: 23-24).

İşletmelerde bağımsız denetim komitesi ile iç denetim kullanılmalıdır. Etkin iç kontrol sistemi için bağımsız denetime, uygun ortamı ve kurumsal yönetim anlayışının gelişmesini sağlayan komite denetim komitesidir. Bu komite finansal bilgilerin kalitesinden ve bu bilgilerin kullanıcılarına fayda sağlamasından sorumludur (Uçma, 2010: 126). Akışık (2004)'a göre bağımsız denetim şirketlerinin bilgili, donanımlı iç denetçileri ve onların bağlı olduğu iç denetim komitesi finansal tablo hilelerini önemli oranda azaltacaktır (Çelik, 2007: 67).

Security Director's (2012)'a göre gözetim, iç kontrolün etkinliğini ölçmeye yardımcı olur. Örneğin, doğrulamalar, kayıtlarla belgelerin karşılaştırılması, hesap bakiyelerindeki hareketlerin incelenmesi, bilgisayar raporlarının kullanıcılar tarafından kontrol edilmesi gözetime dahildir (Yılmaz, 2013: 47). Üst yönetimin faaliyetlerini gözetim altında tutmakta yönetim kurulu görevlidir ve bu kurulun deneyimli ve sorgulayıcı olması önemli bir iç kontrol mekanizması haline gelmesini sağlar (Beasley vd, 2001: 6).

¹³ <https://www.acfe.com/article.aspx?id=4294971487&terms=%28Durant%29+> (erişim tarihi: 08.01.2021).

Denetim komitesinin rolü, doğrudan yönetim kurulunun gözetim fonksiyonundan gelir. Yönetim kurulunun gözetim sorumlulukları kapsamında kurumsal, yasal ve etik uygunluğa ulaşmaya çalışmak yer almaktadır. Denetim komitesi yönetim kuruluna, gözetim sorumluluğunu yerine getirme hususunda yardımcı olur (Blue Ribbon Comitte, 1999: 20). Bu komitenin işlevi, finansal tabloların hazırlanma sürecinin kontrolünü sağlayarak hataların ve hilelerin önüne geçmektir. Denetim komitesinin toplanma sıklığı ile etkinliği doğru orantılıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda, hile yapılan işletme komitelerinin toplantı sayısının hile yapılmayan işletmelere göre daha az olduğu tespit edilmiştir (Coso, 1999: 22).

1.6.4. Hile Önleme Sürecini ve Kontrollerini Değerlendirme

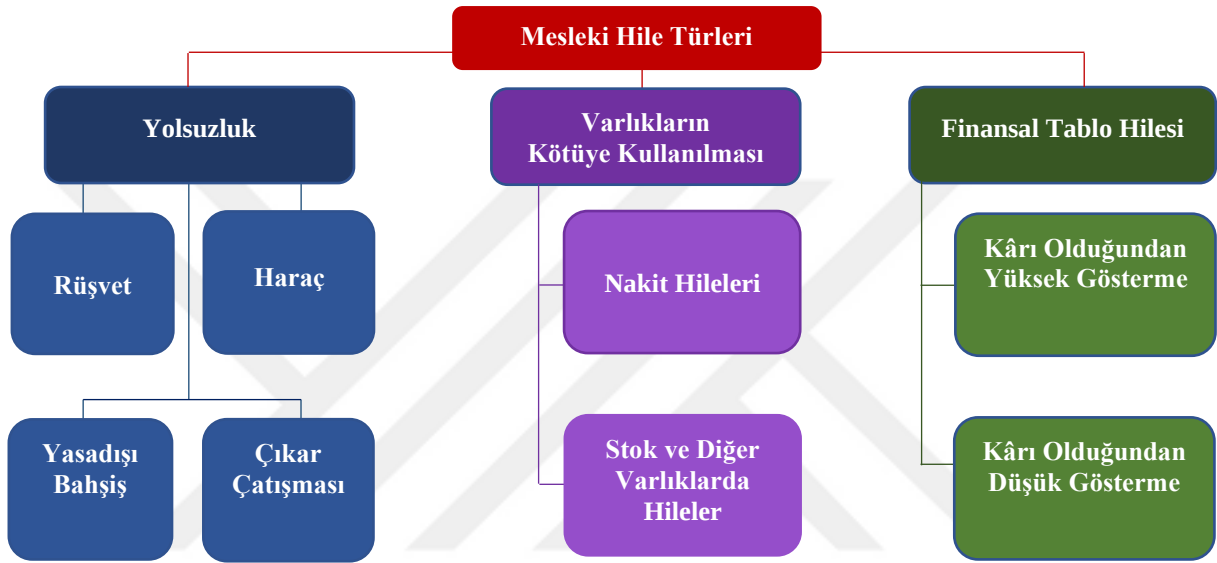
Hilenin kazayla veya yanlışlıkla yapılması mümkün olmaması nedeniyle hile riskinde, kasıtlı şekilde işletme varlıklarına zarar verme isteği vardır. Hile riski değerlendirmesiyle bu tür hilelerden korunmak mümkündür (Kovacich, 2008: 56). Bu değerlendirme, yönetim tarafından işletmedeki iş birimlerinde gelişigüzel değil kapsamlı ve tekrar eden yapıda olmalıdır (PricewaterhouseCoopers, 2003: 12). Cendrowski ve Martin (2007)'e göre işletmelerin, hedeflerine ulaşırken karşılarına çıkabilecek riskleri değerlendirmesi ise ileriye yönelik bir adımdır. Risk değerlendirme, devamlı yapılan, tüm çalışanların içinde olduğu iç kontrol sisteminin yetersiz kaldığı durumlarda gerçekleşebilecek yolsuzlukların ve diğer gizli yapılabilecek hilelerin tespit edilmesi sürecidir (Erol, 2016: 36-37).

İşletmelerde hile riski değerlendirilirken üst yöneticilerin ve riskli konumlarda görev yapan çalışanların yetkinlikleri incelenmeli, riskli ise kontrol edilmeli ve denetim testleri uygulanmalıdır. Rutin ve kilit işlerde dönemsel rotasyon uygulamaları, rekabette başarılı olmak için satış rakamı tutturma endişesi olan kişilerin yaptığı işlere sıkı kontrol uygulamaları gibi risk değerlendirmeleri yapılmalıdır. Yetkinlikler sürekli geliştirebilmesi nedeniyle bu uygulamalar devamlı yapılmalıdır (Wolfe ve Hermanson, 2004: 41-42). Hile riski değerlendirme aşamasında yapılması gerekenler; riskin türünün belirlenmesi, bu riskin oluşma ihtimali, gerçekleşirse vereceği zararların boyutları ve ne kadar yaygın gerçekleşeceğinin değerlendirilmesidir (Bishop ve Hydoski, 2009: 55).

İKİNCİ BÖLÜM

MESLEKİ HİLE TÜRLERİ

Mesleki hile türleri, ACFE'nin hile ağacı olarak adlandırdığı sınıflandırmada üç tür olarak yer almaktadır. Bunlar finansal tablo hilesi, yolsuzluk ve varlıkların kötüye kullanılmasıdır (ACFE, 2018: 11).

Şekil 2.1 Hile Ağacı

Kaynak: ACFE, 2018: 11

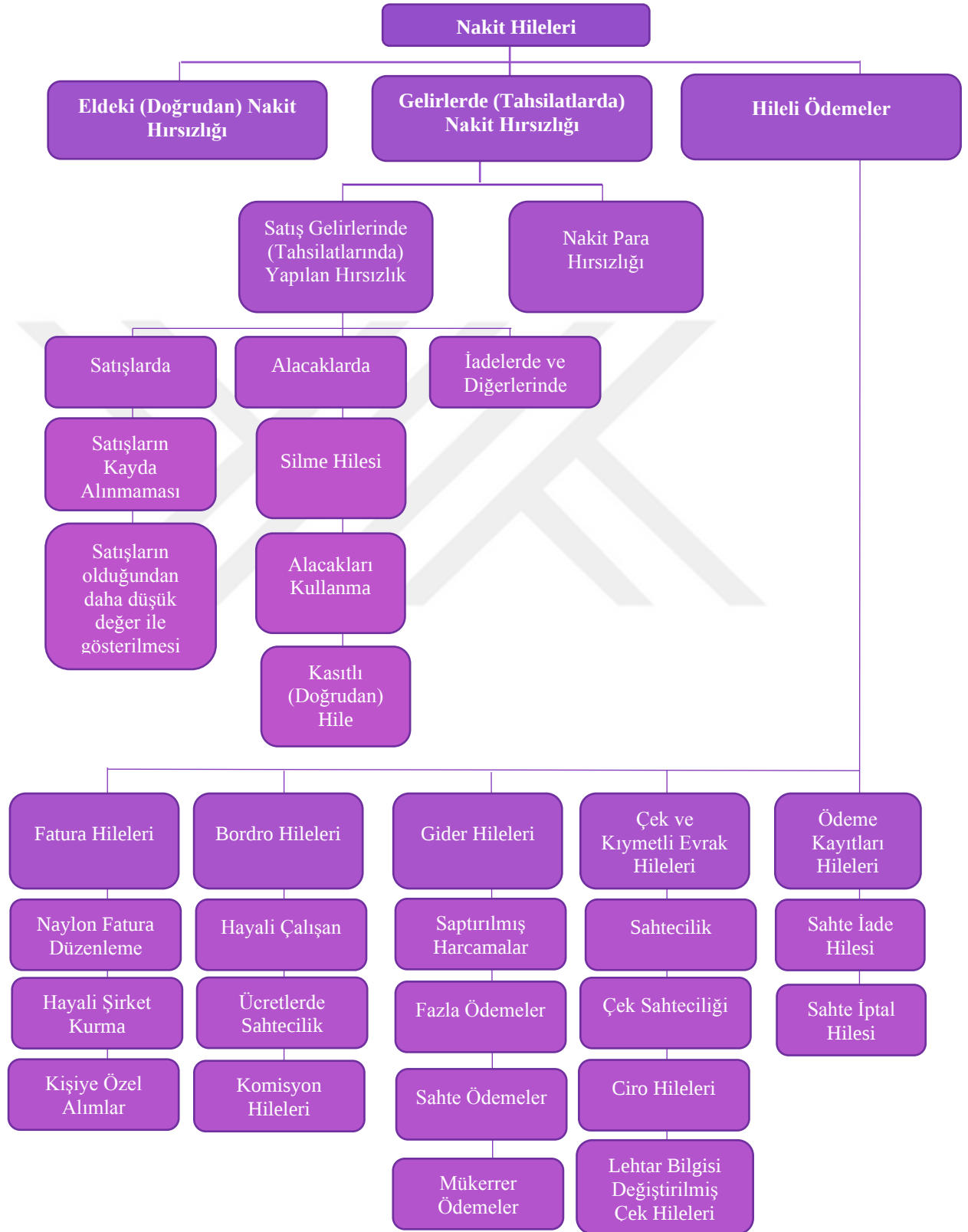
2.1. Varlıkların Kötüye Kullanılması

Varlıkların kötüye kullanılması, işletmeye ait varlıkların çalışanlar tarafından çalınması veya çalışanların bu varlıkları, kendi çıkarlarına işletmenin ise zararına olacak şekilde haksız kullanmasıdır (Mangala ve Kumari, 2015: 52). Nakit ve stok ya da diğer varlıklar üzerinden yapılmak üzere ikiye ayrılır. Nakit üzerinden yapılan türünde; hırsızlık, satış, para iadeleri gibi işletmeye giren paranın kayda girmeden önce çalınması ve fatura hilesi, hayali şirketlere ödeme, bordro hilesi, hayali çalışan kaydı, fazladan harcamalar gibi hileli ödemeler mevcuttur. Stok ve diğer varlıklarda yapılan türünde ise hırsızlık ve varlıkların kişisel amaçlı kullanımı mevcuttur (West Virginia University, 2007: 52).

Güredin (2007)'e göre bu hilelerin tutarları genellikle küçük olmaktadır ve hileyi nadiren de olsa işletme yönetimi gerçekleştirmektedir. Yönetimin, geniş yetkiye sahip olmasına bağlı olarak hileyi gizlemesi kolaylaşmaktadır ve bu nedenle zimmete geçirilen tutarlar ciddi rakamlar olabilmektedir (Baskındağlı Durak, 2017: 13).

2.1.1. Nakit Hileleri

ACFE (2018: 11) varlıkların kötüye kullanılması hilelerini iki kategoride incelemiştir. Bunlardan ilki nakit hileleridir. İkincisi ise stoklarda ve diğer varlıklarda yapılan hilelerdir.

Şekil 2.2 Nakit Hile Türleri

Kaynak: ACFE, 2018: 11

2.1.1.1. Eldeki (Doğrudan) Nakit Hırsızlığı

Hırsızlık, karşı tarafın onayı olmadan ona ait varlıklara sahip olunması durumudur (Özbirecikli ve Öksüz, 2016: 32). Doğrudan nakit hırsızlığı oldukça yaygın gerçekleştirilen hilelerden olup bu hilede işletmenin nakdinin çalışanlar tarafından çalınması söz konusudur. Nakit hilelerinin türü olan eldeki nakit hırsızlığında, para direkt çalınır. Doğrudan nakit hırsızlıklarının çoğunluğu kasadan yapılmaktadır. Hileyi gerçekleştiren kişi belge veya imza taklidine başvurmadan kasadan direkt nakit hırsızlığını gerçekleştirebilmektedir. Kasa ve para toplanan çekmece gibi yerlerde hırsızlığa sık rastlanmasının nedeni ise bu yerlere kolayca ulaşılmasıdır. Kasada yoğunluk olduğu zamanlarda hırsızlık için fırsat doğmuş olur. Oluşan bu yoğunlukta paranın müşteri ve çalışan arasında sıkça el değiştirmesi, çalışanın yakalanma riskini düşürdüğü için parayı çalmasını kolaylaştırmaktadır (Demiryürek, 2010: 2-3).

2.1.1.2. Gelirlerde (Tahsilatlarda) Nakit Hırsızlığı

Gelirlerde gerçekleştirilen nakit hırsızlığı satış gelirlerinde ve nakit parada olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır.

Satış gelirlerinde yapılan hırsızlıklar muhasebe kaydından önce gerçekleşir. Bu hırsızlıklar kayda girmediği için muhasebe defterinde ve kayıt sistemi içinde hileyle alakalı bilgi yer almamaktadır. Yani bu hileler esasen kayıt dışıdır. Doğrudan hırsızlık ise, hilelerin muhasebe kaydı yapıldıktan sonra gerçekleşmesi nedeniyle kayıt içi hiledir. Kasada bulunan nakit veya bankadaki nakit paranın çalınması söz konusudur (Buckhoff ve Clifton, 2004: 251). Nakit hileleri genellikle, kontrollerin yetersiz olduğu veya kontrol sağlanmayan yerlerde gerçekleştirilir (Demiryürek, 2010: 2)

Çalışanın nakitle doğrudan temasa geçebilmesi o çalışanın güvenilir olduğu anlamına gelir. Güvenilir bir çalışanın, nakde doğrudan ulaşabilmesi durumu ise bu çalışanın hile yapmasını kolaylaştıran elverişli bir ortamın varlığının göstergesidir. Bu durumda nakdin çalınması kolaylaşır (Singleton ve Singleton, 2010: 85-86).

2.1.1.2.1. Satış Gelirlerinde (Tahsilatlarında) Yapılan Hırsızlık

Bozkurt (2011)'a göre satışlarda yapılan hilelerin ilk türü olan satışların kayda alınmaması, muhasebe kaydı yapılamadan önce gerçekleştirilen hiledir. İşletme, hilenin başlangıcı olan bu süreçte gelen paradan habersizdir. Satış elemanının; müşteriye mal veya hizmet satışı esnasında satış bedeli olan parayı cebine atarak satışı kayda almaması durumunda muhasebe kayıtlarında satış işleminin izi kalmamaktadır. Envanter sayımlarında stokların eksik çıkması hilenin yapıldığına dair şüphe oluşturmaktadır. Perakende satışlarda görülen hilelerden biri satış yapıldıktan sonra ya yazar kasaya kaydetmeden ya da yazar kasaya hileli kayıt girerek

para çalınmasıdır. Başka bir satış hilesi işletmedeki malların, mesai olmayan zaman diliminde ve işletmenin bilgisi dışında satılarak parasının cebe atılmasıdır. Diğer bir satış hilesi de işletmeden uzak bölgelerde satış yapan çalışanın faturasız şekilde kayıt dışı mal satarak parayı cebe atmasıdır. Bu hileyi gerçekleştiren çalışan, işletmeye gelen parayı, fırsatını bulduğu anda kayda almadan kolayca çalmaktadır (Öksüz, 2015: 47-49).

Satışlarda yapılan hilelerin diğer bir türü ise satışların olduğundan daha düşük değer ile gösterilmesidir. Çalışan satış tahsilatının (nakit veya kredili satışlar) bir kısmını, olduğundan daha düşük tutarla muhasebe kayıtlarına geçirerek aradaki farkı çalmaktadır. Bu hilede, çalışanın faturanın birinci nüshasıyla ikinci nüshası arasına karton yerleştirmesi sonucunda, fatura üzerine kaydedilen bilgilerin ikinci nüshaya geçmesine engel olunur ve birinci nüshadaki tutarlar gerçek miktarı, birimi göstermekte olup bu nüsha müşteriye verilir; ikinci nüsha ise hile yapan çalışan tarafından gerçek miktarın ve tutarın altında düzenlenerek muhasebe kaydına alınır. Alacak hesabında olduğundan düşük tutar görünmekte fakat müşteriden olması gereken birinci nüshadaki tutar tahsil edilmektedir. Aradaki farkı ise hile yapan çalışan çalmaktadır (Wells, 2017: 68). Muhasebe kayıtlarına satış tahsilatlarını olduğundan daha düşük tutarla geçirmenin diğer yöntemi ise; indirim düzenleme yetkisi olan çalışanların sahte indirim oranı düzenleyerek para çalmalarıdır. Bu hilede çalışan gerçekleştirdiği satışın tahsilatını yaptıktan sonra muhasebe kayıtlarına bu satışı iskontolu olarak kaydeder ve iskonto tutarını ise cebine atar. Başka bir yöntem de faturasız mal satan işletmelerde envanter takibi düzenli yapılmıyorsa envanterde sorun olmayacağı için sattığı malların fiyatını indirimli göstererek aradaki fiyat farkını çalışanın çalmasıdır (Bozkurt, 2009: 301).

Alacakları kullanma hilesinde ise çalışan tarafından X işletmesinin gönderdiği tahsilat çalınır ve Y işletmesinin gönderdiği tahsilat ile kapatılır. Yani farklı işletmelerin hesaplarının birbiriyle kapatılmasıyla hilenin fark edilmesi zorlaştırılmış olur (Aslanzade, 2017b: 50). Wells (2007)'e göre alacaklara yönelik hilede, ödeme zamanı oldukça geçmiş olup muhasebe kayıtlarından silinmesi gereken alacak hesabına borç kaydı yapan çalışan, ödeme yapan müşterinin alacak hesabına alacak kaydı yaptıktan sonra müşterinin hesabını kayıtlardan silerek hırsızlık yapmaktadır. Bu hilede başka bir yöntem de çalışanın fiktif alacak hesabı oluşturarak bu hesaba borç kaydı yapması ve bir süre sonunda bu hesabı silmesidir (Şengür, 2010: 19). İadelerde ve diğerlerinde yapılan hile türünde ise; fazla yaygın olmasa da diğer işletmelere yapılan fazla ödemelerden dolayı işletmeye iade edilen nakit para çalışan tarafından çalınmaktadır.¹⁴

¹⁴ <http://archives.cpajournal.com/2007/607/essentials/p60.htm> (erişim tarihi: 20.06.2021).

2.1.1.2.2. Nakit Para Hırsızlığı

Kayıt öncesi hırsızlıkta hile süreci muhasebe kaydı oluşmadan önce başlar. Bu yüzden kayıt dışı hileler olarak da adlandırılır. Başlangıçta işletmeye gelen paradan haberi olan ve hile yapmak isteyen çalışan iyi bir fırsat yakalamış olur. Örneğin, müşterinin kendisine ödediği nakdi kayıtlara geçirmeden çalabilir ve kayıtlarda görünmemesi nedeniyle bu tür hilelerin tespit edilmesi zordur (Koyutürk, 2015: 19). Nakit hırsızlığının muhasebe kaydından sonra yapılması durumunda kayıtlarda mevcut olan nakit paranın kasadan veya bankadan çalınması söz konusudur. Ancak bu hile, muhasebe belgelerinin incelenmesi sonucu kayıtlardaki nakit miktarıyla fiili nakit miktarının mutabakatı sayesinde tespit edilebilmektedir (Buckhoff ve Clifton, 2004: 251).

2.1.1.3. Hileli Ödemeler

ACFE (2018: 11) hileli ödemeleri fatura hileleri, bordro hileleri, gider hileleri, çek ve kıymetli evrak hileleri, ödeme kayıtları hileleri olarak beş kategoride incelemiştir. Hileli ödemeler, işletmenin bazı hesaplarında normal görünen nakit çıkışlarının aslında hileli olmasıdır. Nakit hırsızlığından farkı; hileli ödemelerde paranın işletmeden çıkışının yasal ödeme gibi görünmesidir (Singleton ve Singleton, 2010: 86).

2.1.1.3.1. Fatura Hileleri

Fatura hileleri naylon fatura düzenleme, hayali şirket kurma ve kişiye özel alımlar olarak üç kategoride ele alınmıştır.

Kızılot (1994)'a göre fatura hilelerinden olan naylon fatura düzenleme hilesinde, sahte fatura olarak adlandırılan faturaya naylon fatura denilmektedir. Erman (1992)'a göre sahte faturaların şekli ve görünümü Ticaret Kanunu ve Vergi usul Kanunu'na uygun olmakta fakat faturalar gerçeği yansıtmamaktadır (Ünal, 2006: 2). Gerçekte olduğundan farklı durumu yansıtan fatura ise yanıltıcı belgedir.¹⁵ Buna göre; malın, hizmetin miktarının veya bedelinin olduğundan farklı gösterilmesi, alıcı satıcı, tarih, seri numarası bilgilerinde tahrifat olması, yapılan mal ve hizmet teslimatı ile belgede yer alan bilgilerin farklı olması, düzenlenmesi gerekenden farklı muhataba düzenlenmesi sahte faturanın özellikleridir.¹⁶

Wells (2010b)'e göre fatura hilesinde hayali şirket kurma ise; işletmede çalışan tarafından hileli ödeme yapmak amacıyla kurulan hayali işletmeden, önce piyasa fiyatından

¹⁵ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=213&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=4> (erişim tarihi: 14.01.2021).

¹⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19631&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5> (erişim tarihi: 14.01.2021).

daha sonra da piyasadan yüksek fiyatla satın alma işlemi yapılmaktadır. Çalışan, bu amaçla önce bir işletme kurar sonra da bir e-posta adresi oluşturur ve banka hesabı açar. Bazen hile yapan çalışan, işletmeye mal veya hizmet aldıkları işletme adının benzerini, kurduğu sahte işletmeye vermekte olup adresleri farklı olduğu için hilenin gizlenmesini kolaylaştırmaktadır (Kurt, 2013: 104). Hayali işletmelerin kurulması prosedür bakımından kolay ve düşük maliyetlidir. Hayali işletmeler aracılığıyla yapılan hilelerin tespit edilmesi evrakta sahteciliğe nazaran çok zordur (Ercinler, 2016: 269).

Fatura hilelerinde kişiye özel alımlarda ise hile yapan çalışan işletmenin parasıyla kişisel harcama yapmaktadır. İnternetteki teknolojinin gelişimine bağlı olarak satın alma işlemlerinde bu hileyi gerçekleştirmek kolay hale gelmiştir (Singleton ve Singleton, 2010: 87-88). Satın alma onay yetkisine sahip çalışan, kendisine yaptığı harcamanın faturasını işletme adına düzenlemektedir. Bu hilede doğrudan nakit hırsızlığı mevcut değildir fakat işletmenin parasıyla işletmeye ait olmayan masraflara ödeme yapılmaktadır (Çetin, 2015: 57).

2.1.1.3.2. Bordro Hileleri

Bordro hileleri, hayali çalışan, ücretlerde sahtecilik ve komisyon hileleri olmak üzere üç kategoride incelenmiştir.

Wells (2008)'e göre hayali çalışan hilesi, işletmede gerçekte çalışmayan fakat bordro kayıtlarında çalışıyormuş gibi görünen gerçek veya tamamen hayali çalışandır. Bordro hilesinin gerçekleşebilmesi için hayali çalışanın kaydı bordroya eklenmeli, bu çalışanın maaş ve zaman kartı bilgileri toplanmalı ve bordrosu düzenlenerek hayali çalışana ücret tahakkuk etmelidir. Hayali personelin gizlenmesi için bu personelin adı işletmede çalışan gerçek kişilerin adına benzetilmektedir (Kandemir, 2010: 111). Hayali çalışan kayıtları, genellikle hilekâr ile aynı adreste veya anlaşmalı olduğu kişinin adresinde yaşayan kişiler adına açılır. Bu hileyi yapabilecek en uygun kişiler bordro işlemlerine tam erişme yetkisine sahip çalışanlardır. Bu çalışanlarla işten ayrılan çalışanların aralarında gizli anlaşma yapımlarıyla işten ayrılan personelin bordrosunun kasten devam ettirilmesi durumu söz konusudur (Goldmann ve Kaufman, 2009: 41-42).

Bozkurt (2011)'a göre bordo hilelerinden olan ücretlerde sahtecilik; saat miktarı ve saat başı ücret üzerinden yapılan hesaplamalarda oynamalar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Sabit ücretli çalışanların ödemelerinde yapılan sahtecilik, ücretin veya fazla mesai ücretinin olduğundan yüksek gösterilmesi şeklinde gerçekleşir. Zaman kartlarının manuel doldurulduğu işletmelerde bu hile, kontrol eden kişinin imzasının taklidi yapılarak kartların onaylanması yoluyla gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda ise hileyi yapan çalışanla kontrol yetkisi olan

çalışan aralarında anlaşarak kart üzerindeki saat miktarı veya ücret tutarı üzerinde değişiklik yapabilmektedirler (Öksüz, 2015: 38). Komisyon (prim), çalışanın üstün çabasının sonucunda başarılı olduğu işin karşılığında ödül olarak ödenen ek ücret olup çalışanları daha verimli çalışmaya özendirmek amaçlı belli yüzdeye göre ödenir. Satış elemanının komisyon gelirini arttırmak amacıyla satış tutarında veya komisyon oranında hile yapması şeklinde komisyon hilesi gerçekleşir (Koyutürk, 2015: 72).

2.1.1.3.3. Gider Hileleri

Gider hileleri, saptırılmış harcamalar, fazla ödemeler, sahte ödemeler ve mükerrer ödemeler olarak dört kategoride ele alınmıştır.

Eke (2005)'ye göre gider hilelerinden olan saptırılmış harcamalar, normalde şirket politikası gereğince ödenmeyen kişisel harcamaların işletme gideri olarak gösterilerek hileyle işletmeye ödetilmesidir. Doyrangöl (2002)'e göre bu hile, gider ödemelerinin kontrolünden sorumlu çalışanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Eksik gider raporu, rapordaki bilgilerin net olmaması gibi yöntemler hilenin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır (Kırık, 2016: 88). İşle alakası olmayan harcamaları işletmeden talep eden çalışan sayısı oldukça fazladır ve bu hilenin maliyeti ciddi rakamlara varmaktadır. Zayıf kontrol durumlarından faydalanan çalışanlar iş akışı haricinde yenilen yemek ve seyahat ücreti gibi ödemeler talep etmektedirler.¹⁷

Giderlerde yapılan fazla ödeme hilesi ise, işletme çalışanlarının işle ilgili giderlere belge temin ederek işletmeden ödeme talep etmeleri durumlarında art niyetli davranarak bu giderleri normalin üstünde gösterme yoluyla haksız çıkar sağlamalarıdır. Bu giderlerin büyük bölümünü, seyahat, konaklama, araç kiralama ve sağlık harcamaları oluşturur.¹⁸ Temin edilen belgelerin orijinalinin istenmemesi halinde hile yapan çalışan raporun ekine koyduğu fotokopi belge üzerinde kolayca değişiklik yapabilmektedir. Tanıdık olan satıcıdan genelde mal veya hizmet alınmamasına rağmen fatura temin edilmesi şeklinde bu hile gerçekleşmektedir. Bazen de çalışanla yöneticinin iş birliği yapmasıyla giderler şişirilir ve haksız kazanç aralarında paylaşılır (Bozkurt, 2009: 283-284). Gider hilelerinden olan sahte ödemelerde ise, gerçekleşmeyen giderler için çalışanlar işletmeden ödeme talebinde bulunurlar. Çalışanlar gider raporlarını destekleyen sahte belgeleri evlerindeki bilgisayarlarıyla oluşturabilirler veya bu işin ticaretini yapan işletmelerden sahte belge temin edebilirler (Joshi, 2005: 15). Gider hilelerinden olan mükerrer ödemeler, tek bir harcamanın, çeşitli belgeler yoluyla farklı zaman dilimlerinde işletmeye sunularak işletmeden birkaç kez ödeme talep edilmesini içerir (Wells, 2017: 215).

¹⁷ <https://www.trainhrlearning.com/webinar/expense-reimbursement-fraud:-detection,-prevention-and-deterrence-700760REC> (erişim tarihi: 20.06.2021).

¹⁸ <https://danielsethics.mgt.unm.edu/pdf/expense-account-fraud.pdf> (erişim tarihi: 31.01.2021).

2.1.1.3.4. Çek ve Kıymetli Evrak Hileleri

Bu hile; sahtecilik, çek sahteciliği, ciro hileleri ve lehtar bilgisi değiştirilmiş çek hileleri olmak üzere dört kategoride incelenmiştir.

Sahtecilik hilesinde yani sahte çek imzalama hilesi olarak da adlandırılan bu hilede imza sahte olup çek hilelidir. Hile yapan çalışan boş çekte sahte imza ile yetkilinin imzasını taklit etmektedir. Bu hileyi gerçekleştirmek için çalışanın boş çekte erişebilmesi ve yetkilinin imzasını inandırıcı olacak şekilde taklit edebilmesi gerekir (Aydın ve Ala, 2018: 91). Çalışan tarafından imzalanan bu sahte çek daha sonra çalışan veya suç ortakları tarafından tahsil edilir (Lanza, 2003: 49). Çek sahteciliği hilesinde işletmedeki çek imzalamada yetkili çalışanların imzalanan çekleri çalmaları ve hileli olarak düzenlemeleri söz konusudur. Sahtecilik hilesinden farkı imzanın sahte olmamasıdır. Bu hilede boş çek üzerinde değil önceden doldurulmuş çek üzerinde hile yapılır. Çeki yetkili kişi imzaladıktan sonra çekin üzerindeki alacaklı ismi bilgisi yerine uygun olmayan kişi veya firmalar yazılarak bilgiler değiştirilir. Ciro hilelerinde yetkili kişinin ödeme yapılacak kişi için hazırladığı çek üzerindeki ödeme yapılacak kişi adının çalışan tarafından değiştirilmesi söz konusudur. Ödenecek kişi adı yerine, hile yapan çalışan kendi adını veya anlaşmalı olduğu kişinin adını yazmaktadır. Böylece çek değiştirilmiş kişiye ödenmektedir (Wells, 2017: 118-122; Schaeffer, 2007: 184). Lehtar bilgisi değiştirilmiş çek hilelerinde, hilekâr çek üzerindeki lehtar bilgisini tahrif ederek lehtar adını değiştirmektedir. Bu işlem, çekin yetkili tarafından imzalanmasından sonra gerçekleştirilir ve çek üzerindeki tutarın da değiştirilmesi söz konusudur. Çek düzenleme yetkisine sahip çalışan çekte bulunan bilgileri tamamen silinebilen kimyasal maddeler kullanarak çekte daktilo, el yazısı gibi yöntemlerle değişiklik yapabilir (Thompson, 1999: 2).

2.1.1.3.5. Ödeme Kayıtları Hileleri

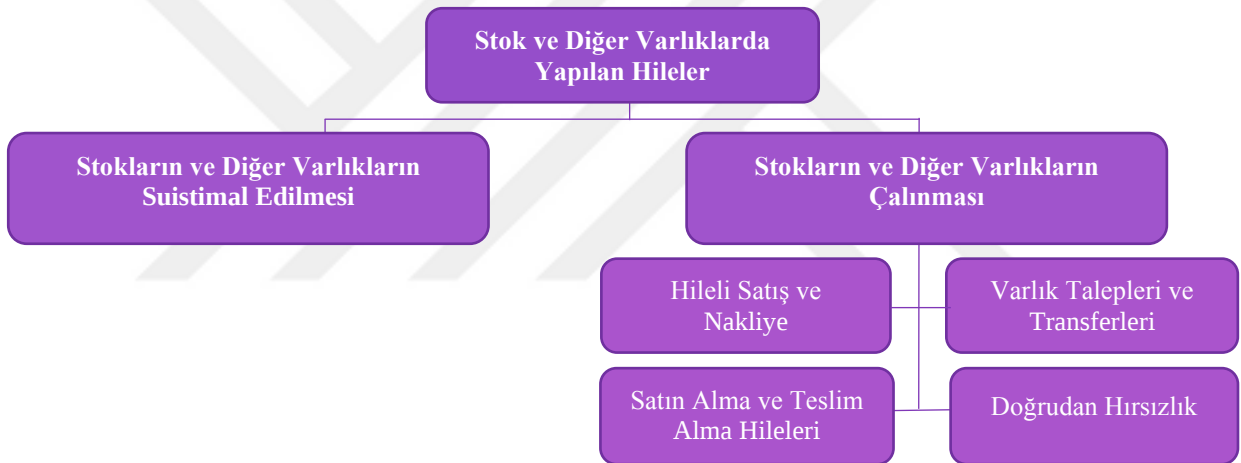
Yazar kasa hileleri olarak da adlandırılan bu hile, sahte iade hilesi ve sahte iptal hilesi olarak iki kategoride incelenmiştir.

Sahte iade hilesinde gerçekte iade işlemi olmamasına rağmen ürün iadesi yapılmış gibi işlem yapılır. Hile yapan çalışan daha sonra kasadan, yaptığı hileli iade miktarı kadar parayı çalar. Kayıtlarda ürün iadesi görüldüğü için kasadan çıkan para şüpheli görünmez. Envanter sayımında iade edilmiş gibi kayda alınan ürünün eksik çıkması durumunda bu hile ortaya çıkabilir. Diğer bir sahte iade hilesi ise yapılan iade tutarının olduğundan yüksek gösterilmesidir. Ürün müşteri tarafından iade edilir fakat hile yapan çalışan ürün iade tutarını olduğundan yüksek olarak kayda almakta ve müşteriye iade ödemesi yaptıktan sonra arada kalan iade tutarı kadar farkı kasadan çalmaktadır (Albrecht vd., 2009: 509-510). Wells (2008)'e

göre müşterinin nakit değil de kredi kartı ile gerçekleştirdiği alışverişlerin ödeme iadelerinin bedeli kredi kartına yapılır ve bu durum gözetim dışı kaldığı için hileye dair kanıt oluşturulamaz (Kandemir, 2010: 115). Satış işlemi iptallerinde, satış iptal fişi yetkili tarafından imzalanarak satış fişine iliştilir. Hile yapan çalışan ise müşteriye satış fişini teslim etmez ve müşteri ayrıldıktan sonra bu fişi iptal edilmiş olarak kayda alır. Çalışan, yöneticinin ihmalkârlığından veya dikkatsizliğinden faydalanarak yöneticiye imzalattığı iptal fişini satış fişinin kopyasına iliştilir. Böylece müşterinin aldığı ürün tutarını kasadan zimmetine geçirmiş olur (Financial Transactions, 2010: 1504).

2.1.2. Stoklar ve Diğer Varlıklarda Yapılan Hileler

Stok ve diğer varlıklarda yapılan hileler, stokların ve diğer varlıkların suistimal edilmesi ve stokların ve diğer varlıkların çalınması olarak iki kategoride ele alınmıştır.

Şekil 2.3 Stok ve Diğer Varlıklarda Yapılan Hile Türleri

Kaynak: ACFE, 2018: 11

2.1.2.1. Stokların ve Diğer Varlıkların Çalınması

Stokların çalınmasında başvurulan yöntemler varlık talepleri ve transferleri, hileli satış ve nakliye, doğrudan hırsızlık, satın alma ve teslim hileleri olmak üzere dört kategoride ele alınmıştır.

2.1.2.1.1. Varlık Talepleri ve Transferleri

Reducing the Risk of Fraud – Forensic News (2005)’e göre işletmedeki malların konumlar arasında taşınması varlıkların transfer edilmesidir. Bu esnada çalışanlar stoklara erişebilmektedir. Bu hilenin yapılma yöntemleri; malzeme istek veya diğer formlarının tahrif edilerek stokların çalınması, ihtiyaçtan fazla stok talebinde bulunan çalışanın fazla stokları

çalması veya hayali proje için talep edilen stokların çalınmasıdır (Çelik, 2007: 91). Diğer bir yöntem ise alış raporlarının depoya kayda alınan kopyasında değişiklik yapılmasıdır. Alış raporunun üzerinde yer alan bilgilere göre işletmeye gelen stoklar muhasebe kaydına geçmektedir fakat depoda kayda alınan rapor üzerinde stok tutarı olduğundan az gösterilecek şekilde değiştirilerek aradaki fark kadar olan stok çalınmaktadır (Bozkurt, 2009: 318).

2.1.2.1.2. Hileli Satış ve Nakliye

Stokları çaldıktan sonra gizlemek için hile yapan çalışan, satış ve teslimat belgelerini hileli şekilde hazırlar ve anlaştığı üçüncü şahıslara malların teslimatını sahte sevk irsaliyesi ve sahte faturayla gerçekleştirir (Wells, 2017: 229). Çalışan bu kaydı eski bir alacak hesabına kaydedip silinmesini bekler veya iskonto ve iadeler hesabına kaydederek siler (Şengür, 2010: 36).

2.1.2.1.3. Doğrudan Hırsızlık

Çalışanın stokları gizlemeden işletme sınırları dışına çıkararak çalması doğrudan hırsızlıktır. Doğrudan hırsızlık yapan çalışanlar, işletmenin çoğu alanına erişim yetkisine sahip en çok güvenilen insanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Aghili, 2019: 18). Doğrudan hırsızlıkta, hırsızlığı gizlemek için herhangi bir çaba yoktur. Çalışan, mal çalabilmek için sahte belge düzenler ve çaldığı malı envanter rakamlarıyla oynamak suretiyle gizler. Çalışanlar doğrudan hırsızlığı mesai saatlerinde iş arkadaşlarının yanında yapmaktadırlar. İş arkadaşları ise bunun bir hırsızlık olduğunun farkına varmazlar ve bu stokların işletme dışına iş amacıyla çıkarıldığını düşünürler. Bazı iş arkadaşları ise hile olduğunu bilseler bile bu duruma; hile yapan çalışanın iş arkadaşı olması, hırsızın tehdit etmesi, zayıf iletişim veya hırsızla anlaşmalı olmaları nedeniyle ses çıkarmazlar (Wells, 2017: 223-225).

2.1.2.1.4. Satın Alma ve Teslim Alma Hileleri

Satın alma faaliyet döngüsü, talep edilen mal veya hizmetlerin tedarik edilmesi, indirim ve iade işlemleri dahil olmak üzere ödemelerin gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. Bu döngüye, işletmenin diğer departmanlarının da katkısı vardır (Fındık, 2016: 645). Satın alma hileleri ise stokların, kayda alınmadan önce işletmeye girişi sırasında çalınması ya da başka lokasyona gönderilmesi durumudur. Hile yapan çalışan işletmeye henüz gelen stokları kayda alırken satıcı hesabına alacak kaydeder ve satıcı ödemeyi alır. Fakat hilekâr stok hesabına kayıt yapmaz ve bu nedenle hile fark edilemez (Çelik, 2007: 92).

2.1.2.2. Stokların ve Diğer Varlıkların Suistimal Edilmesi

Messier vd. (2012)'ne göre nakit dışı varlıklarda, ofis malzemeleri ve mobilyaları, pahalı envanterler, şirket araçları ve makineleri gibi fiziksel varlıklar veya maddi kıymetler yer almaktadır (Kennedy, 2012: 7). Stokların veya diğer varlıkların çalışanlar tarafından kişisel amaçlar için kullanılması ise bu stokların ve varlıkların suistimal edilmesidir. İşletme malzemelerinin, bilgisayarlarının ve ofis ekipmanlarının çalışanlar tarafından kişisel işler için kullanılması varlıkların suistimal edilmesine örnek verilebilecek hilelerdir. İşletme malzemelerini kişisel amaçlı kullanan çalışan, aynı zamanda mesai saatlerinde kişisel işini yaptığı için iş verimliliği olarak da işletmeyi zarara uğratarak hile yapmaktadır (Albrecht vd., 2009: 514). Çalışanın şahsi işi için şirket aracıyla seyahat edip bu durumu iş gezisi olarak işletmeye bildirmesi varlıkların suistimal edilmesine örnektir. Çalışanın bu davranışı ile şirket aracı zarar görmemiş ve şirket çok maliyete katlanmamıştır. Fakat işletme varlıkları suistimal edildiği için çalışan hile yapmıştır (Wells, 2017: 221).

2.2. Yolsuzluk

Yolsuzluk, Türk Dil Kurumu'na göre gerçek anlamda yolsuz olma durumu iken mecaz anlamda görevi, yetkiyi kötüye kullanmadır.¹⁹

ACFE (2018: 78)'ye göre yolsuzluğun tanımı, bir çalışanın çalıştığı kurumdaki yetkisini kötüye kullanarak doğrudan veya dolaylı şekilde (rüşvet, çıkar) kendisine fayda sağlamasıdır.

Lanza yolsuzluğu, hile yapanların işverenin haklarına zarar verecek şekilde işletmedeki görevlerini, şahsına veya başkalarına menfaat sağlamak amacıyla kötüye kullanması olarak tanımlamaktadır (Lanza, 2003: 10).

Lambsdorff'a göre yolsuzluk ise, kamuda yetkinin kötüye kullanılmasıdır. Hile yapanın kendisine fayda (para, değerli varlık) sağlaması veya akrabaları için gelecekte fayda sağlama anlaşması yaparak adam kayırmacılık yapmasıdır (Lambsdorff, 2006: 16).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan olan Uluslararası Şeffaflık Örgütü yolsuzluğu, emanet edilen gücü kötüye kullanmak olarak tanımlamıştır (Golden vd., 2006: 6).

Klitgaard, yolsuzluk eylemlerini, rüşvet, gasp, adam kayırmacılık gibi yöntemlerle görevi kötüye kullanarak zimmete para geçirmek olarak tanımlamıştır. Yolsuzluğun formülü; Yolsuzluk = Tekelci Yapılar + Tek Başına Karar Alma Yetkisi - Hesap Verme olup yolsuzluk, tek başına karar alan ve hesap vermeyen tekelci yapılar tarafından gerçekleştirilmektedir (Klitgaard, 1998: 4).

Mark E. Warren, yolsuzluğun dört temel unsuru bulunduğundan bahsetmektedir.

¹⁹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yolsuzluk> (erişim tarihi: 29.05.2020).

Bunlar, yetkinin bir kişiye veya ortak gruba emanet edilmesi, kişi veya grubun karar alma yetkisini düzenleyen kuralların var olması, kişi veya grubun kuralları ihlal etmesi ve kuralların ihlal edilmesinin kişiye veya gruba faydası olurken bütüne zarar vermesidir (Warren, 2004: 332).

Yetki unsuru, birden fazla tarafı ilgilendirdiği için karşılıklı ilişki gerektiren bir unsurdur. Bu karşılıklı ilişkide taraflardan birisinde yetki vardır. Bu yetki, etki altına alınarak para ve hediye gibi çıkarlar karşılığında takas edilmektedir. Hilekâr görevini çıkar uğruna kullanmaktadır (Berkman, 1988: 59). Demokratik yapılarda, ortak yetkili kamu görevlileri haricinde, ortak karar almaya yetkili dernekler, işletmeler ve diğer kuruluşlar mevcuttur. Yetki unsuru hem kamuda hem özel sektörde kişilerin veya grupların ortak yetkisini kullanırken ve ortak karar alırken sahip oldukları güçtür. Yetkiyi veren kurallar unsuru; demokraside temel kural, ortak kararlardan ve eylemlerden etkilenenlerin karar vermede söz sahibi olmasıdır. Kişilerin kendilerini etkileyen kamusal konularda eşit imkanları olsa da ortak amaçlardan kaynaklı asıl kurallar da mevcuttur. Bu kuralların özgül ve tartışılacak yönünün az olması yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır. Çıkar unsurunda, yolsuzluğun temelinde birden fazla kişinin, maddi veya adam kayırma şeklinde çıkar sağlama amacı vardır. Yolsuzluğu yapan kişiler bu çıkarı, ekonomisi veya nüfuzu güçlü kişilerden gelen ayrıcalık talebini kabul ederek sağlarlar (Tarhan vd, 2006: 24-25).

Yetkiyi kötüye kullanmada tekелci güç ve takdir yetkisinin birleşimi mevcuttur. Bürokrasideki üst düzey yetkililerin aldıkları kararların, tekелci güçlerine dayanmasıyla yolsuzluk meydana gelir. Takdir yetkisinde, karar almaya yetkili personelin denetime tabi tutulmaması durumunda denetim eksikliğinden faydalanarak bu yetkisini kötüye kullanması söz konusudur (Hamidov, 2016: 8). Kuralların kişi veya gruplar tarafından ihlal edilmesi unsurunda, yetki sahibi kişilerin menfaat sağlamalarında kuralları ihlal etmeleri söz konusudur. Bazen kanunlara aykırı olmasa da kurallar ihlal edilmektedir. Örnek olarak, devletin sağladığı sınırlı olanakları kamu görevlisinin çıkar karşılığında başka kişilere sunması verilebilir. Kamu görevlisi bu durumda kanuna karşı gelmese de çıkar sağlamış bulunmaktadır (Özsemerci, 2003: 7-8). Mumcu (1985)'ya göre yolsuzlukta çıkar araçları maddi şeyler olabileceği gibi manevi (cinsel temas, öpücük, gülücük vb.) şeyler de olabilir (Büyükçoban, 2015: 107).

Aktan (1992)'a göre yolsuzluk, insan doğasından kaynaklanan özellikler, iş emanet edilmede dürüstlük özelliğinin ve koşulların yetersiz olması nedeniyle sahip olunan değerlerin gittikçe yitirilmesi gibi bireysel nedenlerle gerçekleşebilir. Yolsuzluğa çeşitli ve çok yönlü etkenler neden olmakla birlikte genellikle yolsuzluk nedenleri; bireysel, örgütsel, toplumsal olarak sınıflandırılabilir (Sayan ve Kışlalı, 2004: 33). Yolsuzluk nedenleri ayrıca, yönetsel,

ekonomik ve sosyal olarak sınıflandırılır (Gürbüz ve Dikmenli, 2009: 224). Tablo 2.1’de yolsuzluğun yönetsel, ekonomik ve sosyal nedenleri yer almaktadır.

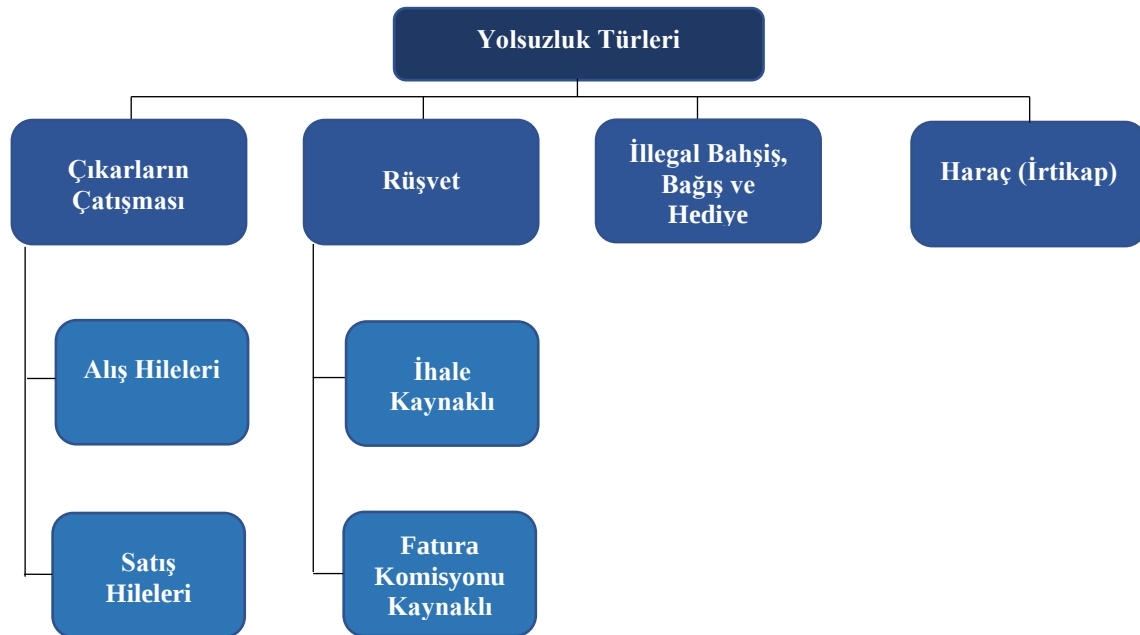
Tablo 2.1. Yolsuzluğun Yönetsel, Ekonomik, Sosyal Nedenleri

Yönetsel nedenler	Ekonomik nedenler	Sosyal nedenler
*Merkeziyetçi ve statükocu yapı *Bürokratik işlemlerin fazla olması ve gizli şekilde yapılması *Ücretlerin düşüklüğü ve eşitsizliği *Kamu kadrolarının şişkinliği *Üst düzey yöneticilerin sık değişmesi *Hesap verme ve denetleme mekanizmalarının zayıflığı *Adli sistemin zayıflığı	*Enflasyon *Devletin ekonomideki ağırlığı *Kayıt dışı ekonomi *Gelir dağılımındaki adaletsizlik *Medya ile ticaret ilişkisi *Siyasetin finansmanı *Özelleştirmelerde şeffaflık olmaması	*Eğitim yetersizliği *Vatandaşlık bilincinin oluşmaması *Sivil toplum örgütlerinin yetersizliği *Olumsuz toplumsal algılar *Rüşveti destekleyen kültür

Kaynak: Gürbüz ve Dikmenli, 2009: 224.

Yolsuzluk, rüşvet, gelir düzeyi, hukuk, yönetim biçimi fark etmeksizin farklı zaman dilimlerinde farklı dereceyle tüm toplumları etkiler. Yolsuzluğun neden olduğu skandallar, yolsuzluğa taviz vermeyen toplumlarda bile olumsuz etkiler bırakmıştır (Pellegrini ve Gerlagh, 2007: 246).

ACFE, aşağıdaki şekilde bulunan hile ağacında yolsuzluk çeşitlerini; çıkarların çatışması, rüşvet, illegal bahşiş, bağış ve hediye, haraç(irtikap) olarak dört kategoriye ayırmıştır.

Şekil 2.4 Yolsuzluk Hilesi Türleri

Kaynak: ACFE, 2018: 11

2.2.1. Çıkarların Çatışması

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi (2007)'ne göre çıkar çatışması genellikle, güven duyulan konumdaki herhangi bir kişinin görev alanına giren hususlarda kamu yararı yerine kişisel yararını tercih etmesi yani kamu yararıyla kişisel çıkarın çatışması durumudur. Çıkar çatışmasında kişisel menfaat için görevi kötüye kullanma söz konusudur (Gençkaya, 2009: 4). Kamunun çıkarı ile kendi çıkarı arasında çatışma yaşayan çalışan, pozisyonunu ve kendisine olan güveni kötüye kullanarak kendisine veya başkasına yetkisiz çıkar sağlar (Reed, 2008: 8).

Çıkar sağlamakta hile yapan kişi hileyi, sadece kendisi için değil kişisel bağlantılarının ve ailesinin çıkarlarını gözetmek için de yapar (Davis ve Stark, 2001: 9). Buna örnek verilecek olursa; işletmeye personel istihdam edilirken tarafı olunan partiye üye olan kişilerin tercih edilmesi, polis memurunun gece kulübünde güvenlik görevlisi olarak ek işte çalışması ve çalıştığı kulüpten gelen gürültü, sarhoş gibi ihbarları değerlendirmeye almayarak taraflı davranması gibi durumlar çıkar çatışmasıdır (OECD, 2003: 82).

2.2.1.1. Alış Hileleri

Çıkar çatışmasının türlerinden olan alış hilelerinde, satıcı işletmenin hileli faturasının ödenmesine komisyon karşılığında yardımcı olmak rüşvet iken çalışanın, gizli ortağı olduğu işletmenin mağdur işletmeye düzenlediği alış faturasını onaylamasına çıkar çatışması denir (Şengür, 2010: 44). Küçükşavaş (2006)'a göre alış hilesinde; alınan mal tutarı fatura fiyatının oldukça altında olmasına rağmen fatura bedelini olduğundan yüksek gösterme ve satıcı işletmelerin yüksek tutarlı fatura düzenleyerek alıcı işletmelere yolsuzluk yapması şeklinde çıkar sağlaması durumlarına rastlanmaktadır (Keskin, 2014: 25).

2.2.1.2. Satış Hileleri

Sonsuzoğlu (1996)'na göre çıkar çatışmasının türlerinden olan satış hilelerinde ise; fatura üzerinde yapılan hileler, gizli satış işlemleri ve zararına satış yapılmış gibi gösterme yolsuzluklarına rastlanmaktadır. Satıcılar sattıkları hizmetlerin veya ürünlerin birim fiyatını faturaya daha düşük tutarda yansıtırlar. Alıcı işletmeler faturadaki tutarı banka üzerinden satıcıya ulaştırırken eksik olan tutarı satıcıya elden teslim ederler (Keskin, 2014: 25). Satış hilelerinde uygulanan diğer yöntem ise; hayali firmalarla, karaborsa zamanında gizli satış ve fatura sahtekarlığı hileleriyle hayali ihracat yapılmasıdır (Oskay, 2018: 35).

2.2.2. Rüşvet

Berkman (1983)'a göre rüşvetin en genel tanımı; bir kişiye veya kuruma doğrudan veya dolaylı olarak aracılarla bir söz verilmesi, ödenmesi gerekenden fazla ödeme yapılması, çıkar karşılığında kararın etkilenmesidir (Öcal, 2008: 13). Rüşvet, bir işlemi etkilemek için değerli bir şey vermeyi veya almayı içerir. Örneğin, ticari bir işlemde karşı tarafın teklifi kabul etmesi için rüşvet verilebilir. Rüşvet hem özel sektörde hem kamu sektöründe gerçekleştirilen, kanıtlanması zor olan bir yolsuzluk çeşididir (Coenen, 2008: 84). Meydan- Larousse (1985)'ye göre çoğu ülkenin ceza kanununda rüşvet, bir işin yaptırılmasında kolaylık sağlanması için kanuna aykırı olarak birine mal veya para şeklinde çıkar sağlamaktır. Mumcu (1985)'ya göre hukuki anlamda ise yetkiliye, başkası tarafından toplum kurallarına aykırı çıkar vaat edilmesi veya çıkar sağlanmasıdır. Burada bahsi geçen yetkili kavramı, kamu görevlisi olmayan kişileri de içermekte olup bu durumda rüşvetin kapsamı da genişlemektedir (Küçükince, 2007: 50).

2.2.2.1. İhale Kaynaklı

Türk Dil Kurumu ihaleyi; işlerin veya malların, birçok istekliler arasında en uygun şartlarda kabul edene verilmesi, eksiltme veya arttırma olarak tanımlamaktadır.²⁰ Yani ihale, bir işi yapmak isteyenler arasında o işin en uygun teklif veren kişiye yaptırılmasıdır. Türk Ceza Kanunu 235. Maddesine göre; ihale işleminde taraflardan birine rakiplerinden ayrıcalık tanınması, katılma yeterliliğine sahip katılımcıların engellenmesi, yeterliliği olmayan kişilerin katılımının sağlanması, ihalenin gizli bilgilerinin paylaşılması, fiyatı etkilemek amaçlı gizli anlaşma yapılması gibi ahlaki olmayan davranışlarla ihaleye fesat karıştırılmış olur.²¹ İhale kaynaklı rüşvet türünde, ihaleyi gerçekleştirmek için görevlendirilen devlet görevlilerinin ihaleye katılan özel ve tüzel kişilerle iş birliğine girerek devleti dolandırmaları söz konusudur (Hasdemir, 2006: 125). İhale hilelerinde, bir tedarikçi firmanın kayrılması durumu ve bu durumdan çıkar sağlayan işletme çalışanı vardır (Acar Uğurlu, 2019: 44).

2.2.2.2. Fatura Komisyonu Kaynaklı

Fatura komisyonundan kaynaklı rüşvet türünde ise, komisyon hileleriyle fatura hileleri birbirine oldukça benzemekte olup aralarındaki fark komisyon yolsuzluğunda işletme çalışanıyla satıcının gizli anlaşma yapmış olmasıdır. Satıcıdan mağdur işletmeye hayali ve yüksek tutarlı fatura düzenlenmektedir. Satıcıyla anlaşmalı işletme çalışanı da bu hileli faturanın tamamını satıcıya ödetmektedir. Bu hile karşılığında çalışanın satıcıdan aldığı ödemeye komisyon denmektedir. Fatura komisyonundan kaynaklı hileler genelde işletmelerde

²⁰ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ihale> (erişim tarihi: 03.06.2020).

²¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237-20150327.pdf> (erişim tarihi: 15.02.2020).

satın alma departmanındaki yetkili çalışan tarafından gerçekleştirilir (Wells, 2017: 256). Hilelerin çoğunluğu satıcılarla çalışanlar arasında yapılan komplolarla gerçekleştirilir ve hile yapan çalışan alınacak fiyatın piyasadan yüksek olduğunu bildiği halde komisyon alabilmek için gereken işlemleri yapar. Satıcının yüksek fiyattan sattığı ürün fiyatı içinde komisyon bulunur ve ödenen fazla ücret hilenin mağdur işletmeye maliyetidir (Silverstone ve Davia, 2005: 171).

2.2.3. İlegal Bahşiş, Bağış ve Hediye

İlegal bahşiş, bağış ve hediye yolsuzluk türü; hile yapan çalışanın görevini yapmasının sonucunda olumlu çıkar sağlayan kişilerin bu çalışana maddi fayda sunmasıdır. Bu faydalar genellikle düşük tutarlı olsa da bazen otomobil veya ev gibi yüksek tutarlı da olabilir. Bu hediyeler, fark edilmemesi amacıyla çalışanın yakınlarına verilebilir (Çetin, 2015: 31-32). Rüşvetin daha yumuşak versiyonu olan yasadışı bahşişin rüşvetten farkı belirli bir iş kararını etkileme niyetinin olmamasıdır. Rüşvette önceden ödeme yapılırken illegal bahşiş, arkadaşlık ve iyi niyet göstergesi olarak sonradan verilir. Bu yüzden tespit edilmesi rüşvete göre daha zordur (Tackett, 2010: 6).

Hediye ile rüşveti ayırmak zor olsa da çalışan memurun kabul ettiği küçük hediyelerin aldığı kararları, görevi gereği yaptığı işlemleri etkileme ihtimali vardır ve bu durum rüşvete dönüşebilir (Şen, 2005: 361). Çalışanın hediye alması, ağırlanması, seyahat masraflarının karşılanması, eğlence etkinliklerine katılması gibi işletme adına yaptığı harcamaların haksız çıkar sağlamak amaçlı olup olmadığına dikkat edilmesi gerekir. Çalışanın kararını doğru vermesi için kontrol listesi kılavuzu hazırlanmalıdır. Bu kılavuzda, kabul edilebilecek maddi ve manevi hediyeler, para değeri sınırları, masrafların karşılanması, iş ilişkisinin doğası, harcamaların belgelendirilmesi, eğlence ve kültür etkinliklerine katılımın ve çalışanla iş ortaklarının kurallarının gözlenmesi yer almalıdır (Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2016: 33-34).

2.2.4. Haraç (İrtikap)

Berkman (1983)'a göre haraç veya irtikap yolsuzluk türünde yetkili görevlinin görevi gereği yapması gereken iş karşılığında yasal olmayan bedel istemesi söz konusudur. Key (1990)'e göre haraç olgusu şantaj olarak da değerlendirilmektedir. Görevli şantaj yaparak bir işi yapmak veya yapmamak için karşı tarafı, ödeme yapmaya veya kendisine çıkar sağlamaya zorlamaktadır. Örnek olarak, polisin gece kulübünü kapatmakla tehdit ederek düzenli çıkar veya para sağlaması verilebilir (Şen, 2005: 363). Rüşvet ile haraç(irtikap) suçunu birbirinden ayırmak için çalışmalar yapılmış olup aralarındaki farklar tam olarak net çizgilerle ortaya

koyulmasa da basit farklar ortaya koyulmuştur (Lindgren, 1993: 1702).

İrtikap ile rüşveti birbirinden ayıran bu farklar şöyledir (Arı, 2010: 21):

- Rüşvette çalışan görevinin verdiği yetkiyi kötüye kullanırken irtikapta görevinin verdiği nüfuz ve güveni kötüye kullanır.
- Rüşvette görevli, görevinin gereklerine uymayan iş yapması veya yapmamasına bağlı çıkar sağlarken irtikapta görev alanına giren işi yapması veya yapmaması karşılığında çıkar sağlar.
- Rüşvette iki taraf arasında ortak anlaşma olurken irtikapta ortak anlaşma yoktur.
- Rüşvette hilekâr çıkar sağlarken irtikapta mağdur çıkar sağlar.
- Rüşvetin fail sayısı birden fazla iken haraçta tek fail vardır.

2.3. Finansal Tablo Hilesi

Finansal tablo; belli dönem aralıklarıyla finansal tablo kullanıcılarına işletmeye ait sonuçları yansıtan, işletmenin sonuçlarını işletmenin paydaşlarına finansal bilgi akışı olarak sunan finansal raporlama aracıdır (Healy ve Wahlen, 1999: 366). Finansal tablolar, işletmenin finansal durumunu ve finansal performansını biçimlendirilmiş olarak sunan tablolardır. Finansal tabloların işlevleri; kullanıcıların ekonomik açıdan verdikleri kararların isabetli olmasını sağlamak amacıyla işletmenin finansal performansı bilgisini sağlamak ve yöneticilerin kaynakları ne kadar etkin kullandığı hakkında referans kaynağı olmaktır (TMS 1, 2009: 3).

Muhasebe sistemi uygulama tebliğince mali yani finansal tabloların amacı ise; kredi kuruluşlarına, yatırımcılara, devlete ve diğer ilgililere güvenilir bilgi sağlamak, sağlanan bu bilgilerin tutarlı ve karşılaştırılabilir olmasını sağlamak ve işletmelerin denetlenmesinde kolaylık sağlamaktır.²²

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tebliğine göre finansal tabloların etkin olarak kullanılabilmesi için aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekir:²³

- Anlaşılabilirlik
- İhtiyaca Uygunluk
- Güvenirlilik
- Karşılaştırılabilirlik

Kaliteli bilgiler üretebilmek için finansal bilgilerin bu özellikleri taşıması gerekmektedir. Çünkü bilgi kullanıcılarına sunulan bilgiler, işletmenin geçmiş faaliyetleriyle ilgili olup gelecekle ilgili alınacak kararlara ışık tutabilmelidir (Alkan, 2018: 822).

²² <https://gib.gov.tr/node/88229> (erişim tarihi: 28.01.2020).

²³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050116-3.htm> (erişim tarihi: 28.01.2020).

Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) 11 Seri Nolu ve 25 Numaralı Tebliği' ne göre finansal tablo kullanıcıları aşağıda yer almaktadır:²⁴

- **Mevcut ve Potansiyel Yatırımcılar:** Yatırımcılar ve yatırımcı danışmanları menkul kıymetleri ve varlıkları alıp satarken gerekli bilgilere ulaşmak için finansal tabloları esas alırlar. Ayrıca menkul kıymet sahipleri işletmelerin kâr payı ödeyip ödemeyeceği hakkında bilgi edinmek için finansal tablolardan yararlanırlar.
- **Çalışanlar:** Çalışanlar ve çalışanların bağlı oldukları sendikalar, işletmelerin istikrarlılık ve kârlılık durumunu finansal tablolar aracılığıyla öğrenirler. Ayrıca, çalışanlar ücret ve diğer haklarının ödenmesi ve işletmelerinin sağladığı imkânların devamlılığı hususunda ihtiyaç duydukları bilgilere finansal tablolar aracılığıyla ulaşırlar.
- **Borç Verenler:** Borç veren kişiler ve kuruluşlar verdikleri borçları ve bu borçların faizlerini zamanında tahsil edip edemeyeceklerini finansal tablolar aracılığıyla öğrenirler.
- **Satıcılar ve Diğer Ticari Alacaklılar:** İşletmelerin mal veya hizmet aldığı kişiler veya kurumlar alacaklarını zamanında tahsil edip edemeyecekleri konusunda finansal tablolardan yararlanırlar.
- **Müşteriler:** İşletmelerden uzun vadeli alışveriş yapmayı düşünen ve işletmeye bağımlı olan müşteriler, işletmenin devamlılığı hususunda ihtiyaç duydukları bilgileri finansal tablolar aracılığıyla edinirler.
- **Devlet:** Düzenleyici otorite olan devlet, ekonominin sahip olduğu kaynakların alternatif kullanım alanları arasında dağılımını gerçekleştirdiği için işletmelerin faaliyetlerinden elde ettiği kâr ve zararlar yakından ilgilenir. Ayrıca devlet, ticari faaliyetleri, vergi politikalarını, milli gelir ve benzeri istatistikleri düzenlemek için finansal tablolardaki bilgilerden yararlanır.
- **Toplum:** İşletmeler bulundukları coğrafyadaki toplumu, istihdam kaynağı yaratmak ve üretilen malların veya hizmetlerin alıcısı olmak şeklinde etkilemektedir. Bundan dolayı, işletmenin sürekliliği hakkında bilgi sahibi olmak, işletmenin bulunduğu coğrafyada yaşayanlar açısından önemlilik arz etmektedir. İlgili coğrafyada yaşayanlar bu bilgiyi finansal tablolardan elde etmektedirler.

Gelir İdaresi Başkanlığı 1 sıra nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Mali Tabloların Düzenlenmesi ve Sunulması başlığı altında yer alan finansal tablo çeşitleri aşağıdaki

²⁴ <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/589> (erişim tarihi: 20.01.2020).

gibidir²⁵:

1-Temel Finansal Tablolar: Bilanço ve gelir tablosu olmak üzere iki çeşit temel finansal tablo bulunmaktadır.

- Bilanço: Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre bilanço, işletmenin belirli bir zamanda sahip olduğu varlıklar ve bu varlıkların temin edildiği kaynakları gösteren finansal tablodur. Yani işletmenin belli tarihteki fotoğrafıdır ve statik bir tablo olup varlıkların ve kaynakların finanse ediliş biçimini gösteren fakat işletmenin ödeme gücünü göstermeyen tablodur (Kaya, 2013: 78).
- Gelir Tablosu: İşletmenin belirli bir dönem boyunca elde ettiği bütün gelirleri, aynı dönem boyunca katlandığı tüm giderleri ve bu gelirlerden giderlerin düşülmesiyle elde edilen döneme ait net kârı gösteren tablodur (Fields, 2002: 38). Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre satışların maliyeti tablosu; işletmede bir dönemde gerçekleşen stok hareketleri, satılan mamul maliyeti, ilk madde ve malzeme maliyeti, ticari mal maliyeti ve satılan hizmet maliyeti kalemlerini gösteren gelir tablosunun ekidir.

2-Diğer Finansal Tablolar: Fon akım tablosu, kâr dağıtım tablosu ve öz kaynaklar değişim tablosu olmak üzere üç çeşit daha finansal tablo bulunmaktadır.

- Fon Akım Tablosu: Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre fon kavramı burada tüm finansal araçları kapsamına almaktadır. Net çalışma sermayesi veya para, para benzeri kavramları ifade etmek için de kullanılmaktadır. Fon kavramının içerdiği tablolar; fon akım, nakit akım ve net çalışma sermayesi değişim tablolarıdır. Fon akım tablosu; işletmenin belirli bir dönemde sağladığı finansal araçların kullanıldığı yerleri gösteren tablodur. Fon akım tablosunun amacı, işletmenin belirli bir dönemdeki finansal durumunda gerçekleşen değişiklikler hususunda kullanıcılara bilgi sağlamaktır. Nakit akım tablosu; işletmenin belirli bir dönemdeki nakit girişlerini ve çıkışlarını, kaynaklarını ve bu kaynakların kullanım alanlarını gösterir tablodur. Net çalışma sermayesi değişim tablosu; işletmenin belirli bir dönemdeki net işletme sermayesinin sağlandığı kaynakları ve bu kaynakların kullanım alanlarını belirten tablodur.
- Kâr Dağıtım Tablosu: Akyol (2003)'a göre kâr dağıtım tablosu, belirli bir dönemde gerçekleşen kârın veya zararın işletmenin finansal durumuna etkisi ile işletme sahip ve ortaklarına dağıtılması gereken kâr payını belirlemek ve potansiyel yatırımcılara kâr dağıtım oranlarını bildirmek amaçlı sözleşmede yer alan kanuni hükümlere göre düzenlenen tablodur (Uğurlu, 2011: 12).

²⁵ <https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/ek/muhsisteb1ekmuh4.html> (erişim tarihi: 31.01.2020).

- Öz Kaynaklar Değişim Tablosu: Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre öz kaynaklar değişim tablosu, belirli bir dönemde, öz kaynaklarda gerçekleşen artışları ve azalışları yani değişimleri bütün halinde sunan tablodur. Bu tablonun amacı; özellikle sermaye şirketlerinin öz kaynaklarındaki değişimleri göstermektir.

Finansal tablo hilesi; finansal tablo kullanıcılarını, özellikle yatırımcıları kandırmak amacıyla finansal tabloların kasıtlı olarak hatalı bilgiler içerecek şekilde düzenlenmesidir. Bu hilenin başarılı yöneticiler tarafından yapılması durumunda hile daha kapsamlı ve planlı olmaktadır (Rezaee, 2005: 279). Amerikan Komisyonu tarafından finansal tablo hilesi, finansal tablolarda yanıltıcı bilgiler olması sonucunu doğuran herhangi bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Merchant (1987)'a göre gerçek hilede belgeler tahrif edilir, hayali kayıtlar oluşturulur, kayıtlar ve önemli bilgiler gizlenir (Belkaoui, (1989)'danakt. Stolowy ve Breton, 2000: 27).

2.3.1. Finansal Tablo Hilesinin Nedenleri ve Amaçları

Yöneticiler, yönetimin istediği gibi işletmenin hisse senedi değerini yükselttikleri takdirde elde edecekleri ödüllere sahip olabilmek için finansal tablolar üzerinde hileye başvururlar (Schilit ve Perler, 2010: 33). Bozkurt'a göre yöneticilerin finansal tablo hilesi yapmalarının arka planındaki nedenler; yasal düzenlemelerdeki esnekliklerden kaynaklı envanter değerlendirme gibi yöntemlerde hile yapmanın kolay olması, yetersiz iç kontrol olan işletmelerde yakalanmayacakları düşüncesinde olmaları ve rekabetin yarattığı baskılardır (Çatıkkaş, 2011: 22). Kranacher vd. (2011)'ne göre işletme sahiplerinin veya yöneticilerinin finansal tablo hilesi yapmalarının diğer nedenleri ise; işletmenin gerçek finansal durumunu gizlemek, şahsi servetlerini arttırmak, analistlerin beklediği büyümeyi gerçekleştirmek, kredibilitiyi yükseltmek, dönem kârını arttırmak ve istikrarlı büyüme sağlamaktır (Kıymık, 2015: 90).

Ayrıca finansal tablolarda, ödenmesi gerekenden daha az tutarda vergi ödemek yani vergi yükümlülüğünü hafifletmek için hile yapılır. Simon (1998)'a göre halka ilk defa açılacak işletmelerde sürekli artan kârlılık imajı yaratarak yatırımcıları teşvik etmek için hile yapılır. Bir işletmenin satışında ele geçiren işletme yöneticileri, eski sahipler ve yönetimden kaynaklı olduğu varsayılacağı ve ele geçiren şirketin kendileri ile çalışmaya devam etmeyeceğini düşünerek bunu engellemek için hileye başvururlar (Ulusoy, 2007: 28-30). Borç sözleşmelerinin kıstaslarını karşılayarak kısıtlamalardan muaf olmak da finansal tablo hileleri nedenleri arasındadır (Amat vd., 1999: 722).

Albrecht (2011)'e göre finansal tablo hilelerine; ülke ekonomisinin iyi seyrettiği

dönemde ileride yaşanacak sorunların ön görülememesi, toplumun ahlâk yapısının bozulması, piyasanın, borç verenlerin ve yatırım yapanların yüksek beklentileri, muhasebe kurallarının karışık olması ve eğitim seviyesinin yetersiz olması neden olmaktadır (Türedi ve Alıcı, 2014: 124-125).

Finansal tablo hilelerinin temel amacı, işletmenin risklerini ve piyasadaki algılanma şeklini çeşitli manipülasyon yöntemleriyle değiştirmektir (Stolowy ve Breton, 2000: 3). Zeff (2007)'e göre küçük veya orta büyüklükteki işletmeler kârını olduğundan az göstermeyi amaçlarken büyük şirketler kârını olduğundan yüksek göstermeyi amaçlamaktadır (Can, 2010: 28).

2.3.2. Finansal Tablo Hilesinin Yöntemleri

2.3.2.1. Kârın Olduğundan Yüksek Gösterilmesi

Bozkurt (2000a)'a göre kârın olduğundan yüksek gösterilmesinde işletmelerin; daha fazla kredi alabilmek, firma imajını güçlendirerek işletmenin piyasa değerini arttırmak, ortaklara fazla kâr payı dağıtmak, hisse senedi fiyatlarını yükseltmek, potansiyel yatırımcı sayısını arttırmak ve vergi ödeme gücünü arttırmak gibi amaçları bulunmaktadır (Kirik, 2007: 60).

2.3.2.1.1. Zamanlama Farklılıkları

Muhasebenin temel kavramlarından olan dönemsellik kavramı; işletmenin sürekliliği kavramına göre işletme ömrünün sınırsız kabul edilmesi ve bu ömrün belli dönemlere bölünerek her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız şekilde saptanmasıdır. Gelirlerin ve giderlerin tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilmesi, hâsılatın, gelirin ve kârın ilgili dönem maliyeti, gideri ve zararıyla karşılaştırılması bu kavramın gereğidir.²⁶ Dönemsellik ilkesinin ihlal edilmesi durumunda finansal tablodaki bilgiler olduğundan farklı görünür. Örneğin, içinde bulunulan dönem giderlerinin yıl sonunda kayda alınmadan sonraki döneme kaydedilmesi durumunda kâr daha yüksek görünmektedir (Kranacher ve Riley, 2019: 222).

Hasılat kaydı yapılabilmesi için mal teslim edilmiş veya hizmet verilmiş olmalıdır. Böylece risk müşteriye geçmiş olur. Henüz tahakkuk etmeyen satış gelirin ilgili döneme kaydedilmesi, yani hasılatın erken tanınması da zamanlama farklılıklarındandır. Teslimsiz faturalama (faturala ve tut) olarak nitelendirilen teslim edilmeyen malın veya hizmetin faturasının düzenlenmesi hasılatın erken tanınmasıdır (Küçük ve Doğan, 2009: 286). İnşaat, ekipman üretimi, mühendislik hizmetleri ve ar-ge gibi uzun sürede tamamlanan üretim veya

²⁶ https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21447_1.pdf (erişim tarihi: 20.06.2021).

hizmet giderlerinde tamamlanma yüzdesi olması gerekenden yüksek gösterilerek giderler düşük gösterilir (Mulford ve Comiskey, 2002: 183). Diğer zamanlama farklılığı ise giderlerin yanlış dönemlere kaydedilerek ilgili dönemde az gösterilmesidir. Bu hilede giderler aktif maliyete kaydedilir. Özellikle faiz gibi finansman maliyetleri, dönem kârını yükseltmek için aktifte yer alan duran varlık veya üretim maliyet hesaplarına kaydedilerek dönem gideri düşük gösterilir (Küçüksözen, 2004: 216-217). Normal şartlarda uzun sürede satılması öngörülen mallarda kısa vadeli yüksek oranda indirim uygulanması sonucu ihtiyaçtan fazla alım yapılır. Gelecek dönemdeki ihtiyaçlarını önceden alarak stoklayan müşterilere, gelecek dönemde satılması gereken ürünler erkenden satıldığı için ilgili dönem kârı arttırılmış olur (Mulford ve Comiskey, 2002: 171).

2.3.2.1.2. Hayali (Fiktif) Gelirler

Holt ve Eccles (2002)'e göre henüz gerçekleşmeyen gelirleri veya hiç olmayan gelirleri varmış gibi muhasebe kayıtlarına almak yoluyla ilgili döneme ait kâr yüksek gösterilmektedir. Bu kayıtlar gerçekleşmeyen satışların döneminden önce muhasebeleştirilmesi şeklinde yapılır. Örnek olarak, müşterinin sipariş verdiği fakat teslim almadığı ürünlerin muhasebe kayıtlarına satışı yapılmış olarak kaydedilmesi verilebilir (Demir ve Bahadır, 2007: 117). Melis (2005)'e göre ayrıca, çift fatura düzenlenmesi veya faturanın olduğundan daha yüksek tutarda düzenlenmesi yöntemiyle kârın olduğundan yüksek gösterilmesi hilesi gerçekleştirilmektedir (Göçen, 2010: 121).

2.3.2.1.3. Borç veya Giderlerin Gizlenmesi

Zimbelman vd. (2012)'ne göre bu hilede, mevcut ve tahakkuk etmiş borçlar, olduğundan az tutarda kayıtlara alınır veya hiç kayda alınmaz. Böylece yükümlülük az görüldüğü için öz kaynaklar olduğundan daha yüksek görünür. İşletmenin finansal durumunun iyi olduğu dönemlerde, borçlara olması gerekenden daha yüksek karşılık ayrılır. İşletmenin finansal durumunun kötü olduğu dönemlerde borç karşılıkları ayrılmaz veya olması gerekenden daha düşük ayrılır ve böylece kârın olduğundan yüksek görünmesi sağlanır (Kıymık, 2015: 124-126).

Giderlerin önceki veya sonraki döneme aktarılması, satışlara ait iadelerin ve iskontoların kayda alınmaması gibi yöntemlerle giderler gizlenir. Satış iadeleri ve iskontoları satış tutarında azalma oluşturacağı için bu işlemler eksik kaydedilerek veya kayıt dışı bırakılarak giderler azaltılmış olur (Coenen, 2008: 102-103). Schilit (1993)'e göre gelecekte fayda sağlayacak giderlerin (kuruluş maliyetleri, ar-ge maliyetleri, genel yönetim giderleri, reklam giderleri) aktifleştirilmesi yani ilgili yıla ait giderlerin aktif kısımda tutularak kârın şişirilmesi, işletmenin performansını yüksek göstermektedir (Çıtak, 2009a: 95-96). Bozulan

demirbaşların daha uzun süreli aktifte tutulması da diğer gider gizleme yöntemlerindendir. Tahsil edilmemiş alacaklara ayrılması gereken gider karşılıklarının az ayrılması veya hiç ayrılmaması kârın olduğundan yüksek görünmesini mümkün kılmaktadır (Schilit ve Perler, 2010: 126-129).

2.3.2.1.4. Uygunsuz Varlık Değerlemesi

Bazı durumlarda muhasebe uygulamalarında tahmine dayalı işlemler yapılır. Örneğin, şüpheli alacaklar, kullanılmayan stoklar, amortisman süresi, ileride ekonomik fayda sağlayacak yararlanma şekilleri hakkında tahminde bulunulur (Yükçü ve Gönen, 2012: 27). Bu uygulamalar yapılırken tahminlerde hileye başvurulur kâr olduğundan yüksek gösterilebilir. Varlıkların değerlerini fazla göstermede başvuru hile türleri; uygunsuz stok, alacak, maddi duran varlık ve şirket birleşme değerlendirme hileleridir. Alacak değerlemesinde hileler, şüpheli alacaklara ayrılması gereken karşılığın oldukça düşük gösterilmesi, hiç gösterilmemesi veya fiktif alacak kaydı şeklinde yapılır (Wells, 2017: 347-349). Stokların fiziki sayısını fazla göstermek, değersiz stokları da değerli stok sayımına dahil etmek gibi yöntemlerle stoklarda hile yaparak kâr olduğundan yüksek gösterilir (Mulford ve Comiskey, 2002: 245). Stokların maliyetinin tutarı, stokların kullanılması veya satılması halinde elde edilen tutardan fazla olursa stok değer düşüklüğü karşılığı ayrılır (TMS 2, 2005: 5). Bu değer düşüklüğü karşılığının olması gerekenden az ayrılması hilesiyle stoklar olduğundan yüksek gösterilir (Küçüksözen, 2004: 232).

Şerefiye, şirketlerin devri esnasında işletme net varlıklarına ödenen bedelle piyasa tutarı arasındaki pozitif farktır. Şirket birleşmesinde veya şirket satın alınmasında sahip olunan varlıkların, ilerleyen dönemlerde daha fazla değerlendirileceği için ödenen bedel olan şerefiyenin, olduğundan yüksek gösterilmesi aktiflerin de yüksek görünerek varlıkların yüksek gösterilmesine neden olur (Jones, 2011: 56). Maddi duran varlıkları fazla göstermek için fiktif kaydetme, yanlış değerlendirme ve sınıflandırma, uygunsuz aktifleştirme ve bu varlıkların amortismanını düşük gösterme, hurda değerini yüksek gösterme yöntemlerine başvurulmaktadır (Albrecht vd., 2009: 469; Wells, 2017: 350).

2.3.2.1.5. Yanlış ve Aldatıcı Açıklamalar

ACFE Fraud Examiners Manual (2014)'e göre, genel muhasebe ilkelerinin gereği finansal tablolarda ek olarak sunulması gereken bilgilerin kullanıcıları aldatma amacıyla yanlış yazılması veya hiç yazılmaması suretiyle de finansal tablo hilesi yapılmaktadır. Genelde işletmeler; yasal yaptırımlardan zarar göreceğini tahmin ettiği durumlarda giderleri gizleme, grupların kendi içlerinde borç alıp verme işlemlerini gizleme, muhasebe politikası değiştirme

yoluyla yapılan hileleri gizleme amacıyla yanlış ve aldatıcı dipnot açıklamaları yöntemini kullanarak finansal tablolar üzerinde hileye başvururlar. Yöneticiler ise yaptıkları finansal tablo hilelerini gizleme amacıyla bu hileyi gerçekleştirirler (Zengin, 2017: 82).

2.3.2.2. Kârın Olduğundan Düşük Gösterilmesi

Kâr olduğundan düşük göstermeyi tercih eden işletmelerin amaçları; işletmenin ortaklarıyla, ortaklarının varisleriyle ve işletmenin alacaklılarıyla yaptıkları anlaşmalarda avantaj sağlamak, kâr payını yatırımcılara daha az dağıtmak, hisse senedi fiyatlarını düşürmek ve vergiyi az ödemek veya hiç ödememektir (Irmak vd., 2002: 50-51).

2.3.2.2.1. Zamanlama Farklılıkları

Vergi Usul Kanunu 219. Maddesine göre muhasebe kayıtları işin hacmine göre muhasebe kayıt düzenini bozmayacak şekilde on gün içinde kaydedilmelidir. Bu kayıtların zamanının geciktirilmesi uygun değildir.²⁷ Çünkü, ilgili dönemin gelirlerinin gelecek dönemlere kaydedilmesi ve gelecek döneme ait giderlerin ilgili döneme kaydedilmesi durumunda dönem geliri az dönem gideri ise fazla görünür. Bu finansal tablo hilesi ile ilgili dönem kâr olduğundan düşük görünür (Tekin ve Çelikkaya, 2005: 229-230).

2.3.2.2.2. Gelirlerin Gizlenmesi

Vergiden muaf olmak veya az vergi ödemek isteyen işletmeler gelirlerini gizleme hilesine başvururlar. Gelirleri gizlemek için yapılan hilelerden olan kayıt dışı satışlarda, satışa ait muhasebe kaydı ve ispatlayıcı belge bulunmazken müşterilere satıştan sonra yok edilmek üzere yasa dışı belgeler düzenlenir. Diğer bir hile de satış belgeleri üzerindeki miktar veya tutar bilgilerinin değiştirilerek kayıtlarda az görünmesi yoluyla kâr düşük gösterilmesidir (Unutkan, 1995: 65-66). Güçlü (2005)'ye göre gelirleri gizleyerek kâr olduğundan düşük göstermek için aşağıdaki yöntemler uygulanır (Bayraktar, 2007: 23-24):

- Peşin ödenen faturanın açık fatura olarak kaydedilmesi,
- Bazı gelir tahsilatlarının kayıt dışı bırakılması,
- Üretilen mal miktarı bilgisinin gizli tutulması,
- Bankaya gelen havalelerin kasten kayda alınmaması,
- Satılan ürünlerin kayda alınmaması,
- Duran varlıkların satış bedelinin olduğundan düşük kayda alınması,
- Hisse senedinin, tahvil gelirlerinin kaydedilmemesi,

²⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=213&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=4> (erişim tarihi: 14.01.2021).

- Tahsil edilmiş olan alacakların gizlenmesi,
- Döviz kurlarından doğan kur farkı alacaklarının eksik kaydedilmesi veya kaydedilmemesi.

2.3.2.2.3. Borç ve Giderlerin Yüksek Gösterilmesi

Küçüksavaş (2006)'a göre vergiden muaf olmak veya az vergi ödemek isteyen işletmeler giderlerini yüksek göstermek için; alış faturaları üzerindeki tutarları fazla kayıt ederek veya iskontoları kayda almayarak, işletmeye ait olmayan (şahsi, yolculuk, ikram, yardım, bağış ve hediye, ev aydınlatma, ısıtma, haberleşme, kapıcı ücreti, özel borç faizi, şahsi sigorta primi vb.) giderleri işletmeye aktararak finansal tablolar üzerinde hile gerçekleştirirler. Taşkiran (1995)'a göre işletme maliyetleri (satılan mal maliyeti, genel giderler, satış giderleri, diğer giderler) yüksek gösterilerek finansal tablolar üzerinde hile gerçekleştirilir (Okay, 2011: 76-78). Güçlü (2005)'ye göre şirket ortaklarına ve yakınlarına ait hayali avans kaydedilmesi borçların olduğundan fazla görünmesine neden olur. Ayrıca giderleri fazla gösterme yöntemiyle kârı olduğundan az göstermek için aşağıdaki yöntemler uygulanır (Bayraktar, 2007: 23-24):

- Alış faturası üzerindeki tutarı tahrifat yoluyla fazla göstermek,
- Hayali işletmeler adına düzenlenen gider faturası kaydetmek,
- İşletmeye ait olmayan harcamaları işletmeye gider olarak kaydetmek,
- Alınan ürün veya hizmet bedelini olduğundan daha yüksek gösteren belge temin etmek,
- Ödenmeyen gider vergilerini ödenmiş olarak göstermek,
- Temsil giderlerini olduğundan yüksek göstermek,
- Şahsi giderleri işletme adına gider olarak kaydetmek,
- Götürü işi yapan adresi belirsiz kişilerden gider pusulası temin etmek.

2.3.2.2.4. Uygunsuz Varlık Değerlemesi

Vergiden muaf olmak isteyen işletmeler; azalan bakiyeler yöntemi ile vergi kaçırmak istediklerinde, enflasyonun yükseldiği dönemlerde LİFO yöntemini yani son giren ilk çıkar yöntemini kullanırlar. Borsada yabancı görünen menkul kıymet satarlar. Devlet tarafından takibe alınan şüpheli alacaklar için karşılık ayırırlar ve bu karşılıkları gider olarak kaydederler. Bazı kazançlarını fon hesaplarına kaydederek vergi ödeme tarihini ileriye alırlar.²⁸

²⁸ <http://www.alomaliye.com/2017/06/05/vergi-kacirma-vergiden-kacinma/> (erişim tarihi: 08.02.2020).

2.3.2.2.5. Yanlış ve Aldatıcı Açıklamalar

Finansal tablo hilesine başvuran işletmeler, vergiyi az ödemek veya vergiden kaçınmak için, tablo açıklamalarında yansıtılmaları gereken önemli bilgileri kasıtlı olarak yansıtmazlar veya yanlış yansıtırlar (KGK, Bağımsız Denetim Standardı 240). Schilit (2002)'e göre yanlış, yetersiz veya atlanan açıklamalarda, finansal tablo kullanıcılarının ihtiyacı olan olaylara ait bilgilerin kasıtlı olarak gizlenmesi manipülasyonuna başvurulmaktadır. Çünkü dava sonucunda oluşabilecek ve işletmeyi gelecekte bekleyen yükümlülöklere ait bilgilerin dipnotlarda açıklanması yatırımcıların kararlarına katkı sağlamaktadır (Çıtak, 2009a: 99).

2.3.3. Manipölasyon ve Muhasebe Manipölasyonu

Türk Dil Kurumu'na göre manipölasyon üç farklı anlam taşımaktadır. Bunlardan ilki yönlendirme, ikincisi seçerek, ekleyerek ve çıkararak bilgileri değıştirme, üçüncüsü ise ekonomi varlıklarını faydalı ve yapıcı olacak şekilde kullanmadır.²⁹ Kurtosmanoğlu (2002)'na göre borsa açısından manipölasyon, gerçek dışı haberler vasıtasıyla hisse senetlerine yapay fiyat oluşturarak ve aracı kurumları da bu hileye dahil ederek hisse senetlerine yoğun talep olduğu görünümü vermek ve kandırılan yatırımcıları hisse senedi alım satım işlemi yapmaya ikna etmektir (Avşarlıgil, 2010: 16).

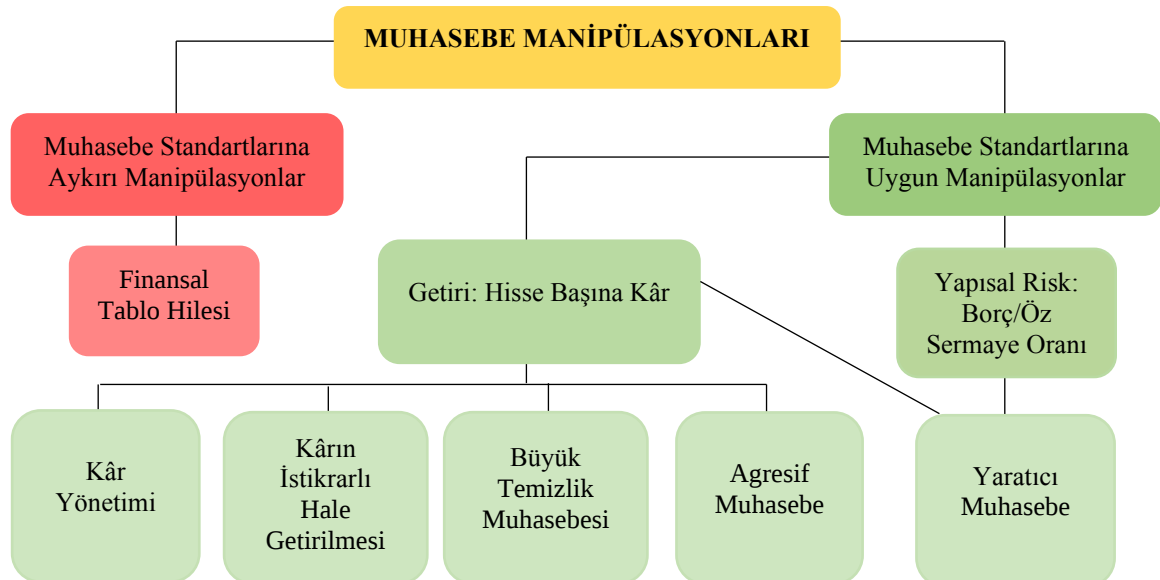
Muhasebe manipölasyonu; daha fazla prim veya kâr elde etmek amaçlı genel kabul görmüş muhasebe standartlarının ve ilkelerinin kasıtlı şekilde ihlal edilerek, işletmenin mevcut finansal durumunu gerçekte olduğundan iyi ya da kötü göstermek için tüm finansal tabloların ve eklerin üzerindeki bilgilerin gerçekten uzak biçimde değıştirilerek paydaşların aldatılması, kaynakların adil olmayan şekilde dağıtılması ve bunun sonucunda toplumun ve ekonominin zarar görmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Ocak ve Güçlü, 2014: 125-126). Net kârını arttırmak veya azaltmak isteyen işletmelerin muhasebe kuralları arasından uygun olanı seçerek yaptığı manipölasyon muhasebe manipölasyonu olarak adlandırılmaktadır (Copeland, 1968: 101). Muhasebe manipölasyonunun nedenleri arasında yönetim kurullarının bağımsız olmaması başta gelmektedir. Üst düzey bir yöneticinin yönetim kurulunda da görevli olması, bu yöneticinin tarafsız davranmasına engel olmaktadır. Yetkilerin aynı kişide toplanması nedeniyle bu yönetici gerçek dışı bilgileri kolayca onaydan geçirebilmektedir (Dechow vd., 1996: 3). İç denetimin ve iç denetimin daha üst seviyesi olan bağımsız denetim ekibinin yetersiz kaldığı durumda muhasebe manipölasyonu için fırsat doğmaktadır. Diğer bir neden ise tahakkuk esaslı muhasebenin yöneticilere esneklik sağlayarak manipölasyona elverişli kararlar alınmasına olanak sağlamasıdır (Küçüksözen, 2004: 124).

²⁹ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=manipölasyon> (erişim tarihi: 23.01.2020).

Ali ve Gregoriou (2008)'ya göre içerideki bilgi; henüz kimseye açıklanmamış olan, işletmenin menkul kıymetleri hakkındaki güvenilir ve kesin bilgidir (Esen, 2015: 703). Kondak ve Yayla (2002)'ya göre içerden öğrenen kişiler; görevi ve yetkisi dolayısıyla bilgiye ulaşan ortaklar, yönetim kurulunda yer alan çalışanlar, genel müdür ve diğer yetkili kişilerdir. Ayrıca bu kişilerden bilgileri alabilen diğer kesim ise meslek mensubu, banka çalışanı ve tanıdıkları diğer kişilerdir (Bayındır, 2010: 204). İçerden öğrenenler ticareti ise; bu kişilerin, menkul kıymetleri borsada işlem gören işletmenin finansal bilgilerini kamuya açıklanmadan önce elde ederek haksız rekabet etmeleri ve dürüst davranmamalarıdır. Tezcanlı (1996)'ya göre içerden öğrenenler ticareti, içerden öğrenen kişilerin çıkarlarına göre menkul kıymet alım satımı yapmaları demektir (Evik ve Evik, 2005: 7). Muhasebe manipülasyonu yatırımcılar arasında bilgi asimetrisine neden olmaktadır. Bu asimetriyi engellemek için kamuoyuna sunulan finansal bilgilerin şeffaf olması gerekmektedir (Temizsoy, 2008: 7).

2.3.3.1. Muhasebe Manipülasyonu ile Finansal Tablo Hilesi Arasındaki Fark

Fraser ve Ormiston (2007)'a göre muhasebe manipülasyonu işletmenin finansal performansını gerçekten farklı göstermek finansal tablolar üzerindeki manipülasyonları kapsar. Yani muhasebe ilkelerinin esnekliğinden faydalanılarak veya muhasebe ilkelerine tamamen aykırı olarak işletmenin olduğundan farklı gösterilmesidir (Ocak ve Güçlü, 2014: 124). Jones (2011)'e göre finansal tablo hilesi ise muhasebe manipülasyonunun alt koludur. Finansal tablo hileleri, yasalara uygun olmayan muhasebe uygulamalarının ve gerçekte hiç olmayan kayıtların defterlerde yer alması şeklinde gerçekleşir (Erdoğan, 2015: 20). Lev (2003)'e göre muhasebe manipülasyonu iki alt dala ayrılabilir. İlki muhasebe ilkelerine uygun olup bu ilkelerdeki esneklikten yararlanarak işletmenin finansal performansı hakkında aldatıcı bilgi sunan; yaratıcı muhasebe, kârın istikrarlı hale getirilmesi, kâr yönetimi, büyük temizlik muhasebesi ve agresif muhasebedir. İkincisi ise muhasebe ilkelerine tamamen uygun olmayan yöntemlerle işletme performansı hakkında yanıltıcı bilgi sunan finansal tablo hilesidir (Zengin, 2017: 47-48).

Şekil 2.5 Muhasebe Manipülasyonları ile Finansal Tablo Hile Farkı

Kaynak: Zengin, 2017: 49

2.3.3.2. Muhasebe Manipülasyonu Yöntemleri

Kâr yönetimi, yönetimin belirlediği hedeflere, analistlerin bulunduğu tahmini tutarlara ulaşabilmek adına sürdürülebilir bir kârlılık görüntüsü oluşturulan muhasebe manipülasyonudur. Kâr yönetimi uygulama yöntemlerinden biri olan kârın istikrarlı hale getirilmesi manipülasyonu yönteminde, işletmenin finansal durumunun iyi olduğu yıllarda kâr gizli şekilde depolanarak işletmenin finansal durumunun kötü olduğu yıllarda bu depolanan kâr kullanılmak suretiyle işletmenin istikrarlı kâra sahip olduğu imajı verilir. Agresif muhasebe, muhasebe politikalarının uygulanırken muhasebe ilkelerine uygunluğuna bakılmaksızın, muhasebe standartlarının kasıtlı şekilde seçilmesi şeklinde özellikle kârı yüksek göstermek için yapılan manipülasyondur (Mulford ve Comiskey, 2002: 15-16). Muhasebede el becerisi, hesapları vitrine koymak, kozmetik raporlama gibi terimlerle tanımlanan yaratıcı muhasebe kavramı, yatırımcıların işletmede görmek istediği finansal tabloların hileyle oluşturulduğu manipülasyondur. Bilanço sunma sanatı veya güzel sanatlar olarak da adlandırılmaktadır. Moore (1973)'ye göre yönetim değişikliğinde yeni gelen yöneticilerin, gelecek dönemlerde işletmenin kârını fazla göstermek için cari döneme ait gelirleri azaltıcı manipülasyon işlemleri yaparak eski yönetimin işletmeyi yeni yönetime kötü finansal performans ile devrettiğini ve gelecekte bu işletmeyi yeni yönetimin kârlı bir işletme haline getirdiği görüntüsü vermesi büyük temizlik muhasebesi manipülasyonudur (Stolowy ve Breton, 2000: 22-24). Finansal tablo hilesi manipülasyonu, yaratıcı muhasebe, agresif muhasebe veya muhasebe usulsüzlüğü şeklinde tanımlanmakla beraber, finansal tablolardan yararlanarak karar alan kullanıcıların gerçek dışı bilgilerle aldatıldığı finansal bilgi yöntemlerinin karışımıdır. Fakat, finansal tablo hilesi kasıt unsuru, sahte kayıt ve sahte belge uygulamalarını içerdiği için ayrı suç konusu teşkil etmekte olup diğer manipülasyon yöntemlerine göre daha olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Küçüksozen, 2004: 101).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MESLEKİ HİLE, HİLEKÂR PROFİLİ VE İŞLETMELERİN HİLEYE İLİŞKİN SORUMLULUKLARI ÜZERİNE ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışan hileleri dünya genelinde işletmeleri önemli derecede zarara uğratmaktadır. ACFE (2020) raporuna göre, varlıkların kötüye kullanılması yani çalışan hilelerinin ortalama maliyeti 100.000 dolar gibi önemli bir tutardır (ACFE, 2020: 10). Yine, PWC (2020) raporuna göre hilenin maliyeti 42 milyar dolar gibi ciddi bir rakam olarak açıklanmıştır (PricewaterhouseCoopers, 2020: 7).

Hile, günümüzde tüm dünyada oldukça önemli bir sorun olarak görülmektedir. Türel (2011)'e göre muhasebe skandallarının büyük işletmelerde yaşanması muhasebe mesleğine güveni azaltmış ve ekonomiyi olumsuz etkilemiştir (Bilen, 2018: 47). Gelecekteki muhasebe hileleri alanındaki skandalların önlenmesi amacıyla denetim firmalarının muhasebe standartları kurallarında değişikliğe gidilmiş ve çeşitli yasalar çıkarılmıştır (Giroux, 2008: 1231). Bu açıdan değerlendirildiğinde mesleki hile, işletmelerin yönetim kademelerinde ve meslek mensuplarınca pek anlaşılamayan ve uzmanlığın gerektiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın konusunu mesleki hileler (occupational fraud) oluşturmaktadır.

Mesleki hilelerin gerçekleşme nedenleri, gerçekleşen hile türleri ve en sık gerçekleşen mesleki hile türü, işletmelerin ortak özellikleri, hilenin gerçekleşmesinde işletmeden kaynaklanan yönetsel ve eylemsel nedenlerin tespit edilerek elde edilen sonuçlara göre hem işletme yönetimlerine hem hile denetiminde yer alacak meslek mensuplarına çözüm önerileri getirilmesi bakımından araştırma önem kazanmaktadır.

Araştırma, Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı konaklama işletmelerinde gerçekleşen çalışan hileleri, hilelerin gerçekleşme biçimi, hile eylemini yapanların karakteristik özellikleri, hileye maruz kalan işletmelerin genel özellikleri ile hileye maruz kalmalarındaki sorumluluklarının ortaya konması ve işletmelere çözüm önerileri getirilmesi amacıyla gerçekleştirilecektir.

3.2. Literatür Taraması

Mesleki hileye ilişkin literatür incelendiğinde mesleki hile türlerinin gerçekleşme sıklığı, hile yapan kişinin profili ve davranış özellikleri, hileye neden olan faktörler, hileyi tespit eden birimler ve tarafların yer aldığı çalışmalar mevcuttur. Ayrıca hile önleme yöntemlerinin

etkinliğiyle ilgili çalışmalar da mevcuttur. İlgili çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği olan ACFE'nin 2020 yılı araştırmalarına göre mesleki hile türlerinde; %86 oranında varlıkların kötüye kullanımı, %43 oranında yolsuzluk ve %10 oranında finansal tablo hilesi gerçekleştirilmiştir (ACFE, 2020: 10). Hileyi tespit etmede ise en önemli yöntem %43 oranında ihbarlardır. İhbarları takiben, %15 oranında iç denetim, %6 oranında diğer yöntemler, %5 oranında kazara, %4 oranında dış denetim yöntemleri hile tespitinde etkili olmuştur (ACFE, 2020: 19). Hilekâr profilinde cinsiyet açısından %72 oranında erkeklerin %28 oranında kadınlara göre daha fazla yapmaya meyilli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Hilekârın yaş araştırmasında; %37 oranıyla 36-45 yaş arası ve %26 oranıyla 26-35 yaş aralığında olan yaş gruplarının fazla oranda hile yaptığı sonucuna varılmıştır. Eğitim düzeyinde %49 oranıyla lisans mezunları en fazla yer almakta olup bunu ilköğretim ve lise mezunları %22 oranıyla takip etmektedir (ACFE, 2020: 43-46). Çalışma süresi açısından bakıldığında %46 oranıyla en fazla 1-5 yıl arasında çalışanların hile yaptığı, 11 yıl ve üzeri çalışanların oranı %23, 6-10 yıl arasında çalışanların ise %22 oranıyla hile yaptığı sonucu ortaya çıkmıştır. Pozisyon açısından en fazla %41 oranıyla çalışanlar, %35 oranında yönetici ve %20 oranında üst yöneticiler hile yapmaktadır (ACFE, 2020: 38-39). Hileye neden olan faktörlerde hilelerin %50'sinde iç kontrol ve iç denetim zayıflığı, %46'sında dış denetim zayıflığı önemli neden olarak belirlenmiştir (ACFE, 2020: 33).

Yıldız ve Baskan (2014), Borsa İstanbul'a kayıtlı olan halka açık işletmelerin yöneticileri ve muhasebe sorumlularıyla yaptıkları anket çalışmasında muhasebe hilelerinin önlenmesinde kullanılan araçların ne kadar etkin kullanıldığını araştırmışlardır. Finansal tablolarda hileleri ve haksız edinimin tespit edilmesinde kullanılan yöntemlerde etkili olma sıralaması; %18,17 oranıyla iç denetim, bunu takiben %17,72 oranıyla iç kontrol, %16,46 oranıyla bağımsız denetim olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Varlıkların kötüye kullanılmasını önleme yöntemlerinde ilk üç sırada yine iç denetimin, iç kontrolün ve bağımsız denetimin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Yıldız ve Baskan, 2014: 8-12).

PWC Ekonomik Suç Araştırması, 2016 yılı raporundaki sonuçlara göre işletmelerde gerçekleştirilen hilelerin %64'ünü varlıkların kötüye kullanımı, %24'ünü ise rüşvet ve yolsuzluk hileleri oluşturmaktadır. Araştırma sonuçları hilekâr profilinin; erkek, üniversite mezunu ve 31-40 yaş aralığında olup 3-5 yıldır işletmede çalışanların oluşturduğunu ortaya koymuştur (PricewaterhouseCoopers, 2016: 9-12). PWC Ekonomik Suç Araştırması, 2020 yılı raporunda ise hile yapan kişilerin %34 oranında yönetici, %31 oranında çalışan ve %26 oranında üst yönetici pozisyonundaki kişilerden oluştuğu sonucuna varılmıştır (PricewaterhouseCoopers, 2020: 5).

KPMG Bir Suistimalcinin Profili Araştırması (2020) ile Türkiye’de gerçekleşen mesleki hilelerin genel değerlendirmesini yapmak amacıyla Türkiye’de son iki yılda gerçekleşen 59 farklı hile vakasının bilgileri toplanmış, bu kapsamda işletmelerde gerçekleşen hile çeşitleri, hilekârın genel özellikleri, yaş/cinsiyet dağılımının nasıl olduğu sorularına cevap aranmıştır. Araştırmaya göre, hilekârın cinsiyeti %92 oranında erkek, %8 oranında kadındır. Hilekârın yaş aralığı oranları sırasıyla; 36-45 yaş arası %48,94, 26-35 yaş arası %23,4, 46-55 yaş arası %17,02’dir. Pozisyonuna göre hilekâr profilinde ise %49 oranla çalışanlar en çok orana sahiptir. En fazla gerçekleşen hile türü ise %49,02 oranla varlıkların kötüye kullanılması ve kişisel çıkar için kullanılması olduğu sonucuna varılmıştır. Hilekârın işletmede çalışma süreleri oranları ise; %46,5’i 10 yıldan fazla, %39,5’i 6-10 yıl arası, %12’si 1-5 yıl arası ve %2’si 1 yıldan azdır (KPMG, 2020: 8-21). KPMG Bir Suistimalcinin Profili Araştırması (2016)’na göre; Mart 2013 ve Ağustos 2015 arasında 81 ülkeden 750 adet hile vakasının analizi sonucunda hilekâr profili belirlenmiştir. Analize göre hilekârın yaş aralığı oranları sırasıyla; 36-45 yaş arası %37, 46-55 yaş arası %31, 26-35 yaş arası %14’tür. Hilekârın cinsiyeti %79 oranında erkek, %17 oranında kadındır. Pozisyonuna göre hilekâr profilinde ise %34 ile üst düzey yönetici veya direktör en çok orana sahiptir (KPMG, 2016: 4-8).

Ataman ve Aydın (2017)’nın, hile tespitine yönelik ACFE’ye kayıtlı denetçilere uyguladıkları çalışmanın sonuçlarına göre %83 oranında hileyle karşılaşmıştır. 1-10 adet arası hileyle karşılaşılma oranı %49,2, 11-50 adet arasında ise %29,5’tir. Hile tespit etmede oranlar sırasıyla en önemlisi iç denetim %23,2, ihbar hattı %13,9, izleme/gözetim %11,3, doğrulamalar %7,7, sürpriz denetimler %3,6, bağımsız denetim %7,7, İç kontrol %12,4, tesadüf %11,9, diğer %6,7’dir. Kişileri hileye iten en önemli neden %42,5 ile mali baskılardır. Karşılaşılan hile türleri oranlarının sıralaması; rüşvet %13,5, fatura hileleri %13,5, varlıkların/gelirlerin olduğundan düşük gösterimi %11, gider hileleri (hileli ödemeler) %10,5, nakdi olmayan varlıkların kötüye kullanılması veya çalınması %9,5, gelirlerin veya giderlerin farklı dönemlere kaydı ile dönem karının yüksek gösterimi %9, varlıkların değerlemesinde yapılan uygunsuzluklarla varlıkların olduğundan yüksek gösterilmesi %7, borçların- giderlerin düşük gösterilmesi (finansal hileli raporlar) %5,5, nakit para hırsızlığı % 5, hayali gelir kaydedilmesi %3, bordro hileleri % 2,5, çek hileleri %1’dir. Hileyle karşılaşılan departmanların oranları; muhasebe %18,2, satış %14,9, satın alma %14, üst yönetim %13,1, finans %12,1, müşteri hizmetleri %4,2, insan kaynakları %1,9, pazarlama %1,9’dur (Ataman ve Aydın, 2017: 15-18).

Yılmaz vd. (2018), Türkiye’deki hile denetçilerine uyguladıkları anket çalışmasıyla hilelerin tespit edilmesini ve önlenmesini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Hilekârın profil özellikleri cinsiyet açısından %88,38 oranıyla erkek, %11,62 oranıyla kadındır. Eğitim

açısından ise en fazla oran %63,64 ile lisans mezunu, bu oranları sırayla %21,21 lise ve altı mezunu, %8,08 ön lisans mezunu, %3,03 yüksek lisans mezunu takip etmektedir. Yaş açısından en fazla %34 oran ile 31-35 yaş arası, bunu takip eden oranlar sırayla; %19 ile 26-30 yaş arası, %18 ile 36-40 yaş arası, %15 ile 41-45 yaş arası, %6 ile 26 yaş altı ve %2 ile 56 üstü yaş aralığıdır. Tecrübe açısından en fazla oran %38,38 ile 6-10 yıl arası, ikinci olarak %33,84 oranıyla 0-5 yıl arası ve %27,78 ile 10 yıldan fazla tecrübeli kişilerdir. Pozisyon açısından ise %52,88 oranıyla çalışanlar en fazla olup %36,65 oran ile yönetici ve %7,33 oranıyla üst düzey yöneticiler yer almaktadır. İşletmede tespit edilen hile sayısı ise en fazla 1-5 arasındır. Hile tespit eden birimlerden iç denetiminin hile tespit etme açısından ilişkisi incelenmiş olup ilişki tespit edilmemiştir (Yılmaz vd., 2018: 659-661).

Aytekin vd. (2015), Balıkesir’de bulunan muhasebe meslek mensuplarının hile belirteçlerine yönelik görüşlerini araştırmışlardır. Araştırmada, nakit tahsilatların artarken çek/kredi kartı tahsilatlarının azalması ya da aynı kalması (%52,3), kasada bulunan nakitte olağan dışı dalgalanmalar (%59,8) ve çalışanın satıcıdan getirdiği harcama belgelerinin numaralarının ardışık sırada olması (%36,8) hilelerinin en fazla yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı banka numarası ya da posta adresi olan birden fazla işletme çalışanın bulunması (%31,6) ise çok nadir karşılaşılan hile olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aytekin vd., 2015: 82).

Doğan ve Nazlı (2015), Mersin Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı faaliyet gösteren işletme yöneticilerine uyguladıkları çalışmada muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde işletme yöneticilerinin sorumluluğuyla ilgili araştırma yapmışlardır. Araştırmada, işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sisteminin muhasebede hata ve hile yapılma riskini azalttığı yargısına, yöneticilerin ortalama 4,04 ile katılıyorum yanıtını verdikleri ve etkin bir iç kontrol sisteminin hata ve hileli uygulamaları azaltacağı yönünde sonuca ulaşmışlardır (Doğan ve Nazlı, 2015: 204).

Doğan vd. (2018) Adana, Ankara ve Antalya’daki muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilimlerini tespit etmek amaçlı anket yöntemiyle araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda katılımcı profilinin; her zaman sahip olduklarından fazlasını elde etmek isteyen, çalışma masasının ve eşyalarının karıştırılmasından hoşlanmayan, lüks yaşam tercihi olan kişilerden oluştuğu tespit edilmiştir (Doğan vd., 2018: 81).

Özçelik vd. (2017), Antalya, Burdur, Isparta illerini kapsayan muhasebe meslek mensuplarına uyguladıkları anket çalışmasında hilenin hangi durumlarla gerçekleştirildiğini araştırmışlardır. Meslek mensuplarının; mükelleflerden “bilanço kârını düşük gösterilmesi istekleri ile karşılaştım, işletme bordrosuna personelin kayıtlı olup işletmede çalışmayan kişilerle karşılaştım, mükelleflerden işletme bilanço varlıklarının olduğundan daha yüksek

gösterilmesi yönünde taleplerle karşılaştım” yargılarına katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Özçelik vd., 2017: 209).

Gümüş ve Gögebakan (2016), muhasebe meslek mensuplarının hata ve hile eğilimlerini değerlendirilmek amacıyla çalışma yapmışlardır. Ankete katılan meslek mensuplarının %62 oranında kârın olduğundan yüksek gösterilmesi talebiyle; %59 oranında giderlerin azaltılması veya gelirlerin azaltılması suretiyle vergi matrahının düşürülmesi talebiyle karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır (Gümüş ve Gögebakan, 2016: 26).

Ulucan Özkul ve Özdemir (2013), çalışan hilelerinin önlenmesine yönelik kurumsal işletmelerdeki insan kaynakları yöneticilerinin sorumluluklarını ve rolünü belirlemek amacıyla insan kaynakları yöneticilerine nitel bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda; katılımcıların %25’inin hile vakası ile hiç karşılaşmadığı, %75’inin karşılaştığı görülmüştür. Yöneticiler, %66’lık oranla hayali satış, %22’lik oranla nakit ve nakit dışı hırsızlık hileleriyle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Hilekâr profilinde ise borç yükü fazla olan, uzun süre izin kullanmayan ve geçmişinde teftiş/sorgulama geçirmiş kişilerin hile yaptığı sonucuna ulaşılmıştır (Ulucan Özkul ve Özdemir, 2013: 81-82).

Ömürbek ve Durgunböcü (2018), Isparta Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı muhasebe meslek mensuplarına uyguladıkları anket çalışmasıyla hile algılarının değerlendirildiği bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda meslek mensuplarının, daha az vergi ödemek amaçlı giderleri arttırma, gelirleri azaltma ve kredi alabilmek amaçlı borç ödeme kabiliyetini iyi göstererek bilanço süslemesi yapmaları talebinin mükelleflerinden geldiğini belirttikleri görülmüştür (Ömürbek ve Durgunböcü, 2018: 1263).

Meriç (2020), Kayseri Üniversitesi’nde muhasebe öğrenimi gören öğrencilerin muhasebe hilelerine bakış açılarını değerlendirmek amacıyla anket çalışması yapmıştır. Öğrencilerin hile ile yargılara katılmadıkları görülmüş ve hile algılarının düşük olduğu tespit edilmiştir (Meriç, 2020: 321).

Dönmez ve Karausta (2011), Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin mesleki hile algısı ve ihbar etme eğilimlerini belirlemek amacıyla araştırma yapmışlardır. Araştırmada mesleki hile algısıyla ihbar etme eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu, kadınların erkeklere göre hileli davranışlara daha duyarlı olduğu ve ihbar etme eğiliminin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Dönmez ve Karausta, 2011: 24).

Baird ve Zelin (2008), çalışanların hile algısını ve hileyi raporlama eğilimlerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, çalışanların hile algılarının rapor etme eğilimlerini etkilediği ve davranışın onaylanmasıyla hileyi rapor etme eğilimi arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kadınların hile davranışını değerlendirmede erkeklere göre daha

duyarlı olduğu ve hileyi rapor etme eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Baird ve Zelin, 2008: 9-11).

Yıldırım ve Turgut (2016), Erzurum Adliyesinde 2010-2014 yılları içinde dava açılmış yönetim hilelerini gerçekleştiren kişilerin demografik özelliklerini incelemişler ve hilekârların %95,7'sinin erkek olduğu, hile yapan yöneticilerin yaş aralığı en fazla %20 oranla 41-45 yaş aralığı olup bunu takiben %15 oranla 31-35 yaş, %10 oranla 26-30 yaş aralığı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. En düşük hileye katılım oranı %6,4 ile 1 yıldan az deneyimli yöneticilere, en fazla hileye katılım oranı ise %73,3 ile 10 yıldan fazla deneyimli yöneticilere aittir. Hilekâr profilini 41-45 yaş aralığında, 10 yıldan fazla deneyimli, üst yönetim pozisyonundaki erkek yöneticilerin oluşturduğu ortaya çıkmıştır (Yıldırım ve Turgut, 2016: 224-228).

Zahra vd. (2007), hile yapan kişilerin demografik özellikleri olan yaş, cinsiyet ve deneyimin hile üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Genç yaşta olanların ihtiyaçlarını erteleyememeleri nedeniyle risk almakta orta yaşlara göre daha istekli oldukları, tecrübesi az olan yöneticilerin fazla tecrübeli yöneticilere göre hile yapmaya daha meyilli oldukları ve erkek yöneticilerin kadın yöneticilere göre hile yapmaya daha meyilli oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Zahra vd., 2007: 130-131).

Karahan ve Çolak (2019), üretim işletmelerindeki hata ve hileleri tespit etmek amacıyla Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere anket çalışması yapmışlardır. Araştırmada, muhasebe işlemlerinde hile yapılmasının gerekçesinde en önemli nedeninin %57,3 oranla işletmedeki kontrol ve denetimlerin yetersiz olması veya hiç olmaması sonucu oluşan fırsatlar, bunu takiben sırayla (%41,7) işletmede gerçekleşen hileli eylemlere karşı yaptırımların olmaması, (%38,8) mali baskılar, (%34) iş ile ilgili baskılar, (%30,1) kişilik yapısı veya kişilik bozukluklarından kaynaklanan nedenler ve (%11,7) kötü alışkanlıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışan hilelerinde katılımcıların sırasıyla; (%68,9) fatura hileleri, (%48,5) gider hileleri, (%44,7) nakit para hırsızlığı, (%31,1) bordro hileleri, (%26,2) çek hileleri ve (%22,3) nakit dışı varlıkların kötüye kullanımı olduğu görüşlerini belirttiği sonucuna ulaşılmıştır. Hile üçgeni faktörlerine bağlı karşılaşılan hile türlerinde borçların-giderlerin düşük gösterilmesi oranı %52,4, gelirlerin veya giderlerin farklı dönemlere kaydı ile dönem karının yüksek gösterimi oranı %45,6, varlıkların-gelirlerin olduğundan düşük gösterilmesi oranı %36,9, hayali gelir kaydedilmesi oranı %26,2, varlıkların değerlemesinde yapılan uygunsuzluklar ile varlıkların olduğundan yüksek gösterilmesi oranı %25,2 ve rüşvet, illegal hediyeler-bahşış oranı %20,4 olduğu sonucuna varılmıştır. Hile tespitinde ise ikinci sırada iç kontrolün %65,1 oranında etkili olduğu, yine %63,2 oranla bağımsız denetimin etkili olduğu ve %17,5 oranla tesadüfen tespit edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Karahan ve Çolak, 2019: 2299-2300).

Şengür (2010), bağımsız denetçilerin ve iç denetçilerin denetim çalışmalarında hile çeşitlerini tespit etme sıklıklarını belirlemeyi ve denetçilerin, hilelerin önlenmesinde etkili faktörlerin etki düzeyleri hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla anket çalışması yapmıştır. Araştırmanın sonucunda bağımsız ve iç denetçiler; finansal tablo hilelerinde gelirlerin ve giderlerin farklı döneme kaydedilerek dönem kârının olduğundan yüksek gösterildiği, varlıkların kötüye kullanımında harcama hileleri olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir (Şengür, 2010: 315).

Kılıçarslan ve Akçakanat (2020), Isparta ve Burdur'da faaliyette bulunan banka yöneticilerine, personellerin yapmış oldukları hatalarla ve hilelerle ilgili düşüncelerini incelemek ve karşılaştıkları hile belirtilerini tespit etmek amacıyla anket çalışması yapmışlardır. Araştırma sonucuna göre hile yapan personelin hile eğilim nedenleri oran sıralaması, ekonomik sıkıntıda olduğu %56,6, lükse düşkünlüğü %30,1, kumar tutkusu %22,4 ve en az oranla geçmişte yaşadıkları %14,8'dir (Kılıçarslan ve Akçakanat, 2020: 680).

Dönmez ve Bağışlar (2017), bankacılık sektöründe gerçekleşen hilelerin nedenlerini, türlerini ve işletmelere olan maliyetini tespit etmek amacıyla Türkiye'de faaliyette olan bankaların teftiş kuruluna ve iç kontrol personeline anket çalışması yapmışlardır. Ulaşılan sonuçlarda demografik özellikler; hile yapanların yaş aralıkları oranları %66'sı 31-40 yaş arası, %30'u 20-30 yaş arası, %2'si 41-50 yaş arası, %2'si 51 yaş ve üzeridir. Statü bakımından oranları ise %56'sı alt kademe çalışan, %40'ı orta düzey yönetici ve %2'si üst düzey yöneticidir. Kıdem açısından oranları; %44'ü 6-10 yıldır çalışan, %32'si 0-5 yıldır çalışan, %24'ü ise 11 yıl ve üzeri çalışan şeklindedir. Tipik özellikleri; düzenli yıllık izne çıkmayan oranı %8, lüks yaşamdan taviz vermeyen oranı %16'dır. Hileye iten nedenlerden aşırı hedef ve satış baskısı oranı %20'dir. Hileyi önlemede iç kontrolün etkili olduğu görüşüne katılımcıların %74 oranında katıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Dönmez ve Bağışlar, 2017: 175-177).

Vardar (2019), İstanbul'daki serbest muhasebeci mali müşavirler, yeminli mali müşavirler ve bağımsız denetçilerin, hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinde kullanılan yöntem ve tekniklerde farklı bakış açılarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının verdiği cevaplara göre, hile denetim tekniklerinden en etkin olanları kurumsal davranış kuralları/etik politikası ve iç kontrol olup ikisinin de etkinlik oranı %100 olarak tespit edilmiştir (Vardar, 2019: 133).

İşildak (2018), adli muhasebe mesleğinin, muhasebe hata ve hilelerini tespit etmedeki rolünü ve önemini belirleyebilmek amacıyla Balıkesir'de faaliyet gösteren mali müşavirlere anket çalışması uygulamıştır. Araştırma sonucunda, finansal tablolarda bulunan hata ve hileleri önlenmekte kullanılan araçlar önem sırasına göre sıralandığında; katılımcıların ilk sırada iç

kontrol (6,06 ortalama), ikinci sırada iç denetim (4,69 ortalama), üçüncü sırada bağımsız denetim (4,67 ortalama) olduğunu belirttikleri tespit edilmiştir (Işıldak, 2018: 70).

İşgüden Kılıç ve Anadolu (2018), dijital çağda geliştirilen muhasebe uygulamalarının işletmelerdeki muhasebe hilelerini önlemede ne kadar etkili olduğunu araştırmak için İstanbul'da bulunan serbest muhasebeci mali müşavirlere anket çalışması uygulamışlardır. Araştırmada; katılımcılardan muhasebe hilelerinin önlenmesinde faydalı olabilecek faaliyetlerin önem sırası en fazla iç denetim (41 kişi %77) olmak üzere ikinci sırada bağımsız denetim (39 kişi %74) ve üçüncü sırada iç kontrol (38 kişi %72) olduğu görüşleri gelmiştir. Katılımcıların sıklıkla karşılaştığı hile türlerinin, nakit ödemelere/tahsilatlarla ilişkin işlemler ve fatura düzenleme işlemleri olduğu; hiçbir zaman karşılaşmadıkları veya nadiren karşılaştıkları hile türlerinin ise banka havaleleri, çek düzenleme işlemleri ve bordro düzenleme işlemleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (İşgüden Kılıç ve Anadolu, 2018: 72-75).

Greenle vd. (2007), kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda mesleki hileyi kapsamlı olarak araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre hilekâr profili; 20-62 yaş arası olup ortalama 41 yaşında, işletmede çalışma süresi 1-35 yıl arasında olup ortalama 7 yıldır. En fazla yapılan hile türü %97 oranla varlıkların kötüye kullanılmasıdır ve varlıkların kötüye kullanımı içinde nakit hilelerinin oranı %95'tir. Nakit hilelerinin %75'i ise hileli ödemelerdir. Fatura hileleri de hileli ödemelerin %50'sine yakınına oluşturmaktadır. Yolsuzluk oranı %20'den az olup en fazla gerçekleşen yolsuzluk türü çıkar çatışması, ikincisi ise rüşvettir. Hilelerin %43'ü ihbarlarla tespit edilmiş olup ihbarların yarısı çalışanlardan gelmiştir. Hilelerin %22'si kazara, %14'ü iç kontrol, %12'si dış denetim, %10'u ise iç denetim departmanı tarafından tespit edilmiştir (Greenle vd., 2007: 684-687).

Sow vd. (2018), Malezya'daki küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) sahip ve yöneticilerinin işletmelerinde gerçekleşen hileler ve hile önleme yöntemleri hakkındaki görüşlerini tespit etmek amacıyla anket çalışması uygulamışlardır. Araştırma sonucuna göre hile önleme yöntemlerinden ihbarların oranı %50, iç kontrolün oranı %45 ve diğer yöntemlerin oranı %5'tir. Hile türleriyle ilgili tespit edilen görüşlere göre varlıkların kötüye kullanılması oranları sırasıyla; fatura hilesi %38, elden nakit hırsızlığı %32, gider hilesi %21, bordro hilesi %20, gelirlerde nakit hırsızlığı %13, çek hilesi %10, nakit dışı varlıklarda hile %10'dur. Finansal tablo hilesi oranı %30, yolsuzluk hilesi oranı %29'dur (Sow vd., 2018: 877).

Kennedy (2004), Güney Karolina'daki yerel yönetimlerde (şehir, kasaba, ilçe, okul yönetimi, özel amaçlı bölge) gerçekleşen mesleki hileleri araştırmak amacıyla Temmuz 2003-Ağustos 2003 tarihleri arasında anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre gerçekleşen hilelerin; %78'i varlıkların kötüye kullanılması, %18'i yolsuzluk, %4'ü ise finansal

tablo hilesidir. Varlıkların kötüye kullanılmasında en fazla oran nakit hilelerinden hileli ödemelere aittir. Hileyi tespit eden birimlerin veya tarafların oranları sırasıyla; %45 çalışan ihbarı, %23 iç denetim, %13 diğer, %9 dış denetim, %5 kazara, %5 anonim kaynak olarak tespit edilmiştir. Hile yapan kadın oranı %59, erkek oranı %41'dir. Hile yapanların yaş aralığı kategorileri oranları sırasıyla; 36-45 yaş arası %25, 46-55 yaş arası %25, 26-35 yaş arası %20, 18-25 yaş arası %15 ve 56 yaş üstü %15'tir. Hile yapanların eğitim seviye oranları sırasıyla; lise mezunu %58, lisans mezunu %21, yüksek lisans mezunu %11, ön lisans mezunu %10 ve doktora mezunu %0'dır (Kennedy, 2004: 7-13).

Kennedy (2018), Amerika'nın Midwestern eyaletinde bulunan küçük işletmelerde gerçekleşen hile türlerinden varlıkların kötüye kullanımını tespit etmek amacıyla anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre gelirlerde (tahsilatlarda) nakit hırsızlığı oranı %16,67, hileli ödemelerin oranı %44,12, diğer hilelerin oranı %39,22'dir. Elden nakit hırsızlığı oranı %23,53, çek hileleri oranı %8,82, gider hileleri oranı 7,84, bordro hileleri oranı %5,88, fatura hileleri oranı %4,90'dır. Hilekârların %74,51'i çalışan, %19,61'i ise yöneticidir (Kennedy, 2018: 374).

Krambia Kapardis ve Papastergiou (2016), mali kriz yıllarında Yunanistan'daki küçük ve orta ölçekli işletmelerde (KOBİ) gerçekleşen hile türlerini araştırmak amacıyla Sertifikalı Dolandırıcılık Denetçileri Dernekleri (ACFE), Yunan İç Denetçiler Enstitüsü (Hellenic-IIA) ve Yunanistan Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü'nün rastgele seçilen 250'şer adet üyesine (toplamda 750 adet) anket çalışması yapmışlardır. Araştırmanın sonucunda katılımcıların verdikleri cevaplara göre; finansal tablo hilesi gerçekleşme oranı %55,3, yolsuzluk oranı %51,2, elden nakit hırsızlığı oranı %43,9, nakit dışı varlıkların çalınması oranı %23,6'dır (Krambia Kapardis ve Papastergiou, 2016: 490).

Peltier-Rivest (2009)'in mesleki hileye maruz kalan işletmelerin özelliklerini tespit ettiği çalışmasının sonuçlarına göre; en sık gerçekleşen mesleki hile türü varlıkların kötüye kullanımı olup zararı en azdır. En az sıklıkla gerçekleşen mesleki hile türü finansal tablo hilesi olup zararı en fazladır. Varlıkların kötüye kullanımındaki nakit hileleri ise nakit dışı hilelerin üç katına yakın sıklıkla gerçekleşmiştir (Peltier-Rivest, 2009: 62-63).

Peltier-Rivest ve Lanoue (2012), hilekârın özelliklerini ve işletmeye etkilerini tespit etmek amacıyla çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre; en sık gerçekleşen %90 oranla mesleki hile türü varlıkların kötüye kullanımı olup zararı en azdır. En az sıklıkla %11,1 oranla gerçekleşen mesleki hile türü finansal tablo hilesi olup zararı en fazladır. Yolsuzluk hile türünün gerçekleşme sıklığı ise %38,9'dur. Pozisyon açısından çalışan hilesi gerçekleşme sıklığı oranı %42,1, yönetici hilesi gerçekleşme sıklığı oranı %38,6'dır. Hilekârın çalışma süresi; %32,1

oranla 5 yıldan az, %32,1 oranla 5-10 yıl arası, %35,8 oranla on yıldan fazladır. Eğitim durumu açısından ise eğitim seviyesi arttıkça gerçekleşen hile sıklığı oranının arttığı ve üniversite mezunlarının daha fazla hile yaptığı; cinsiyet açısından erkeklerin kadınlardan daha fazla hile yaptığı sonucuna ulaşılmıştır (Peltier-Rivest ve Lanoue, 2012: 56-61).

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Konaklama işletmelerinin turizm gelirleri açısından önemli ölçüde ekonomide yer edinmesi, emek yoğun olması nedeniyle personel istihdamının fazla ve personel devir hızının yüksek olması, parasal işlemlerin fazla ve pahalı ürünlerin kullanılması gibi nedenlerden dolayı bu işletmelerde gerçekleşen mesleki hile türlerinin gerçekleşme sıklığının, çeşitlerinin ve nedenlerinin, hilekâr profilinin belirlenmesi ve işletmelerin zemin hazırladığı koşulların tespit edilmesi önemlidir.

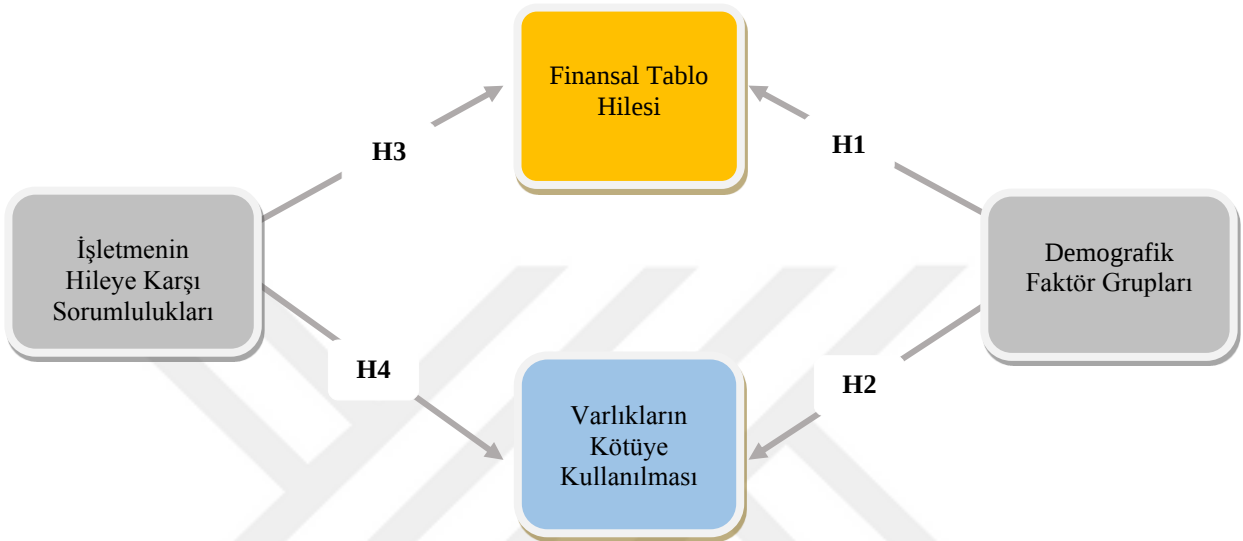
Çalışmanın kapsamını Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı konaklama işletmelerinde gerçekleşen ve mesleki hile olarak (occupational fraud-white collar crime) nitelendirilen çalışan hileleri oluşturmaktadır. Bu kapsam çerçevesinde mesleki hilelerin gerçekleştirilme nedenleri, mesleki hileyi gerçekleştiren kişilerin ortak özelliklerinin neler olduğu, gerçekleştirilen mesleki hilelerin türleri ve gerçekleşme sıklıkları, hileye maruz kalan işletmelerin ortak özellikleri, işletmelerin hilenin gerçekleşmesine zemin hazırladığı koşulları ve hile eylemine karşı sorumlulukları belirlenecektir.

Detaylı literatür taraması sonucunda; mesleki hile türlerini ve bu hilelerin gerçekleşme sıklığını, hilekâr profilini, konaklama işletmelerinin hileye karşı sorumluluklarını kapsayan, güvenilirlik ve geçerlilik açısından test edilmiş veya hazır ölçek olarak kullanılmış bir çalışmanın bulunmaması bu araştırmanın sınırlılıklarındandır. Bu yüzden birden fazla kaynaktan derlenen verilerle değişkenler üzerinde geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmış olup oluşturulan değişkenlerin geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın diğer sınırlılığı ise çalışmanın anket yöntemiyle yapılmasından dolayı katılımcıların soruları içtenlikle cevaplamaması ve objektif davranmaması ihtimalinin bulunmasıdır. Ayrıca Covid-19'dan dolayı katılımcıların yüz yüze görüşmeyi reddetmesi üzerine anketin yüz yüze yapılamamış olması da araştırmanın kısıtlılığıdır. Bu kısıtlılıkları en aza indirmek için işletmelere ait bilgilerin çalışmada yer almadığı, araştırmanın konaklama işletmelerine hilelerle ilgili farkındalık kazandırmak ve hileye bağlı kayıpları en aza indirmek amaçlı olduğu katılımcılara telefon, e mail ve diğer online yöntemlerle izah edilmiştir. Çalışmanın tamamen bilimsel amaçlı olduğu, sonuçların hiçbir kurumla veya kişiyle paylaşılmayacağı bilgisi katılımcılara verilmiştir.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Demografik değişkenlerin (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, işletmedeki çalışma süresi, işletmedeki pozisyon, işletmedeki departman) finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması açısından anlamlı fark gösterip göstermediğinin ve işletmelerin hileye ilişkin sorumluluklarının finansal tablo hilesini ve varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkileyip etkilemediğinin incelenmesi için tasarlanan model Şekil 3.1’de gösterilmektedir.

Şekil 3.1 Araştırma Modeli

Araştırmanın başlangıçtaki temel sorusu, mesleki hilelerin gerçekleşmesinde; çalışanların demografik özelliklerinin farklılığa neden olup olmadığı ile işletmelerin hileye karşı sorumluluklarının etkisinin bulunup bulunmadığıdır. ACFE (2020)’ye göre mesleki hileler, finansal tablo hileleri, varlıkların kötüye kullanılması ve yolsuzluk olarak üç türe ayrılmaktadır. Hipotezler, yapılan geçerlilik analizi sonucunda oluşan faktör grupları esas alınarak oluşturulmuş olup, finansal tablo hileleri ve varlıkların kötüye kullanılması hile türlerine göre kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Finansal tablo hilesi ile demografik faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Varlıkların kötüye kullanılması ile demografik faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: İşletmenin hileye karşı sorumlulukları finansal tablo hilelerini anlamlı şekilde etkiler.

H4: İşletmenin hileye karşı sorumlulukları varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkiler.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı olan çalışan hileleri, hilenin gerçekleşme biçimi, hile eylemini yapanların karakteristik özellikleri, hileye maruz kalan işletmelerin genel özellikleri ve hileye maruz kalmalarındaki sorumluluklarının ortaya konması için anket çalışması uygulanmıştır. Ankette; hilekârın davranışlarını, durumunu ve profilini, hileyi tespit eden birim ve tarafları temsil edebilecek sorular yer almaktadır. Ayrıca ankette mesleki hile türlerini ve hileye işletme tarafından hazırlanan zeminleri, nedenleri temsil edebilecek sorular yer almaktadır. Anket soruları likert tipi ölçek çerçevesinde düzenlenmiştir.

Ankette yer alan ifadeler Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği olan ACFE'nin sorularından, Doğan ve Nazlı (2015) tarafından yayımlanan “Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma” isimli makaleden ve Mackevičius ve Giriūnas (2013) tarafından yayımlanan “Transformational Research Of The Fraud Triangle” isimli makaleden derlenerek hazırlanmıştır (ACFE, Doğan ve Nazlı, 2015: 204-205; Mackevičius ve Giriūnas, 2013: 155).

3.5.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Türkiye'deki konaklama işletmelerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise Antalya ilinde yer alan beş yıldızlı konaklama işletmelerinin yöneticilerinden oluşmaktadır. Örneklem olarak Antalya ilinin seçilmesinin nedeni ise turizmde Türkiye'de önemli faaliyet alanında yer alması ve dolayısıyla konaklama işletmelerinin önemli bölümüne sahip olmasıdır.

Anket uygulanmadan önce ilgili konaklama işletmelerine telefon, e mail ve online bilgilendirme yoluyla; ankette yer alan bilgilerin bilimsel nitelikte kullanılacağı, işletmelere ait bilgilerin üçüncü taraflarla paylaşılmayacağı, işletme isimlerinin çalışmada yer almayacağı bilgilendirmesi yapılmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı verileri incelenmesi sonucunda Antalya'da konaklama sektöründe faaliyet gösteren beş yıldızlı işletme sayısının 407 adet olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılım yoğunluğu Kemer, Beldibi, Serik ve Belek'te bulunan beş yıldızlı konaklama işletmelerinden olmuştur. Bu konaklama işletmelerinin tamamına yüz yüze, e-mail, telefon yöntemleriyle ulaşılmaya çalışılmış olup ancak ankete katılma talebine olumlu (ilk soruya “evet” cevabını veren) cevap veren beş yıldızlı konaklama işletmelerinin üst yönetim ve departman yöneticilerinden 188 adet anket dönüşü alınabilmiş ve çalışmanın uygulama kısmı tamamlanmıştır. Anketin ilk sorusu olan “Son 5 yıl içinde işletmenizde hile ve sahtekarlık olarak tespit ettiğiniz ve bu şekilde nitelendirdiğiniz herhangi bir olay gerçekleşti mi?” sorusuna

“hayır” cevabını veren kişilerin anketleri araştırmanın dışında tutulmuştur.

3.5.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecinde veriler e mail, online paylaşım, telefon görüşmesi sonucunda mesaj olarak gönderme yöntemleriyle toplanmıştır. Anket hem word dosyası olarak hem online olarak iki şekilde hazırlanmıştır.

Anketin başında anketteki soruların hazırlanmakta olan bir yüksek lisans tezine veri toplamak amacıyla sorulduğu, verilecek cevapların muhatabın ve şirketinin gizlilik politikasına uygun olarak izin verildiği ölçüde açıklanacağı, konu ile ilgili bilimsel bir çalışmaya veri kaynağı oluşturacağı ve başka bir amaçla kullanılmayacağı ifade edilmiştir.

Anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, işletme üst yönetimine ve/veya yöneticilere son 5 yıl içinde hile ve sahtekarlık olarak tespit ettikleri veya bu kapsamda nitelendirdikleri herhangi bir olayın gerçekleşip gerçekleşmediği ve gerçekleşiyse sayısı hakkında bilgi istenecek ardından hileli davranışta bulunan kişinin demografik verileri sağlanacaktır. İkinci bölümde üç alt başlık altında; hile davranışına ilişkin davranışsal uyarı işaretleri, hile sürecinde veya öncesinde yaşanan durum ve hileli davranışın kimler ya da hangi birimler tarafından tespit edildiği verilerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise iki alt başlık altında; hilenin gerçekleşmesine katkıda bulunan faktörler ve gerçekleştirilen hilenin türüne ilişkin veriler toplanmıştır.

3.5.3. Veri Analiz Teknikleri

Verilerin analizi SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır. Araştırmamızda kullanılan anketin güvenirlik analizinde iç tutarlılık (Cronbach's Alpha) yöntemi, yapı geçerliliğinde ise açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır. İlk dört bölümde yer alan hile yapan kişilerin demografik özellikleri, davranışsal uyarı işaretleri, hile eyleminden hemen önce ve hile sürecinde yaşadığı durumlar, hileyi tespit eden birim veya taraflar frekans analizi ile incelenmiştir.

Finansal tablo hileleri ve varlıkların kötüye kullanılması ile demografik özellikler arasında anlamlı farkı araştırmada cinsiyet değişkeni için T testten, diğer demografik özellikler içinse tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır. Tek yönlü varyans analizinde mesleki hilelerle demografik özellikler arasında anlamlı fark çıkması durumlarında bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu araştırmak için Tukey testinden yararlanılmıştır.

İşletmenin hileye karşı sorumlulukları ile finansal tablo hileleri ve varlıkların kötüye kullanılması arasındaki ilişkiyi araştırmak için korelasyon analizinden, anlamlı etkiyi araştırmak içinse basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır.

3.6. Araştırmanın Güvenirliği ve Geçerliliği

3.6.1. Geçerlilik Analizi

Faktör analizi; birbirleriyle ilişkili olan çok sayıdaki değişkeni az sayıda, anlamlı şekilde ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren, sıkça kullanılan, çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biridir. Faktör analizinde, veri setinin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmede üç yöntem mevcuttur. Bunlar; korelasyon matrisini oluşturmak, Barlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testidir (Kalaycı, 2009: 321).

Tabachnick ve Fidell (2001)'e göre örneklem büyüklüğü, ilişkilerin güvenilir şekilde kestirilebilmesini sağlayacak kadar olmalıdır. Genel kural gereği örneklem büyüklüğü, gözlenen değişken sayısının en az beş katı olması gerekmektedir. Fakat Kline (1994) örneklem büyüklüğü oranının değişken sayısının en az iki katına kadar düşürülebileceğini belirtmiştir (Büyüköztürk, 2002: 480).

Field (2005)'e göre örnekleme uygunluk ölçüsü olarak ifade edilen KMO ölçütü, değişkenlerin toplam korelasyon değerlerine ait kareler toplamının, toplam ve parçalı korelasyon değerlerinin karelerinin toplamına olan oranıdır. Değişkenler arasındaki korelasyon oranının sıkı olması istenmektedir. Bu ölçütle ilgili Kaiser (1974); KMO değerinde 0,50 oranının sınırda kabul edilebilir kesim noktası olduğunu; bu değer, 0,50- 0,70 arası ise orta, 0,70-0,80 arası ise iyi, 0,80-0,90 arası ise çok iyi ve 0,90'nın üzerinde ise harika olduğunu açıklamıştır (Çolakoğlu ve Büyükekşi, 2014: 60).

Çalışmamızda oluşturulan likert ölçekli soru sayısı 21 ve elde edilen örneklem büyüklüğü 188 olup faktör analizi yapılabilmesi için yeterlilik sağlanmıştır. Veri setinin uygunluğunu tespit etmek için Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ile Bartlett küresellik testi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri ifade eden açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 3.1'de yer almaktadır.

Tablo 3.1. Açıklayıcı Faktör Analizi - KMO Ölçüsü Kriterleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Testi (KMO)		0,877
Bartlett's Test of Sphericity (Küresellik Testi)	Yaklaşık Ki Kare Değeri	1654,671
	Fark	91
	Anlamlılık	0,000

Analiz sonucunda KMO değeri 0,877 çıkmıştır. KMO değerinin 0,877 değerinde olması, veri setinin faktör analizine uygun olduğunu ve çok iyi bir seviyede olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Bartlett küresellik testi sonucu 1654,671'dir ve sig değeri 0,000 olduğu için %1 seviyesinde anlamlıdır. Yapılan testler sonucunda veri setinin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.2. Özdeğer İstatistiğine Göre Faktör Sayısı ve Açıklanan Varyansın Yüzdesi

İlk Özdeğer				Döndürülmüş Kareler Toplamı		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif Toplam %	Toplam	Varyans %	Kümülatif Toplam %
1	6,215	44,392	44,392	4,606	32,897	32,897
2	2,252	16,088	60,479	2,864	20,454	53,351
3	1,287	9,191	69,670	2,285	16,319	69,670

Faktör sayısını tespit ederken özdeğer istatistiği 1’den büyük olan faktörlerin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Tablo 3.2’de özdeğer istatistiği 1’den büyük 3 faktör mevcuttur. Birinci faktör toplam varyansın %32,90’ını açıklamaktadır. Birinci ve ikinci faktörler toplam varyansın %53,35’ini açıklamaktadır. Üç faktör toplam varyansın %69,67’sini açıklamaktadır.

Tablo 3.3. Ortak Varyans Tablosu

Değişken	Çıkarım
Fail, bankaya gönderilen müşteri ödemeleri veya bankadan gelen mevduatlar gibi gelen nakitleri uygunsuz olarak kullanmıştır.	0,661
Fatura sahtekarlığı – fail, sahte faturalar göndermiş / işleme koymuş veya şirket kredi kartları veya masraf hesaplarıyla kişisel eşyalar satın almıştır.	0,690
Çek sahtekarlığı – fail, işletme tarafından düzenlenen çekleri değiştirmiş veya hileli çek düzenlemiştir.	0,591
Gider sahtekarlığı – fail, hayali veya şişirilmiş gider hesabı kalemleri için geri ödeme talebinde bulunmuştur.	0,706
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak hayali ve abartılı gelir raporlamıştır.	0,753
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri gizlemiş veya olduğundan az göstermiştir.	0,812
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri olduğundan fazla göstermiştir.	0,845
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak gelir veya giderleri yanlış dönemde (dönemsellik ilkesine aykırı) kaydetmiştir.	0,780
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak varlık ve yükümlülükler üzerinde uygun olmayan değerlendirme yapmıştır.	0,852
İşletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması- İşletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi muhasebede hata ve hile yapılma riskini azaltır.	0,626
İşletmenin dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması.	0,516
İşletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması.	0,669
İşletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması.	0,611
İşletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması.	0,640

Faktör analizinde düşük ortak varyansa sahip olan (0,50'den düşük olanlar) değişkenler analizden çıkarılmış olup her bir değişkenin analizdeki diğer değişkenlerle paylaştığı varyanslar Tablo 3.3'te gösterildiği gibidir.

Tablo 3.4. Döndürülmüş Faktör Matrisi

FAKTÖRLER	Faktör Ağırlıkları
1.Faktör = Finansal Tablo Hilesi	
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak varlık ve yükümlülükler üzerinde uygun olmayan değerlendirme yapmıştır.	0,904
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri olduğundan fazla göstermiştir.	0,893
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri gizlemiş veya olduğundan az göstermiştir.	0,862
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak gelir veya giderleri yanlış dönemde (dönemsellik ilkesine aykırı) kaydetmiştir.	0,850
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak hayali ve abartılı gelir raporlamıştır.	0,793
2.Faktör = Hilenin İşletmeden Kaynaklı Nedenleri	
İşletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması.	0,782
İşletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması.	0,770
İşletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması- İşletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi muhasebede hata ve hile yapılma riskini azaltır.	0,747
İşletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması.	0,742
İşletmenin dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması.	0,624
3.Faktör = Varlıkların Kötüye Kullanılması	
Fail, bankaya gönderilen müşteri ödemeleri veya bankadan gelen mevduatlar gibi gelen nakitleri uygunsuz olarak kullanmıştır.	0,796
Fatura sahtekarlığı – fail, sahte faturalar göndermiş / işleme koymuş veya şirket kredi kartları veya masraf hesaplarıyla kişisel eşyalar satın almıştır.	0,773
Gider sahtekarlığı – fail, hayali veya şişirilmiş gider hesabı kalemleri için geri ödeme talebinde bulunmuştur.	0,610
Çek sahtekarlığı – fail, işletme tarafından düzenlenen çekleri değiştirmiş veya hileli çek düzenlemiştir.	0,573

Tablo 3.4'te üç faktör ve altında her değişkenin ağırlıkları yer almaktadır. En büyük faktör ağırlığını birinci faktör altında alan beş değişken aşağıdaki gibidir:

- Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak varlık ve yükümlülükler üzerinde uygun olmayan değerlendirme yapmıştır.
- Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri olduğundan fazla göstermiştir.

- Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri gizlemiş veya olduğundan az göstermiştir.
- Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak gelir veya giderleri yanlış dönemde (dönemsellik ilkesine aykırı) kaydetmiştir.
- Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak hayali ve abartılı gelir raporlamıştır.

En büyük faktör ağırlığını ikinci faktör altında alan beş değişken aşağıdaki gibidir:

- İşletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması.
- İşletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması.
- İşletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması- İşletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi muhasebede hata ve hile yapılma riskini azaltır.
- İşletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması.
- İşletmenin dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması.

En büyük faktör ağırlığını üçüncü faktör altında alan dört değişken aşağıdaki gibidir:

- Fail, bankaya gönderilen müşteri ödemeleri veya bankadan gelen mevduatlar gibi gelen nakitleri uygunsuz olarak kullanmıştır.
- Fatura sahtekarlığı – fail, sahte faturalar göndermiş / işleme koymuş veya şirket kredi kartları veya masraf hesaplarıyla kişisel eşyalar satın almıştır.
- Gider sahtekarlığı – fail, hayali veya şişirilmiş gider hesabı kalemleri için geri ödeme talebinde bulunmuştur.
- Çek sahtekarlığı – fail, işletme tarafından düzenlenen çekleri değiştirmiş veya hileli çek düzenlemiştir.

Faktörleri isimlendirmede her bir faktörün altında yer alan değişkenlerden ağırlıkları büyük olanlar gruplandırılmıştır. Birinci faktör altında en büyük ağırlıktaki değişkenler mesleki hile türlerinden “Finansal Tablo Hilesine” dahildir. İkinci faktör altındaki en büyük ağırlığı olan değişkenler ise “Hilenin İşletmeden Kaynaklı Nedenlerine” dahildir. Yani işletmenin hileye ilişkin sorumluluğuna aittir. Üçüncü faktör altındaki en büyük ağırlığı olan değişkenler de mesleki hile türlerinden “Varlıkların Kötüye Kullanılmasına” dahildir.

3.6.2. Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik, testte veya ankette bulunan soruların birbiriyle tutarlılığını, kullanılan ölçeğin ilgili sorunu yansıtmaya derecesini ifade eden kavramdır. Güvenirlilik analizi ise anketteki ölçeğin özelliklerini ve güvenirliliğini test etmek için geliştirilmiş yöntem olup likert tipi ölçeklerde kullanılır. Ölçekte yer alan sorular arasındaki ilişki bilgisini verir. Anketteki sorularda bulunan maddelerin benzerliğinin ölçüsü olan Cronbach Alfa katsayısı, ölçekteki maddelerin homojen yapısını açıklamak için kullanılır. Cronbach Alfa katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır ve aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2009: 403-405):

- 0 < alfa katsayısı < 0,40 ise güvenilir değil,
- 0,40 < alfa katsayısı < 0,60 ise düşük güvenirlilikte,
- 0,60 < alfa katsayısı < 0,80 ise oldukça güvenilir,
- 0,80 < alfa katsayısı < 1,00 ise yüksek güvenirliliktedir.

Araştırmamızda bulunan soruların ölçeklerini test etmek için Cronbach Alfa Güvenirlilik Analizi modeli uygulanmıştır. Güvenirlilik analizinde araştırmada faktörlerde yer alan soruların ve hilenin gerçekleşme sorusu hariç tüm soruların Cronbach's Alfa değerleri Tablo 3.5'te yer almaktadır.

Tablo 3.5. Güvenirlilik Analizi

	Cronbach's Alpha	N of Items
1.Faktör = Finansal Tablo Hilesi	0,943	5
2.Faktör = Hilenin İşletmeden Kaynaklı Nedenleri	0,810	5
3.Faktör = Varlıkların Kötüye Kullanılması	0,800	4
Tüm sorular	0,844	52

Analizde elde edilen Cronbach's Alfa değerleri 0,80 ile 1,00 arasında yer aldığı için çalışmada kullanılan anket ölçeğinin “yüksek güvenirlilikte” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.7. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada oluşturulan ölçeklerin geçerlilik ve güvenirlilik analizleri Antalya'da turizm sektöründe faaliyet gösteren beş yıldızlı konaklama işletmelerinden elde edilen 188 adet anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Geçerlilik ve güvenirlilik analizlerinden sonra frekans analizi, finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması ile demografik faktör gruplarından cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız iki örneklem T testi (independent samples T test), finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması ile demografik faktör gruplarından yaş, eğitim durumu, işletmedeki çalışma süresi, işletmedeki pozisyon ve çalışılan departman değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olup

olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (One-way anova), tek yönlü varyans analizinde p değerinin anlamlı bulunduğu durumlar içinse Tukey testi, işletmenin hileye karşı sorumlulukları ile finansal tablo hileleri ve varlıkların kötüye kullanılması arasında; ilişki olup olmadığını test etmek için korelasyon, işletmenin hileye karşı sorumluluklarının finansal tablo hilelerini ve varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkileyip etkilemediğini tespit etmek içinse basit doğrusal regresyon analizi yapılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

3.7.1. Frekans Analizi

Bu bölümde araştırmada yer alan çalışanların ve konaklama işletmelerinin bulguları frekans analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

3.7.1.1. Hilenin Gerçekleşme Durumu ve Gerçekleşen Hile Sayısı

Anketin ilk sorusu olan “Son 5 yıl içinde işletmenizde hile ve sahtekarlık olarak tespit ettiğiniz ve bu şekilde nitelendirdiğiniz herhangi bir olay gerçekleşti mi?” sorusuna araştırmaya dahil edilen anketlerdeki katılımcıların tamamı “evet” cevabını vermiştir. Bu soruya “hayır” cevabını veren kişilerin anketleri araştırmanın dışında tutulmuştur.

Araştırmada katılımcılar tarafından belirtilen hile sayıları Tablo 3.6.’da gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre Antalya ilinde bulunan 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde gerçekleşen hile sayısının %72,3 oranında 1-5 arası, %14,9 oranında 6-10 arası, %12,8 oranında 11 ve üzeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.6. Gerçekleşen Hile Sayısı

Hile Sayı Aralığı	N	%
1-5	136	72,3
6-10	28	14,9
11 ve üzeri	24	12,8
TOPLAM	188	100

3.7.1.2. Hileli Davranışta Bulunan Kişilerin Demografik Bilgileri

Araştırmada katılımcılar tarafından belirtilen hile yapan kişilerin yaşları Tablo 3.7.’de gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre hile yapan kişilerin yaşlarının %33,5 oranında 26-35 arasında, %32,4 oranında 36-45 arasında, %18,1 oranında 25 ve altı arasında, %11,2 oranında 46-55 arasında, %4,8 oranında ise 56 ve üzeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.7. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Yaşı

Yaş	N	%
25 ve altı	34	18,1
26-35	63	33,5
36-45	61	32,4
46-55	21	11,2
56 ve üzeri	9	4,8
TOPLAM	188	100,0

Araştırmada katılımcılar tarafından belirtilen hile yapan kişilerin cinsiyeti Tablo 3.8.'de gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre hile yapan kişilerin cinsiyetlerinin %79,8 oranında erkek, %20,2 oranında kadın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.8. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Cinsiyeti

Cinsiyet	N	%
Erkek	150	79,8
Kadın	38	20,2
TOPLAM	188	100,0

Araştırmada katılımcılar tarafından belirtilen hile yapan kişilerin eğitim durumu Tablo 3.9.'da gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre hile yapan kişilerin eğitim durumlarının %33 oranında lisans mezunu, %33 oranında lise mezunu, %12,2 oranında ön lisans mezunu, %11,7 oranında ilköğretim mezunu, %6,9 oranında yüksek lisans mezunu, %3,2 oranında doktora mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.9. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	N	%
İlköğretim Mezunu	22	11,7
Lise Mezunu	62	33,0
Ön Lisans Mezunu	23	12,2
Lisans Mezunu	62	33,0
Yüksek Lisans Mezunu	13	6,9
Doktora Mezunu	6	3,2
TOPLAM	188	100,0

Araştırmada katılımcılar tarafından belirtilen hile yapan kişilerin işletmedeki çalışma süresi Tablo 3.10.'da gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre hile yapan kişilerin işletmedeki çalışma sürelerinin %44,7 oranında 1-5 yıl arasında, %28,7 oranında 1 yıldan az, %18,6 oranında 6-10 yıl arasında, %8 oranında 11 yıl ve üzeri olduğu sonucuna

ulaşılmıştır.

Tablo 3.10. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin İşletmedeki Çalışma Süresi

İşletmede Çalışma Süresi	N	%
1 yıldan az	54	28,7
1-5 yıl arası	84	44,7
6-10 yıl arası	35	18,6
11 yıl ve üzeri	15	8,0
TOPLAM	188	100,0

Araştırmada katılımcılar tarafından belirtilen hile yapan kişilerin işletmedeki pozisyonu Tablo 3.11.'de gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre hile yapan kişilerin işletmedeki pozisyonlarının %57,4 oranında çalışan, %32,4 oranında yönetici, %10,1 oranında üst yönetici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.11. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin İşletmedeki Pozisyonu

İşletmedeki Pozisyon	N	%
Çalışan	108	57,4
Yönetici	61	32,4
Üst Yönetici	19	10,1
TOPLAM	188	100,0

Araştırmada katılımcılar tarafından belirtilen hile yapan kişilerin çalıştıkları departmanlar Tablo 3.12.'de gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre hile yapan kişilerin çalıştıkları departmanlarının %23,4 oranında diğer, %17,6 oranında muhasebe, %15,4 oranında üst yönetim, %11,7 oranında satın alma, %10,6 oranında satış, %6,4 oranında pazarlama, %5,9 oranında finans, %5,3 oranında müşteri ilişkileri, %3,7 oranında insan kaynakları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.12. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Çalıştığı Departman

Departman	N	%
Üst Yönetim	29	15,4
Muhasebe	33	17,6
Satış	20	10,6
Finans	11	5,9
İnsan Kaynakları	7	3,7
Pazarlama	12	6,4
Satın Alma	22	11,7
Müşteri İlişkileri	10	5,3
Diğer	44	23,4
TOPLAM	188	100,0

3.7.1.3. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Davranışsal Uyarı İşaretleri**Tablo 3.13. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Davranışsal Uyarı İşaretleri**

Davranışsal Uyarı İşaretleri	Evet	Hayır	Kararsızım
Alkol, kumar gibi bağımlılık sorunları vardı.	%18,6	%53,2	%28,2
Sahip olduklarının ötesinde bir yaşama arzusu vardı.	%54,3	%21,3	%24,5
Geçmişteki yasal sorunları (hakkında açılmış bir dava veya soruşturma) vardı.	%13,3	%58,5	%28,2
Maaş / ücret vb. ile ilgili hoşnutsuzluklar veya şikayetleri vardı.	%41,5	%38,3	%20,2
Finansal zorlukları veya yüksek kişisel borçları vardı.	%31,4	%37,3	%31,4
Boşanma vb. gibi ailevi problemleri vardı.	%22,3	%49,5	%28,2
Yetki eksikliği veya işletmedeki terfi uygulamaları hakkında şikayetleri vardı.	%25,5	%55,3	%19,1
Başarı ve kazanç konusunda aile veya akran baskısı vardı.	%19,7	%42,6	%37,8
Tatile çıkmayı reddetme veya isteksizlik davranışları vardı.	%26,6	%45,7	%27,7
İş ile ilgili aşırı kontrol sorunları, görevleri paylaşmamak veya gözetim kabul etmemek gibi davranışları vardı.	%45,7	%29,3	%25

Hile yapan kişilerin hileli eylemi tespit edilmeden önce gösterdiği davranışsal uyarı işaretleri Tablo 3.13.'te gösterildiği gibidir. Katılımcıların vermiş olduğu “evet” yanıtları değerlendirildiğinde hile yapan kişilerin davranışsal özellikleri;

- Sahip olduklarının ötesinde bir yaşama arzusunun olduğu,
- Maaş / ücret vb. ile ilgili hoşnutsuzluklarının veya şikayetlerinin olduğu,
- İş ile ilgili aşırı kontrol sorunları, görevleri paylaşmamak veya gözetim kabul etmemek gibi davranışlarının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların vermiş olduğu “hayır” ve “kararsızım” yanıtları değerlendirildiğinde hile yapan kişilerin;

- Alkol, kumar gibi bağımlılık sorunlarının olmadığı,
- Geçmişteki yasal sorunları (hakkında açılmış bir dava veya soruşturma) olmadığı,
- Finansal zorlukları veya yüksek kişisel borçlarının olmadığı,
- Boşanma vb. gibi ailevi problemlerinin bulunmadığı,
- Yetki eksikliği veya işletmedeki terfi uygulamaları hakkında şikayetlerinin olmadığı,
- Başarı ve kazanç konusunda aile veya akran baskısının bulunmadığı,
- Tatile çıkmayı reddetme veya isteksizlik davranışlarının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.7.1.4. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Hile Öncesi veya Hile Sürecinde Yaşadığı Durumlar

Tablo 3.14. Hileli Davranışta Bulunan Kişinin Hile Öncesi veya Hile Sürecinde Yaşadığı Durumlar

Hile Öncesi veya Hile Sürecinde Yaşadığı Durumlar	Evet	Hayır	Kararsızım
Hakkında yapılan maaş/prim kesintisi vardı.	%10,1	%76,6	%13,3
Hakkında yapılan kötü performans değerlendirmeleri vardı.	%20,2	%68,1	%11,7
Hakkında yapılan rütbe/derece indirmesi vardı.	%6,4	%82,4	%11,2
İş kaybı korkusu vardı.	%25,5	%52,1	%22,3
Yukarıdakilerden hiçbiri	%38,8	%36,7	%24,5

Hile yapan kişilerin hileli eylemden hemen önce veya hile sürecinde yaşadığı durumlar Tablo 3.14.’te gösterildiği gibidir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar incelendiğinde hile yapan kişilerin hileli eylemden hemen önce veya hile sürecinde ifadelerde yer alan durumların hiçbirini yaşamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.7.1.5. Hileyi Tespit Eden Birimler/Taraflar

Tablo 3.15. Hileyi Tespit Eden Birimler/Taraflar

Birimler/Taraflar	Evet	Hayır	Kararsızım
İç denetim	%38,3	%51,1	%10,6
İç kontrol	%43,1	%46,3	%10,6
Dış denetim	%12,8	%74,5	%12,8
Kazara – şans eseri	%40,4	%48,4	%11,2
Failin itirafı	%20,7	%69,7	%9,6
Bir çalışan	%56,4	%31,4	%12,2
Bir müşteri	%17,6	%71,3	%11,2
Bir satıcı	%18,1	%70,7	%11,2
Anonim veya bilinmeyen bir kaynak	%20,7	%64,9	%14,4

Hileli eylemi tespit eden birimler veya taraflar Tablo 3.15.’te gösterildiği gibidir. Katılımcıların vermiş olduğu “evet” yanıtları değerlendirildiğinde, hileyi tespit eden birimler veya tarafların “çalışan” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların vermiş olduğu “hayır” ve “kararsızım” yanıtları değerlendirildiğinde ise hile tespitinde, “iç denetim”, “iç kontrol”, “dış denetim”, “kazara-şans eseri”, “failin itirafı”, “bir müşteri”, “bir satıcı”, “anonim veya bilinmeyen bir kaynak” birimler veya tarafların bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.7.1.6. Gerçekleşen Hileli Eylem Türü

Tablo 3.16. Gerçekleşen Hileli Eylem Türü

Hileli Eylem Türü	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Fail, işletmenin nakdini kötüye kullanmıştır.	%16,0	%26,1	%19,1	%25,0	%13,8
Fail, bankaya gönderilen müşteri ödemeleri veya bankadan gelen mevduatlar gibi gelen nakitleri uygunsuz olarak kullanmıştır.	%27,7	%29,8	%18,6	%16,5	%7,4
Fatura sahtekarlığı – fail, sahte faturalar göndermiş / işleme koymuş veya şirket kredi kartları veya masraf hesaplarıyla kişisel eşyalar satın almıştır.	%24,5	%27,1	%15,4	%21,3	%11,7
Bordro sahtekarlığı – fail, bordro bilgilerini tahrif etmiş veya çalışan olmayanların (hayali çalışanlar yaratılarak) bordroya eklenmesine neden olmuştur.	%38,3	%34,6	%13,8	%6,9	%6,4
Çek sahtekarlığı – fail, işletme tarafından düzenlenen çekleri değiştirmiş veya hileli çek düzenlemiştir.	%47,9	%27,7	%13,8	%6,9	%3,7
Gider sahtekarlığı – fail, hayali veya şişirilmiş gider hesabı kalemleri için geri ödeme talebinde bulunmuştur.	%35,1	%27,7	%16,0	%12,8	%8,5
Fail, işletmenin nakit dışı varlıklarını kötüye kullanmıştır.	%12,8	%13,8	%18,1	%28,2	%27,1
Fail, üçüncü taraflardan rüşvet kabul etmiştir.	%22,3	%23,9	%27,7	%16,5	%9,6
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak hayali ve abartılı gelir raporlamıştır.	%35,6	%32,4	%15,4	%9,0	%7,4
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri gizlemiş veya olduğundan az göstermiştir.	%35,1	%30,9	%13,8	%13,3	%6,9
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri olduğundan fazla göstermiştir.	%32,4	%29,8	%17,0	%14,9	%5,9
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak gelir veya giderleri yanlış dönemde (dönemsellik ilkesine aykırı) kaydetmiştir.	%37,8	%28,7	%14,4	%13,8	%5,3
Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak varlık ve yükümlülükler üzerinde uygun olmayan değerlendirme yapmıştır.	%37,2	%26,6	%14,9	%12,8	%8,5

İşletmelerde gerçekleşen hileli eylem türleri Tablo 3.16.'da gösterildiği gibidir. Katılımcıların vermiş oldukları “Kesinlikle Katılıyorum” ile “Katılıyorum” cevapları değerlendirildiğinde işletmelerin nakit dışı varlıklarının kötüye kullanıldığı, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” cevapları değerlendirildiğinde ise işletmelerde diğer hile türlerinin genellikle gerçekleşmediği sonucuna ulaşılmıştır.

3.7.1.7. Hileli Eylemin Gerçekleşmesine İzin Veren/Katkıda Bulunan Faktörler

Tablo 3.17. Hileli Eylemin Gerçekleşmesine İzin Veren/Katkıda Bulunan Faktörler

İzin Veren/Katkıda Bulunan Faktörler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
İşletmede yönetim ve çalışanların yetki ve sorumluluklarını tanımlayan bir organizasyon yapısının olmaması veya karmaşık olması.	%20,2	%32,4	%11,2	%22,9	%13,3
İşletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması- İşletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi muhasebede hata ve hile yapılma riskini azaltır.	%9,6	%22,3	%10,6	%35,1	%22,3
İşletmede etik ve ahlaki değerler üzerine oluşturulmuş bir politika veya tutumunun olmaması.	%17,0	%28,7	%11,7	%23,9	%18,6
İşletmenin dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması.	%15,4	%27,7	%12,2	%22,9	%21,8
İşletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması.	%17,0	%21,8	%13,8	%24,5	%22,9
İşletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması.	%8,5	%16,0	%18,1	%31,9	%25,5
İşletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması.	%14,9	%19,7	%12,8	%29,8	%22,9
İşletmenin fail üzerinde baskıcı tutumunun olması.	%24,5	%28,2	%21,3	%17,0	%9,0

İşletmelerde gerçekleşen hileli eylemlerin gerçekleşmesine işletme tarafında izin verilen veya katkıda bulunulan faktörler Tablo 3.17.'de gösterildiği gibidir. Katılımcıların vermiş olduğu “Kesinlikle Katılıyorum” ile “Katılıyorum” cevapları değerlendirildiğinde işletmeler tarafından hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin;

- İşletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması, işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sisteminin bulunmaması,
- İşletmenin dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması,
- İşletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması,
- İşletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması,
- İşletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların vermiş oldukları “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” cevapları değerlendirildiğinde işletmeler tarafından hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin arasında;

- İşletmede yönetim ve çalışanların yetki ve sorumluluklarını tanımlayan bir organizasyon yapısının olmamasının veya karmaşık olmasının,
- İşletmede etik ve ahlaki değerler üzerine oluşturulmuş bir politika veya tutumunun olmamasının,
- İşletmenin fail üzerinde baskıcı tutumunun olmasının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.7.2. Bağımsız İki Örneklem T Testi (Independent Samples T Test)

T testi iki örneklem grubu arasında ortalama açısından fark olup olmadığının araştırılmasında kullanılır. Bağımsız iki örneklem t testi ise iki farklı örneklem grubunun ortalamalarının arasında farklılık olup olmadığını araştırmak için kullanılır (Kalaycı, 2009: 74). Araştırmamızdaki H1 ve H2 hipotezlerinin demografik faktör gruplarında yer alan cinsiyet değişkeni için bu test kullanılmıştır. Finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını araştırırken bu testten yararlanılmıştır.

Tablo 3.18. Finansal Tablo Hilesinin Gerçekleştirilmesinin Cinsiyete Göre Değişimi

Group Statistics				Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
Cinsiyet	N	Ortalama		F	P (Sig)	t	df	P [Sig. (2-tailed)]
Erkek	150	2,288	Equal variances assumed	0,407	0,524	0,812	186	0,418
Kadın	38	2,121	Equal variances not assumed			0,823	58,183	0,414

H1_b: Finansal tablo hilesi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.18.'de görüldüğü üzere, finansal tablo hilelerinin gerçekleştirilmesinde hile yapan kişilerin cinsiyetlerine göre değişiminin ortalamaları; erkekler için 2,288, kadınlar için ise 2,121 olarak bulunmuştur. Ortalamaların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Varyansların homojen olup olmadığını gösteren F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,524 > 0,05$ olduğu için varyanslar homojen olup tablo 3.18'deki "Equal variances assumed" satırında yer alan değerler esas alınmıştır. Bu satırdaki $P[\text{Sig. (2-tailed)}] = 0,418 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin cinsiyetlerine göre finansal tablo hilelerinin gerçekleştirilmesiyle ilgili arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H1_b hipotezi

reddedilmiştir.

Tablo 3.19. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Cinsiyete Göre Değişimi

Group Statistics				Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
Cinsiyet	N	Ortalama		F	P (Sig)	t	df	P [Sig. (2-tailed)]
Erkek	150	2,413	Equal variances assumed	2,603	0,108	1,899	186	0,059
Kadın	38	2,072	Equal variances not assumed			2,070	64,470	0,042

H2_b: Varlıkların kötüye kullanılması ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.19.'da görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılması hilesini yapan kişilerin cinsiyetlerine göre değişiminin ortalamaları; erkekler için 2,413, kadınlar için ise 2,072 olarak bulunmuştur.

Varyansların homojen olup olmadığını gösteren F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,108 > 0,05$ olduğu için varyanslar homojen olup tablo 3.19'daki "Equal variances assumed" satırında yer alan değerler esas alınmıştır. Bu satırdaki $P[\text{Sig. (2-tailed)}] = 0,059 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin cinsiyetleriyle varlıkların kötüye kullanılması arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H2_b hipotezi reddedilmiştir.

3.7.3. Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way Anova)

Örneklem grup sayısının iki tane olması durumunda bağımsız iki örneklem testi kullanılırken bu grup sayısı ikiden fazla olduğu durumlarda varyans analizi kullanılmaktadır. Bu nedenle araştırmamızdaki H1 ve H2 hipotezlerinin demografik faktör gruplarında yer alan yaş, eğitim durumu, işletmedeki çalışma süresi, işletmedeki pozisyonu ve departman değişkenleri için bu test kullanılmıştır. Finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması ile yaş, eğitim durumu, işletmedeki çalışma süresi, işletmedeki pozisyonu ve departman değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını araştırırken bu testten yararlanılmıştır.

Tablo 3.20. Finansal Tablo Hilesinin Yaşa Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Yaş	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
25 ve altı	34	2,229	1,281	1,074	0,371
26-35	63	2,048	0,960		
36-45	61	2,390	1,120		
46-55	21	2,533	1,089		
56 ve üzeri	9	2,222	1,710		

H1_a: Finansal tablo hilesi ile yaş arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.20.'de görüldüğü üzere, finansal tablo hilesinin gerçekleştirilmesinde hile yapan kişilerin yaşlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; 25 ve altı yaş aralığında olanların 2,229, 26-35 yaş aralığında olanların 2,048, 36-45 yaş aralığında olanların 2,390, 46-55 yaş aralığında olanların 2,533, 56 ve üzeri yaşta olanların ise 2,222 olarak bulunmuştur. Ortalamaların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,371 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin yaşlarına göre finansal tablo hilelerinin gerçekleştirilmesiyle ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H1_a hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3.21. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Yaşa Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Yaş	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
25 ve altı	34	2,257	1,278	1,149	0,335
26-35	63	2,194	0,821		
36-45	61	2,512	0,947		
46-55	21	2,536	0,963		
56 ve üzeri	9	2,139	1,263		

H2_a: Varlıkların kötüye kullanılması ile yaş arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.21.'de görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılmasında hile yapan kişilerin yaşlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; 25 ve altı yaş aralığında olanların 2,257, 26-35 yaş aralığında olanların 2,194, 36-45 yaş aralığında olanların 2,512, 46-55 yaş aralığında olanların 2,536, 56 ve üzeri yaşta olanların ise 2,139 olarak bulunmuştur. Ortalamaların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,335 > 0,05$ olduğu

için, hile yapan kişilerin yaşlarına göre varlıkların kötüye kullanılmasıyla ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H2_a hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3.22. Finansal Tablo Hilesinin Eğitim Durumuna Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Eğitim Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
İlköğretim Mezunu	22	2,373	1,279	0,682	0,638
Lise Mezunu	62	2,303	1,176		
Ön Lisans Mezunu	23	2,174	1,040		
Lisans Mezunu	62	2,126	1,010		
Yüksek Lisans Mezunu	13	2,262	1,063		
Doktora Mezunu	6	2,933	1,810		

H1_c: Finansal tablo hilesi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.22.'de görüldüğü üzere, finansal tablo hilesinin gerçekleştirilmesinde hile yapan kişilerin eğitim durumlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; ilköğretim mezunu olanların 2,373, lise mezunu olanların 2,303, ön lisans mezunu olanların 2,174, lisans mezunu olanların 2.126, yüksek lisans mezunu olanların 2,262, doktora mezunu olanların 2,933 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,638 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin eğitim durumlarına göre finansal tablo hilelerinin gerçekleştirilmesiyle ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H1_c hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3.23. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Eğitim Durumuna Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Eğitim Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
İlköğretim Mezunu	22	2,534	1,127	1,267	0,280
Lise Mezunu	62	2,282	1,080		
Ön Lisans Mezunu	23	2,043	0,660		
Lisans Mezunu	62	2,415	0,897		
Yüksek Lisans Mezunu	13	2,212	0,776		
Doktora Mezunu	6	3,000	1,754		

H2_c: Varlıkların kötüye kullanılması ile eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.23.'te görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılmasında hile yapan kişilerin eğitim durumlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; ilköğretim mezunu olanların 2,534, lise mezunu olanların 2,282, ön lisans mezunu olanların 2,043, lisans mezunu olanların 2,415, yüksek lisans mezunu olanların 2,212, doktora mezunu olanların 3,000 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,280 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin eğitim durumlarına göre varlıkların kötüye kullanılmasıyla ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H2_c hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3.24. Finansal Tablo Hilesinin İşletmedeki Çalışma Süresine Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
İşletmedeki Çalışma Süresi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
1 yıldan az	54	2,181	1,157	2,112	0,100
1-5 yıl arası	84	2,221	1,021		
6-10 yıl arası	35	2,149	1,069		
11 yıl ve üzeri	15	2,947	1,577		

H1_a: Finansal tablo hilesi ile işletmedeki çalışma süresi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.24.'te görüldüğü üzere, finansal tablo hilesinin gerçekleştirilmesinde hile yapan

kişilerin işletmede çalışma sürelerine göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; çalışma süresi 1 yıldan az olanların 2,181, 1-5 yıl arasında olanların 2,221, 6-10 yıl arasında olanların 2,149, 11 yıl ve üzerinde olanların 2,947 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,100 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin işletmede çalışma sürelerine göre finansal tablo hilelerinin gerçekleştirilmesiyle ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H_{1d} hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3.25. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının İşletmedeki Çalışma Süresine Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
İşletmedeki Çalışma Süresi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
1 yıldan az	54	2,218	1,036	4,202	0,007
1-5 yıl arası	84	2,271	0,833		
6-10 yıl arası	35	2,357	0,936		
11 yıl ve üzeri	15	3,183	1,447		

H_{2a} : Varlıkların kötüye kullanılması ile işletmedeki çalışma süresi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.25.'te görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılmasında hile yapan kişilerin işletmede çalışma sürelerine göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; çalışma süresi 1 yıldan az olanların 2,218, 1-5 yıl arasında olanların 2,271, 6-10 yıl arasında olanların 2,357, 11 yıl ve üzerinde olanların 3,183 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,007 < 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin işletmede çalışma sürelerine göre varlıkların kötüye kullanılmasıyla ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ve H_{2a} hipotezi kabul edilmiştir. Farkın hangi işletmede çalışma süresi grupları arasında olduğunu bulmak için Tukey testinden yararlanılmıştır. Tukey testi Tablo 3.26.'da görüldüğü gibidir.

Tablo 3.26. Varlıkların Kötüye Kullanılması İşletmedeki Çalışma Süresi Tukey Testi

İşletmedeki Çalışma Süresi		Ortalama Farkı	P
1 yıldan az	1-5 yıl arası	-0,053	0,989
	6-10 yıl arası	-0,140	0,911
	11 yıl ve üzeri	-0,966*	0,004
1-5 yıl arası	1 yıldan az	0,053	0,989
	6-10 yıl arası	-0,086	0,971
	11 yıl ve üzeri	-0,913*	0,005
6-10 yıl arası	1 yıldan az	0,140	0,911
	1-5 yıl arası	0,086	0,971
	11 yıl ve üzeri	-0,826*	0,032
11 yıl ve üzeri	1 yıldan az	0,966*	0,004
	1-5 yıl arası	0,913*	0,005
	6-10 yıl arası	0,826*	0,032

Tukey testi sonuçlarına göre P sütununda yer alan değerlerden 0,05'ten küçük olanlar (ortalama farkı sütununda yanında * imgesi olanlar) arasında anlamlı farklılık vardır. Tablo 3.25.'e ve Tablo 3.26.'ya göre;

- İşletmede çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanların ortalaması 3,183, 1 yıldan az olanların ortalaması 2,218'dir. İşletmedeki çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanlarla 1 yıldan az olanların ortalamalarının farkı 0,966 ve anlamlılık düzeyi = 0,004 olup 0,05'ten küçüktür. O halde işletmedeki çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanlar 1 yıldan az olanlara göre daha fazla varlıkları kötüye kullanmaktadırlar.

- İşletmede çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanların ortalaması 3,183, 1-5 yıl arasında olanların ortalaması 2,40'tır. İşletmedeki çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanlarla 1-5 yıl arasında olanların ortalamalarının farkı 2,271 ve anlamlılık düzeyi = 0,005 olup 0,05'ten küçüktür. O halde işletmedeki çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanlar 1-5 yıl arasında olanlara göre daha fazla varlıkları kötüye kullanmaktadırlar.

- İşletmede çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanların ortalaması 3,183, 6-10 yıl arasında olanların ortalaması 2,357'dir. İşletmedeki çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanlarla 6-10 yıl arasında olanların ortalamalarının farkı 0,826 ve anlamlılık düzeyi = 0,032 olup 0,05'ten küçüktür. O halde işletmedeki çalışma süresi 11 yıl ve üzerinde olanlar 6-10 yıl arasında olanlara göre daha fazla varlıkları kötüye kullanmaktadırlar.

Tablo 3.27. Finansal Tablo Hilesinin Gerçekleştirilmesinin Pozisyona Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Pozisyon	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
Çalışan	108	1,911	0,983	15,036	0,000
Yönetici	61	2,600	1,089		
Üst Yönetici	19	3,095	1,314		

H1_e: Finansal tablo hilesi ile pozisyon arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.27.'de görüldüğü üzere, finansal tablo hilesinin gerçekleştirilmesinde hile yapan kişilerin işletmedeki pozisyonlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; çalışanların 1,911, yöneticilerin 2,600, üst yöneticilerin 3,095 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,000 < 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin pozisyonlarına göre finansal tablo hilelerinin gerçekleştirilmesiyle ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ve H1_e hipotezi kabul edilmiştir. Farkın hangi pozisyonlar arasında olduğunu bulmak için Tukey testinden yararlanılmıştır. Tukey testi Tablo 3.28.'de görüldüğü gibidir.

Tablo 3.28. Finansal Tablo Hilesi Pozisyon Tukey Testi

Pozisyon	Ortalama Farkı	P
Çalışan Yönetici	-0,689*	0,000
Çalışan Üst Yönetici	-1,184*	0,000
Yönetici Çalışan	0,689*	0,000
Yönetici Üst Yönetici	-0,495	0,177
Üst Yönetici Çalışan	1,184*	0,000
Üst Yönetici Yönetici	0,495	0,177

Tukey testi sonuçlarına göre P sütununda yer alan değerlerden 0,05'ten küçük olanlar (ortalama farkı sütununda yanında * imgesi olanlar) arasında anlamlı farklılık vardır. Tablo 3.27.'ye ve Tablo 3.28.'e göre;

- Pozisyonu yönetici olanların ortalaması 2,600, pozisyonu çalışan olanların ortalaması 1,911'dir. Pozisyonu yönetici olanlarla pozisyonu çalışan olanların ortalamalarının farkı 0,689 ve anlamlılık düzeyi = 0,000 olup 0,05'ten küçüktür. O halde pozisyonu yönetici olanlar pozisyonu çalışan olanlara göre daha fazla finansal tablo hilesi gerçekleştirmektedirler.

- Pozisyonu üst yönetici olanların ortalaması 3,095, pozisyonu çalışan olanların ortalaması 1,911'dir. Pozisyonu üst yönetici olanlarla pozisyonu çalışan olanların ortalamalarının farkı 1,184 ve anlamlılık düzeyi = 0,000 olup 0,05'ten küçüktür. O halde

pozisyonu üst yönetici olanlar pozisyonu çalışan olanlara göre daha fazla finansal tablo hilesi gerçekleştirmektedirler.

Tablo 3.29. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Pozisyona Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Pozisyon	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
Çalışan	108	2,125	0,890	9,342	0,000
Yönetici	61	2,504	0,957		
Üst Yönetici	19	3,079	1,264		

H2_e: Varlıkların kötüye kullanılması ile pozisyon arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.29.'da görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılmasında hile yapan kişilerin işletmedeki pozisyonlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; çalışanların 2,125, yöneticilerin 2,504, üst yöneticilerin 3,079 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,000 < 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin pozisyonlarına göre varlıkların kötüye kullanılmasıyla ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ve H2_e hipotezi kabul edilmiştir. Farkın hangi pozisyonlar arasında olduğunu bulmak için Tukey testinden yararlanılmıştır. Tukey testi Tablo 3.30.'da görüldüğü gibidir.

Tablo 3.30. Varlıkların Kötüye Kullanılması Pozisyon Tukey Testi

Pozisyon		Ortalama Farkı	P
Çalışan	Yönetici	-0,379*	0,037
	Üst Yönetici	-0,954*	0,000
Yönetici	Çalışan	0,379*	0,037
	Üst Yönetici	-0,575	0,059
Üst Yönetici	Çalışan	0,954*	0,000
	Yönetici	0,575	0,059

Tukey testi sonuçlarına göre P sütununda yer alan değerlerden 0,05'ten küçük olanlar (ortalama farkı sütununda yanında * imgesi olanlar) arasında anlamlı farklılık vardır. Tablo 3.29.'a ve Tablo 3.30.'a göre,

- Pozisyonu yönetici olanların ortalaması 2,504, pozisyonu çalışan olanların ortalaması 2,125'tir. Pozisyonu yönetici olanlarla pozisyonu çalışan olanların ortalamalarının farkı 0,379 ve anlamlılık düzeyi = 0,037 olup 0,05'ten küçüktür. O halde pozisyonu yönetici olanlar pozisyonu çalışan olanlara göre daha fazla varlıkları kötüye kullanmaktadırlar.

• Pozisyonu üst yönetici olanların ortalaması 3,079, pozisyonu çalışan olanların ortalaması 2,125'tir. Pozisyonu üst yönetici olanlarla pozisyonu çalışan olanların ortalamalarının farkı 0,954 ve anlamlılık düzeyi = 0,000 olup 0,05'ten küçüktür. O halde pozisyonu üst yönetici olanlar pozisyonu çalışan olanlara göre daha fazla varlıkları kötüye kullanmaktadırlar.

Tablo 3.31. Finansal Tablo Hilesinin Gerçekleştirilmesinin Departmana Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Departman	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
Üst Yönetim	29	2,786	1,107	1,735	0,093
Muhasebe	33	2,152	1,054		
Satış	20	1,920	1,065		
Finans	11	2,073	1,036		
İnsan Kaynakları	7	1,829	1,174		
Pazarlama	12	2,517	1,423		
Satın Alma	22	2,064	1,144		
Müşteri İlişkileri	10	1,760	0,799		
Diğer	44	2,382	1,141		

H1_f: Finansal tablo hilesi ile departman arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.31.'de görüldüğü üzere, finansal tablo hilesinin gerçekleştirilmesinde hile yapan kişilerin departmanlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; üst yönetim departmanı 2,786, muhasebe departmanı 2,152, satış departmanı 1,920, finans departmanı 2,073, insan kaynakları departmanı 1,829, pazarlama departmanı 2,517, satın alma departmanı 2,064, müşteri ilişkileri departmanı 1,760, diğer departmanlar 2,382 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,093 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin departmanlarına göre finansal tablo hilelerinin gerçekleştirilmesiyle ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H1_f hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3.32. Varlıkların Kötüye Kullanılmasının Departmana Göre Değişimi

Descriptives				Anova	
Departman	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P (sig)
Üst Yönetim	29	2,612	1,125	1,196	0,304
Muhasebe	33	2,455	0,932		
Satış	20	2,125	0,801		
Finans	11	2,023	0,855		
İnsan Kaynakları	7	1,821	1,143		
Pazarlama	12	2,417	1,245		
Satın Alma	22	2,625	0,830		
Müşteri İlişkileri	10	2,075	0,409		
Diğer	44	2,250	1,104		

H2f: Varlıkların kötüye kullanılması ile departman arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 3.32.'de görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılmasında hile yapan kişilerin departmanlarına göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizinin ortalamaları; üst yönetim departmanı 2,612, muhasebe departmanı 2,455, satış departmanı 2,125, finans departmanı 2,023, insan kaynakları departmanı 1,821, pazarlama departmanı 2,417, satın alma departmanı 2,625, müşteri ilişkileri departmanı 2,075, diğer departmanlar 2,250 olarak bulunmuştur.

Varyans analizinde anova tablosunda yer alan F değerine ait $P(\text{sig}) = 0,304 > 0,05$ olduğu için, hile yapan kişilerin departmanlarına göre varlıkların kötüye kullanılmasıyla ilgili aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H2f hipotezi reddedilmiştir.

3.7.4. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin olup olmadığını ve ilişki varsa bu ilişkinin yönünü ve derecesini belirler. Bağımsız değişken değişince bağımlı değişkenin değiştiği yönü gösterir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 değerleri arasındadır. Bu değer -1'e yakın ise değişkenler arasında negatif yönlü, +1'e yakın ise pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenir. Eğer bu değer 0'a yakın ise değişkenler arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varılır (Kalaycı, 2009: 115-116). Değişkenler arasındaki pearson korelasyon katsayısı (r) değer aralığı; 0,10-0,29 ise düşük; 0,30-0,49 ise orta; 0,50-1,00 ise yüksek olarak yorumlanabilmektedir (Pallant, 2010: 134).

Finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması ile işletmenin hileye ilişkin sorumlulukları arasında doğrusal ilişki olup olmadığını test etmek, ilişki olması halinde ise basit doğrusal regresyon analizi yapmak için korelasyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 3.33. Korelasyon Analizi

		İşletmenin Hileye İlişkin Sorumlulukları	Finansal Tablo Hilesi	Varlıkların Kötüye Kullanılması
İşletmenin Hileye İlişkin Sorumlulukları	Pearson Correlation	1	0,352**	0,347**
	P		0,000	0,000

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre, finansal tablo hilesi ve varlıkların kötüye kullanılması ile işletmenin hileye ilişkin sorumlulukları arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü olarak anlamlı bir ilişki vardır. Korelasyon katsayısı olan r , finansal tablo hilesi ile işletmenin hileye ilişkin sorumlulukları arasında $r = 0,352$ olarak; varlıkların kötüye kullanılması ile işletmenin hileye ilişkin sorumlulukları arasında $r = 0,347$ olarak hesaplanmıştır. Buradaki işletmenin hileye karşı sorumlulukları işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerdir. Buna göre işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörler arttıkça finansal tablo hilelerinin ve varlıkların kötüye kullanılmasının gerçekleşme miktarı da artacaktır. Bu durum, bağımsız değişken olan işletmenin hileye karşı sorumluluklarının yani işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerin finansal tablo hilesini ve varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkileyebileceği konusuna işaret etmektedir.

3.7.5. Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Basit doğrusal regresyon analizi; bir adet bağımlı değişken ve bir adet bağımsız değişkenin yer aldığı modeller için adlandırılan analiz tekniğidir. Araştırmamızda yer alan H3 ve H4 hipotezlerinde yer alan işletmenin hileye karşı sorumluluklarının yani işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerin finansal tablo hilelerini ve varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkileyip etkilemediğini test etmek için basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Tablo 3.34. İşletmenin Hileye Karşı Sorumlulukları ile Finansal Tablo Hilesi Basit Doğrusal Regresyon Analizi

B		T	P
0,387		5,125	0,000
R²	0,124		
F	26,264		
P	0,000		

H3: İşletmenin hileye karşı sorumlulukları finansal tablo hilelerini anlamlı şekilde etkiler.

Tablo 3.34.'te yer alan $R^2 = 0,124$ değerine göre bağımlı değişken olan finansal tablo hilelerinin gerçekleşmesindeki %12,4'lük değişim modele dahil edilen bağımsız değişken olan işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörler tarafından açıklanmaktadır. Tabloda yer alan $F = 26,264$ değerinin anlamlı bulunması ($P = 0,000$ ve $P < 0,05$) dolayısıyla modelimiz tamamen istatistiksel olarak anlamlıdır. Finansal tablo hilelerinin gerçekleşmesini işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerle açıkladığımız model anlamlıdır. Tabloya göre işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerdeki bir birimlik artış toplam finansal tablo hilelerinin gerçekleşmesini 0,387 birim arttırmaktadır. Tabloda yer alan $T = 5,125$ değerinin anlamlı bulunması ($P = 0,000$ ve $P < 0,05$) dolayısıyla işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerin katsayısı anlamlı olarak bulunmuştur. Elde edilen bu bilgilere göre işletmenin hileye karşı sorumlulukları finansal tablo hilesini anlamlı şekilde etkilemekte olup H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3.35. İşletmenin Hileye Karşı Sorumlulukları ile Varlıkların Kötüye Kullanılması Basit Doğrusal Regresyon Analizi

B		T	P
0,336		5,052	0,000
R²	0,121		
F	25,521		
P	0,000		

H4: İşletmenin hileye karşı sorumlulukları varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkiler.

Tablo 3.35.'te yer alan $R^2 = 0,121$ değerine göre bağımlı değişken olan varlıkların kötüye kullanılmasının gerçekleşmesindeki %12,1'lik değişim modele dahil edilen bağımsız

değişken olan işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörler tarafından açıklanmaktadır. Tabloda yer alan $F = 25,521$ değerinin anlamlı bulunması ($P = 0,000$ ve $P < 0,05$) dolayısıyla modelimiz tamamen istatistiksel olarak anlamlıdır. Varlıkların kötüye kullanılmasının gerçekleşmesini işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerle açıkladığımız model anlamlıdır. Tabloya göre işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerdeki bir birimlik artış toplam varlıkların kötüye kullanılmasının gerçekleşmesini 0,336 birim arttırmaktadır. Tabloda yer alan $T = 5,052$ değerinin anlamlı bulunması ($P = 0,000$ ve $P < 0,05$) dolayısıyla işletmeden kaynaklanan hileli eylemin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerin katsayısı anlamlı olarak bulunmuştur. Elde edilen bu bilgilere göre işletmenin hileye karşı sorumlulukları varlıkların kötüye kullanılmasını anlamlı şekilde etkilemekte olup H4 hipotezi kabul edilmiştir.

3.7.6. Bulguların Değerlendirilmesi

3.7.6.1 Demografik Faktör Gruplarına İlişkin Değerlendirmeler

Toroslu (2012)'ya göre hile araştırmalarını gerçekleştiren denetçilerin, tepe yönetimlerin ve ortakların tespitlerinin kolaylaşması için hile belirtilerinin fark edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden işletmede hile yapma potansiyeli olan çalışanların belirlenebilmesi açısından hile tespitinde ve önlenmesinde bu belirtilerin önemli faydası vardır (Güneş, 2014: 113).

Hile yapanların yaş aralığı 26-45 arasında yoğunlaşmakta olup hilekârın yaşı arttıkça hileyi saklamada uzmanlığının da arttığı, bu nedenle hileyi daha uzun süre saklayarak devam ettirdiği söylenebilir (Yılmaz vd., 2018: 658-659). ACFE 2020'ye göre failler yaş itibarıyla incelendiğinde en fazla 36-45 yaş aralığındaki kişiler tarafından hile gerçekleştirilmektedir. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hile yapan kişilerin en fazla 26-35 ve 36-45 yaş aralığında oldukları tespit edilmiş olup literatürle benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Dünya geneline kıyasla Türkiye'de erkekler kadınlara nazaran daha yüksek oranda hile yapmakta olup aynı zamanda erkekler hileyi kadınlardan daha uzun süre yakalanmadan gerçekleştirmektedir. Ancak bu sonuç yönetim kademelerindeki çalışan erkek sayısının fazla olması bilgisiyle değerlendirilmelidir (Yılmaz vd., 2018: 659). ACFE 2020'ye göre, cinsiyet yönünden erkeklerin kadınlara göre daha fazla hile yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hile yapan kişilerin yüksek oranla erkek, düşük oranla kadın olduğu tespit edilmiş olup literatürle benzer sonuçlar

elde edilmiştir.

ACFE 2020'ye göre, lisans mezunu eğitim seviyesindeki çalışanların hileli vakaların yarısına yakın kısmını gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hile yapan kişilerin en fazla lisans ve lise mezunu oldukları tespit edilmiş olup lisans mezunu açısından literatürle benzer sonuçlar göstermekte, lise mezunu açısından literatürle örtüşmemektedir.

Hile yapan işletme çalışanlarının işletmedeki çalışma süreleri dikkate alındığında, 6-10 yıl arasında çalışanların hile yapma oranının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz vd., 2018: 659). ACFE 2020'ye göre, işletmelerde görev sürelerinde 1-5 yıl arasında çalışan kişilerin hile potansiyelinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hile yapan kişilerin çalışma süreleri 1-5 yıl arasında en fazla olduğu tespit edilmiş olup ACFE araştırma sonuçları ile benzer sonuçlar göstermektedir.

Hile yapan kişilerin işletmedeki pozisyonları açısından en fazla oran çalışanlara aittir (Yılmaz vd., 2018: 660). ACFE 2020'ye göre, çalışanların hile yapma sıklığının yöneticilere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hile yapan kişilerin en fazla çalışan pozisyonunda oldukları tespit edilmiş olup literatürle benzer sonuçlar elde edilmiştir.

ACFE 2020'ye göre, işletmelerde hile, en fazla oranla operasyon ve muhasebe departmanlarında gerçekleşmektedir. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hile yapan kişilerin en fazla diğer departmanlarda bunu takiben muhasebe ve üst yönetim departmanlarında çalıştıkları tespit edilmiştir. Diğer ve üst yönetim departmanları açısından literatürle örtüşmemekte olup muhasebe departmanı açısından literatürle benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Hilekârlar; borç yükü fazla olan, uzun süre izin kullanmamış, geçmişinde teftiş/sorgulama geçirmiş kişilerden oluşmaktadır (Ulucan Özkul ve Özdemir, 2013: 82). ACFE 2020'ye göre mesleki hilede en fazla yer alan davranışsal gösterge imkânların ötesinde yaşama isteğidir. İkinci sırada finansal zorluklar, bunları takiben; görev paylaşımında isteksizlik veya aşırı kontrol sorunları, boşanma veya aile problemleri şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm vakaların %76'sında bu davranışlar gözlemlenmiştir. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hile yapan kişilerde; sahip olduklarının ötesinde yaşama arzusu, maaş ve ücretten hoşnutsuzluk, işle ilgili aşırı kontrol, görev paylaşmama, gözetim kabul etmeme davranışlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Sahip olduklarının ötesinde yaşama arzusu ve işle ilgili aşırı kontrol, görev paylaşmama, gözetim kabul etmeme davranışları

açısından ACFE araştırma sonuçlarıyla ile benzer sonuçlar elde edilmiştir. Maaş ve ücretten hoşnutsuzluk açısından elde edilen sonuçlar literatürle örtüşmemektedir. Borç yükü fazla ve finansal zorluklar, uzun süre izin kullanmama, boşanma veya aile problemleri, geçmişinde teftiş/sorgulama geçirme belirtileri araştırmamızda tespit edilmemiş olup literatür sonuçlarıyla örtüşmemektedir.

ACFE 2020'ye göre en yaygın hile tespit aracının ihbarlar olduğu gösterilmektedir. İhbarların kaynağının işletme çalışanları olduğuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre hilenin tespit edilmesinde en fazla çalışanların rol aldığı tespit edilmiş olup literatürle çalışan ihbarları açısından benzer sonuçlar elde edilmiştir.

3.7.6.2 İşletmenin Hileye Karşı Sorumluluklarına İlişkin Değerlendirmeler

Kırmızı bayraklar olarak adlandırılan en sık görülen hile belirtileri içinde işletmedeki organizasyon yapısının karmaşıklığı ve yetkilerin yetersizliği yer almaktadır.³⁰ İşletmenin çalışanlarına sorumluluklarını açıkça belirtmesi, çalışanların görevlerini yerine getirirken kargaşa yaşamaması açısından önemlidir. İş tanımlarında çalışanlara, anlaşılır şekilde yetkileri belirtilmelidir. Böylece çalışanların sorumluluk alanları belirlenmiş olup görevi haricinde iş icra eden çalışanların olması hile belirtisi olarak kabul edilebilmektedir (Akdemir, 2010: 161-162). Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmelerde hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmede yönetim ve çalışanların yetki ve sorumluluklarını tanımlayan bir organizasyon yapısının olmamasının veya karmaşık olması unsuru yer almamaktadır.

Aksoy (2007)'a göre iç kontrol sistemi; işletmeye ait varlıkları koruyan, muhasebe bilgilerinin doğruluğunu ve güvenirliliğini sağlayan, işletme faaliyetlerine katkıda bulunan, yönetim politikalarıyla işletme faaliyetlerinin uygunluğunu ölçen, hesap planı ve raporlama sistemini oluşturan, görevleri belirleyen ve organizasyon yapısına ait planı hazırlayan sistemdir (Alagöz, 2008: 100). Internal Control Integrated Framework'a göre iç kontrol sisteminin tasarımından gözetimine kadar olan süreçte tüm sorumluluk yönetime ait olup iç kontrol sisteminin oluşturulması ve geliştirilmesi açısından yönetim desteği gereklidir (TCMB İç Denetim Genel Müdürlüğü'ndenakt.Dabbağoğlu, 2009: 110). İşletmelerde iç kontrolün etkin olmasının, işletme yönetiminin başarılı sorumluluk sergilemesinde payı vardır (Hatunoğlu vd., 2012: 170). Hile gerçekleşen işletmelerin çoğunda iç kontrol sistemi yetersiz işlemektedir. İç

³⁰ <https://sertifikaliicdenetci.files.wordpress.com/2012/09/etik-kurallara-uyumsuzluklar-tc3bcrkiyede-suiistimal.pdf> (Erişim tarihi: 29.11.2020).

kontrol sistemi sadece hataları değil aynı zamanda hileleri de tespit edebilmelidir. Etkin bir iç kontrol sistemindeki işlemler doğru şekilde yetkilendirilmeli, kaydedilmeli, raporlanmalı ve varlıklar korunmalıdır (Biegelman, 2004: 6). Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmelerde hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması, işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sisteminin bulunmaması yer almaktadır. Hile üçgeninde yer alan fırsat unsurları arasında işletmelerde iç kontrol sisteminin zayıf ve yetersiz olması yer almakta olup bu zayıflık çalışanlar için hile fırsatı unsurudur. Araştırma sonuçlarımıza göre literatürde bahsedildiği gibi iç kontrol hileleri önlemede önemli yer tutmaktadır. İç kontrol yetersizliği fırsat unsuruna bağlı hilelerin gerçekleştiği araştırmamızda katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

İşletmede davranış kurallarını belirleyen etik ilkelerdir. Etkili etik kültür, tek ve mükemmel bir tanıma sahip olmamakla birlikte kültüre ve ulusa göre değişkenlik gösterir. Hileyi önlemek için etkili etik kültüre ihtiyaç vardır (CIMA, 2008: 26). Kaya ve Argüden (2013)'e göre işletmede hile riskini azaltmada; etik komitesinin, yetkili birimin hazırlamış olduğu işletme kültürüne uygun ve işletmenin değerlerini yansıtan davranış kodlarının oluşturulması önem taşımaktadır. Bu kodlar işletmede doğru kabul edilen davranışları ve hile kabul edilen davranışları içerdiği için hilelerin önlenmesinde önemli rol almaktadır (Ulucan Özkul ve Özdemir, 2013: 77). Etik politikasını benimseyen işletmelerde hileli davranışların belirlenmesi sonucunda çalışanların böyle davranışlara farkındalığının arttığı ve işletmede gerçekleşen hilelerin tespit edildiği düşünülmektedir (Yılmaz vd., 2018: 653). Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmelerde hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmede etik ve ahlaki değerler üzerine oluşturulmuş bir politika veya tutumunun olmaması unsuru yer almamaktadır.

İşletmelerde gerçekleştirilen hilelerin önlenmesi için tavizsiz hile cezalandırma ve işletmede düzenli bilgi akışı sağlayan ihbar hattı oluşturma politikaları uygulanmalıdır (Erdem, 2014: 21). Hilelerin önlenmesinde çalışanlar; yapılan hile türlerinin yapılma şekillerini ilk fark etmeleri açısından önemli rol almaktadır. Eski çalışanlar işten atılma endişesi taşımayacakları için hile önlemede daha önemlidirler. İşletmeler hileleri erken tespit edebilmek için ihbar edenleri ödüllendirmeli ve etkili cezalandırma sistemi kurmalıdır. Sağlam cezalandırma sistemi olduğunu bilen çalışanlar hile yapmaktan kaçınacaklardır.³¹ Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmelerde hilelerin gerçekleşmesine izin verilen

³¹ <https://www.acfe.com/article.aspx?id=4294971487&terms=%28Durant%29+> (erişim tarihi: 08.01.2021).

veya katkıda bulunulan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmenin dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması yer almaktadır. Hile üçgeninde yer alan fırsat unsurları arasında hile yapan çalışanların cezalandırılmaması yer almakta olup bu eksiklik çalışanlar için hile fırsatı unsurudur. Araştırma sonuçlarımıza göre literatürde bahsedildiği gibi hile yapanlar için cezalandırma politikaları uygulanması hileleri önlemede önemli yer tutmaktadır. İşletmelerde cezalandırma politikası olmaması fırsat unsuruna bağlı hilelerin gerçekleştiği, araştırmamızda katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

İç kontrol; işletme politikalarının istenilen sonuçlara ulaşmasında kullanılan kaynakların, amaçlara ve hedeflere uyumlu olacak şekilde işletmeyi hileden korumak amacıyla oluşturulmuş politika ve prosedürleri içermektedir (Anıl Keskin, 2009: 15). Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği'ne göre iç kontrolün bileşenlerinden olan kontrol ortamı ile ilgili dört standarttan bir tanesi insan kaynakları politikaları ve uygulamalarıdır. Bu uygulamanın gereğince üçüncü standart olan personelin yeterliliği ve performansı için gerekli şartlardan bir tanesi; personelin işe alınması, görevinde ilerlemesi ve yükselmesi esnasında liyakat ilkesi esasına uyulması ve bireysel performansının dikkate alınmasıdır (Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği, 2007). Kontrol ortamı kurum kültüründen etkilenir ve kurumda kontrol bilinci oluşturur. Bu bilinç çalışanlara aşılanır. Bu ortam, yönetim felsefesini ve işletmenin çalışma tarzını yansıtır. İşletmede oluşabilecek hile risklerini değerlendirmede kontrol ortamı etkilidir (Coso, 1994: 23). Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmelerde hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması yer almaktadır. Hile üçgeninde yer alan fırsat unsurları arasında çalışanların performans değerlendirmesi hususunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesi yer almakta olup bu durum çalışanlar için hile fırsatı unsurudur. Araştırma sonuçlarımıza göre literatürde bahsedildiği gibi işletmelerde personel işe alınırken, görevde yükseltilirken personelin performansına göre ve liyakat esasına göre değerlendirilmesi hileleri önlemede önemli yer tutmaktadır. İşletmelerde çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması fırsat unsuruna bağlı hilelerin gerçekleştiği araştırmamızda katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Kanrath (2002)'a göre iç kontrol yapısının etkinliğinin kontrol edildiği unsur, izleme unsurudur. Alınması gereken düzeltme önlemlerinin sorumlulara iletilmesi için bu unsur gereklidir (Gönen, 2007: 24-25). Hilenin önlenmesinde, hile yapılması ihtimalini azaltmakta ve

gerçekleşen hileleri daha kolay ortaya çıkarmakta sıkça rol alan gözetimler sayesinde çalışanların ve yöneticilerin hareketlerinin kontrolü sağlanmaktadır.³² Doyrangöl (2001)'ün belirttiği gibi SAS 78'e göre gözlemlene, işletmenin ve personelin değişimine bağlı, iç kontrol sisteminin prosedürlere göre devamının kontrolünün sağlanması ve işletmenin riske maruz kalma durumunun tespit edilmesi olarak da işleve sahiptir. İşletmede oluşan değişikliklerin durumunu belirleyen, işletmenin risk kontrolünü sağlayan personelin yetenekleri ve tecrübesi yani yetkinliği işletme açısından kritik önem arz etmektedir (Demirbaş, 2005: 172). Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmede hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması yer almaktadır. Hile üçgeninde yer alan fırsat unsurları arasında çalışanların izlenmesinde yetersiz kalınması yer almakta olup bu durum çalışanlar için hile fırsatı unsurudur. Araştırma sonuçlarımıza göre literatürde bahsedildiği gibi işletmelerde personellerin gözetiminde rol alan personellerin yetenekleri ve tecrübeleri kritik öneme sahiptir ve hileleri önlemede önemli yer tutmaktadır. İşletmelerde çalışanların gözetiminde görev alan personellerin yetenek ve tecrübeleri eksik olması fırsat unsuruna bağlı hilelerin gerçekleştiği araştırmamızda katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Finansal tablolardaki hileleri değerlendirmek denetçilerin sorumluluk alanındadır. Bağımsız denetçiler finansal tablolarda hile olması riskini değerlendirirler (SAS 99: 1764-1766). İşletme üst yönetiminin ve yöneticilerinin finansal tablolarda hile yapmaları nedeniyle finansal tabloların hileli olup olmadığına dair raporları düzenlemesi açısından bağımsız denetim önemlidir (Varıcı, 2012: 122). Bağımsız denetim güvencesi olan ülkeler yatırım açısından cazip hale gelmekte ve ülke ekonomisi güçlenmektedir ve bu açıdan da bağımsız denetim önemlidir. Aksi takdirde hile, yolsuzluk, rüşvet gibi olaylarla anılan ülkelerin ekonomisi, denetime olan güvenin sarsılması nedeniyle tehdit altına girmektedir (Kaya ve Uzay, 2018: 723). Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmelerde hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması yer almaktadır. Hile üçgeninde yer alan fırsat unsurları arasında işletmelerde bağımsız kontrol ve denetim olmaması yer almakta olup bu durum çalışanlar için hile fırsatı unsurudur. Araştırma sonuçlarımıza göre literatürde bahsedildiği gibi finansal tabloların gerçeği yansıttığıyla güveni sağlayan unsur bağımsız denetim olduğu için hileleri önlemede önemli yer tutmaktadır.

³² <https://sertifikaliicdenetci.files.wordpress.com/2012/09/etik-kurallara-uyumsuzluklar-tc3bcrkiyede-suiistimal.pdf> (erişim tarihi: 29.11.2020).

İşletmelerde finansal tabloların denetiminde bağımsız kontrol ve denetim eksik olması fırsat unsuruna bağlı hilelerin gerçekleştiği araştırmamızda katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Hile üçgeninde yer alan hilenin nedenlerinden olan baskı unsurunun işletmelerden kaynaklanan yönü işle ilgili baskılardır. Çalışanları hile yapmaya sevk eden, istikrarlı kârlılık ve satış hedefi gibi baskı unsurları mevcuttur. Bu unsurların; borç alınan kuruluşların veya kişilerin, analistlerin ve hissedarların işletmeden beklediği performansı gerçekleştirmek için yöneticilerin kendilerini baskı altında hissetmesi şeklinde olması da mümkündür (Chong, 2013: 49). Gerçekleşen hilelerin baskı boyutunda çalışanların statü güçlendirmek için hile yapmaları durumuna da rastlanmaktadır (Yazıcı, 2018: 847). Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevapların oranlamasına göre, işletmelerde hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunan faktörlerin yani hilenin işletmeden kaynaklanan nedenleri arasında işletmenin fail üzerinde baskıcı tutumunun olması unsuru yer almamaktadır.

SONUÇ

Muhasebe alanında ortaya çıkan skandalların sayısında gittikçe artış olması işletmelerin ve denetim şirketlerinin hileyi fark etme ve önleme konusunda yetersiz olduklarını ortaya koymuştur. Bu nedenle işletmelerde hile önleme gereksinimi doğmuş ve bu açıdan hile yapan çalışanların özelliklerinin, işletmelerde gerçekleşen mesleki hile çeşitlerinin ve hileye işletmeden kaynaklı sebep olan etmenlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği olan ACFE, bir işletmenin hileye karşı kendini savunma biçimini ölçmeye yaraması ve işletmenin hile konusundaki eksikliklerini giderme konusunda yardımcı olması bakımından dikkat çekmektedir.

ACFE'nin hile ağacında mesleki hile türleri üç çeşit ana başlık altında ele alınmıştır. Bu ana başlıklar; varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve finansal tablo hilesidir. Söz konusu başlıklar ve alt dalları işletmelerde gerçekleşen mesleki hileleri gruplandırmada bir çerçeve oluşturmakta ve işletmelerin gerçekleşen hileleri tespit etmesi ve önlemesi hususunda yol göstermektedir. Çalışan hileleri çok fazla nedene bağlı olmakla beraber ACFE'nin kurucusu Joseph T.Wells hile üçgeninden bahsetmiş ve bu nedenler baskı, fırsat ve haklı gösterme şeklinde bu üçgende yer almıştır. Bu nedenlerden özellikle fırsat unsuru ise hilenin işletmeden kaynaklı sebeplerini kapsamaktadır. Bu bakımdan bu unsurların, işletmelere sorumluluklarını fark etmede ve hileye neden oldukları eksikliklerini tespit etmede yol gösterici bir rolü vardır. Hile yapan çalışanların profili, hile yapmaya meyilli çalışanların fark edilmesi ve bu çalışanların gözetime alınması gibi önlemler açısından hile önlemede önemli bir husustur. Bu konuda daha önce yapılmış olan ACFE, KPMG gibi çalışmaların sonuçları hile yapan çalışan profilinin belirlenmesinde genel çerçeve oluşturarak yol gösterici olmaktadır.

İşletmelerde gerçekleşen hilelerin önlenmesinde ve tespit edilmesinde hile yapabilecek potansiyeldeki çalışanların demografik özellikleri, davranışsal uyarı işaretleri, içinde bulundukları koşullar ve işletmenin hileye karşı sorumlulukları önemlidir. Bu çalışanların görmezden gelinmesi veya fark edilmemesi, işletmelerin hileye farkında olmadan sebebiyet vermesi ve gerçekleşen hileleri tespit edememesi, işletmeler açısından risk oluşturmakta ve gerçekleşen hilelerin büyük meblağlara ulaşması halinde işletmelerin iflasına kadar olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin ve denetim firmalarının mesleki hileler konusunda bilinçlenmesi ve bu hileleri önlemesi oldukça önemlidir. İşletmelerin varlıklarının güvenliğinin sağlanması, korunması ve verecekleri kayıpların en aza indirilmesi açısından hileleri, hilekâr profilini ve hileye neden olan eksikliklerini tespit ederek sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir.

Konaklama işletmeleri, turizm gelirleri bakımından ekonomide önemli yer edinmekte olup bu işletmelerde emek yoğun olması nedeniyle personel istihdamının fazla ve personel devir hızının yüksek olması, parasal işlemlerin fazla ve pahalı ürünlerin kullanılması gibi nedenlerden dolayı mesleki hile türlerinin gerçekleşme sıklığının, çeşitlerinin ve nedenlerinin, hilekâr profilinin belirlenmesi ve işletmelerin zemin hazırladığı koşulların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliklerden dolayı çalışma kapsamını, konaklama işletmeleri çalışanlarının; demografik, davranışsal özellikleri, hile sürecinde veya öncesinde içinde bulundukları durumlar, hile tespiti yapan birimler veya taraflar, mesleki hile türleri ve konaklama işletmeleri tarafından hilenin gerçekleşmesine izin veren faktörler (işletmeden kaynaklı hile nedenleri) oluşturmuştur.

Konaklama işletmelerinde hile yapan çalışanların demografik bilgilerinin frekans analizi sonuçlarına göre hilekârlar; erkek, 26-45 yaş aralığında, lise veya lisans mezunu, 1-5 yıl arasında işletmede çalışan, çalışan pozisyonunda olan, diğer departmanlar, muhasebe veya üst yönetim departmanında çalışan demografik özelliklere sahip kişilerden oluşmaktadır. Literatürle karşılaştırıldığında yaş, cinsiyet, lisans mezunu, çalışma yılı ve muhasebe departmanı açısından benzer sonuçlar göstermektedir. Davranışsal uyarı işaretleri frekans analizi sonuçlarına göre hilekârlar; sahip olduklarının ötesinde yaşama arzusuna sahip, maaş vb. ücretlerden memnuniyetsiz ve işle ilgili aşırı kontrol sorunları, görevleri paylaşamama veya gözetim kabul etmeme davranışlarına sahip çalışanlardan oluşmaktadır. Literatürle karşılaştırıldığında sahip olduklarının ötesinde yaşama arzusu ve işle ilgili aşırı kontrol, görev paylaşmama, gözetim kabul etmeme davranışları açısından benzerlik göstermektedir. Bu şekilde profile sahip çalışanların hile yapma eğilimi yüksek olacağı için işletmelere bu profile sahip çalışanlara dikkat etmeleri konusunda yol gösterici niteliktedir. Hileyi tespit eden birimler veya tarafların frekans analizi sonuçlarına göre hileyi bir çalışan tespit etmiş olup literatürle benzer sonuçlar göstermektedir. Bu sonuçlar, hileyi tespit etmede çalışanların önemli rol alması açısından konaklama işletmelerine hile tespiti hususunda yol gösterebilmektedir.

Konaklama işletmelerinde gerçekleşen mesleki hile türlerinden varlıkların kötüye kullanılması ve finansal tablo hilesi ile işletmenin hileye karşı sorumlulukları arasındaki ilişki incelenmiş olup yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarında aralarında pozitif yönlü ilişkiler olduğu sonucuna varılmıştır. Hile eyleminin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörlerin (işletmelerin hileye karşı olan sorumluluklarının) frekans analizi sonuçlarına göre işletmeler tarafından hilelerin gerçekleşmesine izin verilen veya katkıda bulunulan faktörlerin; işletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması, işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sisteminin bulunmaması, işletmenin

dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması, işletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması, işletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması ve işletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması sonucuna ulaşılmış olup literatürle benzer sonuçlar elde edilmiştir. Hile üçgeninde yer alan fırsat unsurları arasında; işletmelerde iç kontrol sisteminin zayıf ve yetersiz olması, hile yapan çalışanların cezalandırılmaması, çalışanların performans değerlendirmesi hususunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesi, çalışanların izlenmesinde yetersiz kalınması, bağımsız kontrol ve denetim olmaması yer almakta olup bu durumlar çalışanlar için hile fırsatı unsurlarıdır. Elde sonuçlar ışığında konaklama işletmelerinde gerçekleşen hilelerle ilgili işletmelerin hile eyleminin gerçekleşmesine izin vermesi ile hilenin gerçekleşmesi arasında ilişki olduğu ve işletmelerin bu fırsat unsurlarıyla ilgili sorumluluk alarak hileyi önlemede yol alabilecekleri yapılan çalışmalarla desteklenmektedir. Özellikle çalışan hileleri olan varlıkların kötüye kullanılması hilesinin önlenmesi açısından sorumluluk alınması gerekmektedir.

Konaklama işletmelerinde mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilebilmesi açısından dikkat edilmesi gereken hususlar genel itibariyle aşağıdaki gibidir:

- İşletme çalışanlarından erkek, 26-45 yaş aralığında, lise veya lisans mezunu, 1-5 yıl arasında işletmede çalışan, çalışan pozisyonunda olan, diğer departmanlar, muhasebe veya üst yönetim departmanında çalışan demografik özelliklere sahip olanlar hile yapmaya meyilli olacakları için kontrol altına alınmaları ve gözetimde bulundurulmaları hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi bakımından etkili olacaktır.

- İşletme çalışanlarından; sahip olduklarının ötesinde yaşama arzusuna sahip, maaş vb. ücretlerden memnuniyetsiz ve işle ilgili aşırı kontrol sorunları, görevleri paylaşamama veya gözetim kabul etmeme davranışlarına sahip olanlar hile yapmaya meyilli olacakları için kontrol altına alınmaları ve gözetimde bulundurulmaları hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi bakımından etkili olacaktır.

- İşletmede hileyi tespit etmede çalışanların yer alması açısından işletmelerin hile tespitinde ve önlenmesinde çalışanlarından destek almaları, çalışanların ihbar etmeleri konusunda çalışmalar yapmaları hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi bakımından etkili olacaktır.

- İşletmenin etkin bir iç kontrol sistemine sahip olması, işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması hile risklerini azaltarak hilelerin önlenmesinde etkili olacaktır.

- İşletmede dürüst olmayan fiillerin cezalandırılması, hile yapmak isteyen çalışanın bu

düşüncesinden vazgeçmesini sağlaması açısından veya dürüst davranışların ödüllendirilmesi bu şekilde davranışların hile yapmak isteyen çalışanlar tarafından örnek alınarak hile yapmaktan vazgeçmesini sağlaması açısından hilelerinin önlenmesinde etkin olacaktır.

- İşletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılması, işletmede kontrol bilinci oluşturarak çalışanları etkilediği için hile önlemede etkin rol alacaktır.

- İşletmede gözetim rollerinde yetkin personel çalıştırılması, gözetimler sayesinde çalışanların kontrol edilmesi ve işletmelerin maruz kalacağı risklerin azaltılması bakımından önemli role sahiptir. Gözetimde görevli personelin yetkin olması hile riski oluşturan çalışanların tespiti açısından önemli olacaktır.

- İşletmede bağımsız kontrol ve denetim olması, güvenilir finansal bilgiler sağlanması açısından önem arz etmekte ve bağımsız denetime güven yatırımlara teşvik ederek ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. İşletmede bağımsız kontrol ve denetim olması, hileleri önlemekte kritik rol alacaktır.

İşletmelerde hilelerin tespit edilmesinde ve önlenmesinde gerekli sorumluluklar alınmalı, bu kapsamda hileye neden olabilecek unsurlar ortadan kaldırılmalı, hile yapabilme potansiyele sahip çalışanlar gözetim altında tutulmalı, hile tespitinde bulunan ilgili birimler veya taraflarla etkili iletişim kurulmalıdır. Ayrıca, çalışan hileleri olan varlıkların kötüye kullanılması hilesinde nakit dışı varlıkların kötüye kullanımı yaygın olması nedeniyle bu hilelerin işletmeye vereceği kayıpları önlemek için gerekli gözetim ve kontroller devamlı olarak etkin şekilde sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, H. (2007). “Hilelerin Önlemesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar”. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Mayıs (22): 119-138.
- Acar Uğurlu, Y. (2019). *İç Denetimde Farklı Kaynak Kullanımlarının Hileleri Önleme ve Ortaya Çıkarmadaki Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ACFE (2018). *Report To The Nations 2018 Global Study On Occupational Fraud And Abuse*.
- ACFE (2020). *Report To The Nations 2020 Global Study On Occupational Fraud And Abuse*.
- Açık, S. (2012). Muhasebede Hata ve Hilelerin Vergi Hukuku Açısından İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3): 351-366.
- Aghili, S. (2019). *Fraud Auditing Using CAATT: A Manual for Auditors and Forensic Accountants to Detect Organizational Fraud*. CRC Press, NewYork.
- Akdemir, Ç. (2010). *İşletmelerde Hile Riski ve Türk İşletmelerinde Hile Riskinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akdemir, Ç. (2012). “Hile Riski Değerlendirmesi”. *İç Denetim Dergisi*, 31.
- Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim*. Muhasebe Enstitüsü Yayın, İstanbul.
- Akışık, O. (2004). “Şirketlerde Yapılan Yolsuzluklar Karsısında İç ve Dış Denetçilerin Sorumluluğu”. *Yaklaşım Dergisi*, (12).
- Aksoy, A. (1984). *Muhasebe Denetimi*. Fatih Matbaası, Ankara.
- Aksoy, T. (2006). *Kurumsal Yönetim Bağlamında Sarbanes Oxley Yasası" nın Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Getirdiği Temel Düzenlemeler*. Antalya Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayını, Yayın No:165, Antalya.
- Aksoy, T. (2007). *Basel II ve İç Kontrol*. Ankara SMMMO Yayın No:53, Ankara.
- Aktan, C. C. (1992). *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi: 1980-1990 Türkiye Deneyimi*. Ankara Ticaret Odası Afa Yayınları, İstanbul.
- Akyel, N. (2009). *Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilmesi İçin Altyapı Bileşenlerinin Mevcut Durumu, Değerlendirilmesi ve Öneriler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akyol, M. E. (2003). “Kar Dağıtım Tablosu ve Düzenleme Esasları”. *Mükellefın Dergisi*, (125): 1-32.
- Akyüz, A. (2002). "Enron Skandalı". *İktisat, İşletme ve Finans*, 17(192): 7-13.
- Alagöz, A. (2008). *İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Önemi ve Denetim Komiteleri ile İç*

Denetim Birimi İlişkisinin Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü. Tablet Kitapevi, Konya.

Albrecht, W. S. (2003). *Fraud Examination*. South-Western, USA.

Albrecht, W. (2011). *Fraud Examination*. South Western, Stamford.

Albrecht, W. S., Albrecht, C. C., Albrecht, C. O. ve Zimbelman M. (2009). *Fraud Examination*. South- Western Cengage Learning, Cengage U.S.A.

Albrecht, W.S., Wernz, G.W. ve Williams, T. L. (1995). *Fraud Bringing Light to the Dark Side of Business*. USA: McGraw-Hill.

Alkan, B. Ş. (2018). “Muhasebe Teorisi ve Uygulamaları Açısından Muhasebe Bilgisinin Niteliksel Özellikleri”. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(Özel Sayı): 819–837.

Ali, P.U. ve Gregoriou, G. N. (2008). *Insider Trading: Global Development And Analysis*. CRC Press, New York, Taylor & Francis.

Altınsoy, M. (2011). *Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altıntaş, N. N. (2010). “Denetimde Hata ve Hile”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(1): 151-161.

Amat, O., Blake, J., ve Dowds, J. (1999). “The Ethics Of Creative Accounting”. *Economics Working Paper*, 349: 715-736.

Anıl Keskin, D. (2009). “Kamu ve Özel Sektör Yönetiminde İç Kontrol Sistemi ve Değerlendirilmesi”. *Denetim Dergisi*, (3): 14–21.

Arı, A. (2010). *İrtikap Suçu*. (2010). Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Arkun, O. F. (1975). *İşletmelerde Muhasebe Denetimi*. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi İşletmesi, İstanbul.

Arkun, O. F. (1995). *İşletmelerde Muhasebe Denetimi*. Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.

Aslanzade, S. (2017b). *Hasılat Döngüsünde Hile Denetimi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aslanzade, Ş. (2017a). “Çalışan Hileleri”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9 (4): 61-75.

Ataman, B. ve Aydın, R. (2017). “Hile Denetimi ve Denetçilerin Hile Tespitine Yönelik Bir Araştırma”. *Marmara Business Review*, 2(1): 1-23.

Atmaca, M. (2012). “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(1): 191-205.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi, Çıkar Çatışması, İhtüzük ve Dokunulmazlıklar Komitesi. (2007). Doküman 11259.

Avşarlıgil, N. (2010). *Finansal Tabloların Manipülasyonunda Yaratıcı Muhasebe Uygulama*

- Teknikleri ve Beneish Modeli ile Bir Uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aydın, H. ve Ala, T. (2018). “İşletmelerde Yapılan Çek Hileleri: Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(7): 85-96.
- Aytekin, S., Sezgin, H. ve Yalçın, M. (2015). “Uygulamacıların Muhasebede Hata ve Hileler ile Hile Belirteçlerine Yönelik Yaklaşımları: Balıkesir İli Örneği”. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 14(44): 69-89.
- Azaltun, M. (1998). *Otel İşletmelerinde Hata ve Hile Önleme Aracı Olarak İç Kontrol*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bağışlar, H. (2015). *Bankacılık Sektöründe Hile Denetimi: Yaşanan Hile Olaylarının Niteliksel Özelliklerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Baird, Jane E. ve Zelin, Robert C. (2008) “Understanding Employee Perceptions of Fraudulent Activities and Their Propensity to Report Those Activities Using Anonymous Tip Lines: The Influence of Fraud Type, Propetrator Gender, and Observer Demographics”. *Southern Business Review*, 33(1): 1-14.
- Baskındağlı Durak, A. (2017). *İşletmelerde Hilelerin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Önemi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayındır, S. (2010). *Türk Sermaye Piyasası Hukukunda Manipülasyon Suçu*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayırlı, R. (2006). *Yaratıcı Muhasebe-Etik-Firma Değeri ve Bir Örnek Uygulama*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayraklı, H. H., Erkan, M. ve Elitaş, C. (2012). *Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bayraklı, H. H. (2012). *Muhasebe Hata ve Hileleri*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bayraktar, A. (2007). *Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Beasley, M. S., Carcello J. V. ve Hermanson, D. R. (2001). “Financial Reporting Fraud: Could It Happen to You?” *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, May-June: 3-9.
- Belkaoui, A. 1989. *The Coming Crisis in Accounting*. Quorum Books, New-York.
- Berdibek, Y. (1998). *Dâhili Kontrol Anlayışı*. Türkiye Bankalar Birliği Eğitim ve Tanıtım Gurubu Seminer Notları, T.B.B. Yayınları, İstanbul.
- Berkman, Ü. (1983). *Az gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*. TODAİE

Yayınları, Ankara.

- Berkman, Ü. (1988). “Yolsuzluğun Etkileri ve Sonuçları: Literatürdeki Görüşler ve Tartışmalar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43 (3): 59-77.
- Bhat, M. S. ve Rau, A. V. (2008). *Managerial Economics and Financial Economics*. BS Publications, Hyderabad Sultan Bazar.
- Biegelman, M. T. (2004). “Designing A Robust Fraud Prevention Program”. ACFE Articles.
- Biegelman, M. T. ve Bartow, J. T. (2006). *Executive Roadmap to Fraud Prevention and Internal Control*. John Wiley&Sons,Inc , New Jersey.
- Biegelman, M. T. ve Bartow, J. T. (2012). *Executive Roadmap To Fraud Prevention And Internal Control Creating A Culture Of Compliance*. John Wiley & Sons, New Jersey.
- Bilen, H. (2018). *Muhasebe Hilelerine Yönelik Algı Farklılıkları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Bishop, T. J. F. ve Hydoski, F. E. (2009). *Corporate Resiliency, Managing The Growing Risk Of Fraud And Corruption*. John Wiley & Sons, Inc, New Jersey, USA.
- Blue Ribbon Committee On. (1999). *Improving The Effectiveness Of Corporate Audit Committees*. New York Stock Exchange and The National Association Of Securities Dealers. New York.
- Bozkurt, N. (2000a); “Mali Tablolarda İşletme Yönetimi Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 9(12): 15-22.
- Bozkurt, N. (2000b). “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler”. *Yaklaşım Dergisi*, 92(5).
- Bozkurt, N. (2000c). *Muhasebe Denetimi*. Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2009). *İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2011). *İşletmelerin Kara Deliği Hile, Çalışan Hileleri*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Buckhoff, T. ve Clifton, J. (2004). “Exotic Embezzling: Investigating Off-Book Fraud Schemes”. *Journal of Financial Crime*, 11(3): 249-256.
- Büyükçoban, A. (2015). *Kobilerde İç Kontrol Sisteminin Hileyi Önlemedeki Rolü*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi. İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 8(4): 470-483.
- Can, A. (2010). “Krizin Muhasebesi ve Muhasebenin Krizi”, *Mali Çözüm Dergisi*, (97):21-47.
- Carvajal, A., Monroe, H., Wynter, B. ve Pattillo, C. A. (2009). “Ponzi Schemes in the Caribbean”. *IMF Working Paper*: 1-44.
- Cendrowski, H., Petro L. ve Martin, J. (2007). *The Handbook of Fraud Deterrence*. John Wiley

- & Sons, Inc., New Jersey.
- Cendrowski, H. ve Martin, J. (2007). *Internal Control and Fraud Deterrence: The COSO Integrated Framework*. The Handbook of Fraud Deterrence John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
- Chamberlain, P. L. (1998). *An Analysis of Investment Fraud Directed At the Elderly*. Doctor of Philosophy Thesis. Walden University.
- Chong, G. (2013). "Detecting Fraud: What Are Auditors' Responsibilities?". *The Journal Of Corporate Accounting & Finance*, 24 (2): 47-53.
- Coenen, T. L. (2008). *Essentials Of Corporate Fraud*. John Wiley & Sons, Hoboken. New Jersey.
- Copeland, R. M. (1968). "Income Smoothing". *Journal Of Accounting Research*, 101-116.
- Cressey, D. R. (1953). *Other People's Money: A Study in the Social Psychology of Embezzlement*, Wadsworth Publishing Co, Boston.
- Coşkun, A. (2013). *Adli Muhasebede Farkındalık; Türkiye'deki Bağımsız Denetim Şirketleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Cunningham, L. A. (2002). *The Sarbanes-Oxley Yawn: Heavy Rhetoric, Light Reform (And it Might Just Work)*. Boston College Law School Public Law and Legal Theory Research Paper Series, Conn. L. Rev., 35, 915.
- Çalış, Y. E. (2011). "Bağımsız Denetim Sürecinde Analitik İnceleme Prosedürleri". *Denetim Dergisi*, (8): 31-40.
- Çalıyurt, K. T. (2007). "Muhasebede Hile Eğitiminde Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye Açısından Değerlendirme". *XXVI. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, Antalya, 183-210.
- Çatıkkaş, Ö. (2011). "İşletmelerde Mali Tablo Hileleri". *Denetim Dergisi*, (8): 18-30.
- Çatıkkaş, Ö. ve Çalış Y. E. (2010). "Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak (45): 146-156.
- Çatıkkaş, Ö. ve Çalış, E. (2007). "İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenebilmesi için Hile Belirtileri". *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, 9(2).
- Çekmen, Y. (2015). *Muhasebede Hatalar, Hileler ve Bunların Önlenmesi: Siirt, Batman ve Bitlis İllerinde Bulunan Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Çelik, A. (2007). *Stok Hileleri ve Bir Uygulama*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Çetin, U. (2015). *Satın Alma ve Ödeme Döngüsü Hileleri ve Ortaya Çıkartılması*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çıtak, N. (2009a). “Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır?”. *Mali Çözüm Dergisi*, 91: 81-109.
- Çıtak, N. (2009b). *Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Çolakoğlu, Ö. M. ve Büyükekşi, C. (2014). “Açımlayıcı Faktör Analiz Sürecini Etkileyen Unsurların Değerlendirilmesi”. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*. 2(1): 58-64.
- Dabbağoglu, K. (2009). “İç Kontrol Sistemi”. *Journal of Qafqaz University*, (26): 109-115.
- Davis, M. ve Stark, A. (2001). *Conflict of Interest in the Professions*. Oxford University, NewYork.
- Dechow, P., Sloan, R. ve Sweeney, A. (1996). “Causes and Consequences of Earnings Manipulation: An Analysis of Firms Subject to Enforcement Actions by the SEC”. *Contemporary Accounting Research*, 13(1): 1-36.
- Demir, V. ve Bahadır O. (2007). “Muhasebe Manipülasyonu, Yöntemler ve Teknikler”. *Mali Çözüm Dergisi*, 17(84): 103-119.
- Demirbaş, M. (2005). “İç Kontrol ve İç Denetim Faaliyetlerinin Kapsamında Meydana Gelen Değişimler”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7): 167-188.
- Demiryürek, C. (2010). “İşletmelerde Nakit Hileleri, Ortaya Çıkarılması ve Korunma Yolları”. *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Şubat* (74).
- Doğan, S. ve Kayakıran, D. (2017). “İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi”. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, (108): 167-187.
- Doğan, Z., Gülçin, K. ve Nazlı, E. (2018). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4): 64-83.
- Doğan, Z. ve Nazlı, E. (2015). “Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(4): 195-212.
- Doyrangöl, N. C. (2001). *Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu*. Lebib Yalkın Matbaası, İstanbul.
- Doyrangöl, N. C. (2002). “İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri ve Önemi.” *Mali Çözüm Dergisi*, 60: 1-7.
- Dönmez, A. ve Bağışlar, H. (2017). “Bankacılık Sektöründe Hile Olaylarına Yönelik Bir Araştırma”. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16): 170-180.

- Dönmez, A. ve Karausta, T. (2011). “Çalışanların Mesleki Hile Algısı ve İhbar Hattı Kullanarak Rapor Etme Eğilimleri Üzerine Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde Yapılan Bir Araştırma”. *Mali Çözüm Dergisi*, (104): 17-41.
- Duman, Ö. (2008). *Muhasebe Denetimi ve Raporlama*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Dumanoğlu, S. (2005). “Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi.” *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20(1): 347-358.
- Eke, S. (2005). “Risk Yönetimi ve Risk Yönetiminin Kurumsal Yönetim Açısından Önemi”. *Activeline Dergisi*, 1: 1-5.
- Ekman, P. (1985). *Telling Lies: Clues To Deceit In The Marketplace, Politics, And Marriage*, W.W. Norton & Company, New York.
- Emir, M. (2008), “Hile Denetimi”. *Mali Çözüm Dergisi*, (86): 109-121.
- Ercinler, S. (2016). “Faturalandırma Hileleri”. *Mali Çözüm Dergisi*, 26(135): 267-278.
- Erdem, Z. (2014). *Hile Denetimi ve İç Kontrol İlişkisi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2001). “Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Benford Yasası”. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 1(3): 1-8.
- Erdoğan, S. (2015). “Finansal Skandalların Bağımsız Denetim Boyutu”. *Mali Çözüm Dergisi*, (128): 14-32.
- Eren, F. (1999). *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Erman, S. (1992). (II): *Özel Kanunlar Açısından Ticarî Ceza Hukuku*. c.1. Genel Kısım, İstanbul.
- Erol, S. (2016). *Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Ertikin, K. (2017). “Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti İçin Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (75): 71-94.
- Ertürk, A. (2010). *İşletmelerde Hata ve Hileyi Önlemede İç Kontrol Sisteminin Etkililiği ve Bir Uygulama*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Esen, M. F. (2015). “Finansal Piyasalarda Bilgi Asimetrisi Kaynakları ve İçerideki Bilgi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40): 700-707.
- Esener, T. (1969). *Borçlar Hukuku I: Akitlerin Kuruluşu ve Geçerliliği*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 246.
- Eşkazan, A. R. (2003). “Denetim Komiteleri ve İç Denetim”. *İç Denetim Dergisi*, (7): 30 – 35.
- Evik, A. H. ve Evik, V. (2005). “İçeriden Öğrenenlerin Ticareti Suçu”. *İstanbul Üniversitesi*

Hukuk Fakültesi Mecmuası, 63(1-2): 1-56.

- Fındık, H. (2016). “İç Kontrol Sisteminde Satın Alma ve Ödeme Faaliyetlerine Yönelik Riskler ve Alınabilecek Önlemler”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 645-654.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS (2nd Ed.)*. Sage Publication, London.
- Fields, E. (2002). *The Essential of Finance and Accounting for Nonfinancial Managers*, American Management Association, New York.
- Financial Transactions (2010). *Fraud Examiners Manual, Asset Misappropriation: Fraudulent Disbursements*.
- Fraser, L. M. ve Ormiston, A. (2007). *Understanding Financial Statements*, Pearson Prentice Hall, Eight Edition.
- Gallagher, T. J. ve Andrew, J. D. (2003). *Financial Management: Principles And Practice*,
- Gençkaya, Ö. F. (2009). “Türkiye’de Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi Akademik Araştırma Çalışması: Çıkar Çatışması”. *T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu*, (Mayıs 2009).
- Gill, N. S. ve Gupta, R. (2009). “Prevention and Detection of Financial Statement Fraud: A Data Mining Approach”. *The IUP Journal of Systems Management*, 7(3): 55-58.
- Giroux, G. (2008). “What Went Wrong? Accounting Fraud and Lessons from the Recent Scandals”. *Social Research*, 75(4): 1205-1238.
- Golden, T. W., Skalak L.S. ve Clayton M.M. (2006). *A Guide to Forensic Accounting Investigation*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken. New Jersey.
- Goldmann, P. D. ve Kaufman, H. (2009). *Anti-Fraud Risk and Control Workbook*, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken New Jersey. Canada.
- Göçen, C. A. (2010). “Kurumsal Yönetim, İç Kontrol ve Bağımsız Denetim: Parmalat Vakası”. *Mali Çözüm Dergisi*, (97): 107-129.
- Gönen, S. (2007). *Konaklama İşletmelerinde Muhasebe Organizasyonu ve İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Bir Uygulama*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Greenlee, J., Fischer, M., Gordon, T., ve Keating, E. (2007). “An Investigation of Fraud in Nonprofit Organizations: Occurrences and Deterrents”. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36(4): 676–694.
- Güçlü, F. (2005). *Muhasebe Denetimi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Gümüş, U. T. ve Gögebakan, H. (2016). “Muhasebe Hata ve Hileleri ile Muhasebe Mesleğinde Etik, Aydın İlinde Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma” *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 1(3): 12-27.

- Gündüz, A. (2014). *İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileler ve Çalışan Hilelerinin Tespitiyle İlgili Bir Uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, N. (2012). *İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolü: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Çalışması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Güneş, Ş. (2014). *İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi ve Hastane İşletmelerinde Uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürbüz, S. ve Dikmenli, O. (2009). “Örgütsel Açıdan Yolsuzluk: Kavramsal Yönü, Özelliği, İşletme Çevresi, Örgütsel Davranış ve Örgüt Mimarisi Bağlamında Bir İnceleme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22): 219-237.
- Güredin, E. (2007). *Denetim ve Güvence Hizmetleri SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler*. Arıkan Basım Yayım, İstanbul.
- Güvenç, Z. (2009). *Termal Turizm İşletmelerinde Hata ve Hilelerin Önlenmesinde Belge Sisteminin Önemi ve Bir Uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Hamidov, R. (2016). *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzlukla Mücadele Sürecinde Örgütlenme*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hasan, B. (2002). “Assessing Data Authenticity with Benford's Law”. *Information Systems Control Journal*, (6): 41-43.
- Hasdemir, İ. (2006). *Sosyolojik Bakış Açısıyla Yolsuzluk Olgusu*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hatunoğlu, Z., Koca, N. ve Kılılı, M. (2012). “İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20): 169-189.
- Healy, P. M. ve Palepu, K. G. (2003). “The Fall of Enron”, *The Journal of Economic Perspectives*, 17(2): 3-26.
- Healy P. M. ve Wahlen J. M. (1999). “A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting” *Accounting Horizons*, 13(4): 365-383.
- Holt, A. ve Eccles, T. (2002). "Accounting Practice In The Post Enron Era: The Implications For Financial Statements In The Property Industry". *Briefings in Real Estate Finance: An International Journal*, 2(4): 326-340.

- Internal Control Integrated Framework, COSO, TCMB İç Denetim Genel Müdürlüğü, Çeviri, sy. 4.
- Irmak R., G. Kurnaz, B. Çağlayan, B., Bal, B. (2002). *Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi*. Vergi Denetmenler Derneği Yayınları, Ankara.
- İşıldak, T. (2018). *Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Muhasebe Hata ve Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Adli Muhasebecilik Mesleğinin Önemine Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- İşgüden Kılıç, B. ve Anadolu, Z. (2018). “Dijital Çağın Yarattığı Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hilelerinin Önlenmesine Etkisi”. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Özel Sayı: 55-97.
- Johnson v. McDonald, 170 Okl. 117; 39 P.2d 150
- Jafarlı, R. (2019). *İşletmelerde Hile Riski Farkındalığı: Ampirik Analiz*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Jones, M. J. (2011). *Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals*. John Wiley & Sons, England.
- Joshi, M. S. (2005). *Occupational Fraud&Money Laundering*. Snow White Publications Pvt Ltd, Mumbai.
- Kaiser, H. F. (1974). “An Index of Factorial Simplicity.” *Psychometrika*, 39(1): 31-36.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kandemir, C. (2010). *Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karaca, G. (2018). *Muhasebedeki Hata ve Hilelerin Anfıs Yöntemi ile Denetlenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Karahan, M. ve Çolak, M. (2019). “Muhasebe Uygulamalarındaki Hata ve Hilelerin Tespiti: Üretim İşletmelerine Yönelik Araştırma”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3): 2290-2305.
- Karakaya, G. (2016). “Çalışan Hileleri ve İç Kontrol İlişkisi”. *Vergi Sorunları Dergisi*, (330): 159-171.
- Katkat, M. (2007). *Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki*

- Başarısı*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kaya, G. (2013). *Muhasebe Hilelerinin Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu'na Göre Değerlendirilmesi ve Mali Analize Etkileri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, C. T. ve Argüden, A. E. (2013). *Muhasebe, Kurumsal Yönetim ve Etik Üçgeninde Etik Kod Uygulamalarının Önemi: İMKB'de İşlem Gören Şirketlerde Etik Kod Uygulaması Üzerine Bir Araştırma*. 32. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, 4/28: 45-62.
- Kaya, H. ve Uzay, Ş. (2018). "Hileli Finansal Raporlama ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu". *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Uluslararası Muhasebe Konferansı Özel Sayısı): 721-740.
- Kennedy, J. P. (2018). "Asset Misappropriation In Small Business". *Journal of Financial Crime*, 25(2): 369-383.
- Kennedy, J. T. (2004). *Research_Project: A Fraud Survey of Local Governments in South Carolina*. South Carolina State Library, Columbia.
- Kennedy, K. A. (2012). *An Analysis of Fraud: Causes, Prevention, and Notable Cases*. Honors Theses and Capstones, New Hampshire.
- Kenyon, W. ve Tilton, P. D. (2006), "Potential Red Flags and Fraud Detection Techniques", *A Guide to Forensic Accounting Investigation*, John Willey & Sons, Inc, Chapter:8: 119-160.
- Keskin, S. (2014). *Muhasebe Hata ve Hileleri Karşısında Etik Tutumlar: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Key, Jr. V. O. (1990). *Techniques of Political Graft*", *Political Corruption: A Handbook*. (Ed. Arnold J. Heidenheimer-Michael Johnston-Victor T. LeVine), Transaction Publishers, New Brunswick.
- Kılıçarslan Ş. ve Akçakanat Ö. (2020). "Bankacılık Sektöründe Hata ve Hile: Banka Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma". *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 12(1): 676-692.
- Kırel, Ç. (2000). *Örgütlerde Etik Davranışlar Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kırık, U. (2016). *Şirketlerde Hilenin Tespit ve Önlenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kırloğlu, H. ve Ceyhan, İ. (2014). "Mali Tablo Denetiminde Ön Analitik İnceleme Tekniği

- Olarak Veri Madenciliğinin Kullanımı: Borsa İstanbul Uygulaması”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1): 13-36.
- Kıymık, H. (2015). *Örgütsel Kültür ve Örgütsel Muhasebe Kültürü ile Hileli Finansal Raporlama Arasındaki İlişki: Bist Hizmetler Endeksinde Bir Araştırma*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kızılot, Ş. (1994). *Vergi Usul Kanunu ve Uygulaması*. Yaklaşım Yayınları, Ankara.
- Kindt, J.W. (2001) “The Costs Of Addicted Gamblers: Should The States Initiate Mega-Lawsuits Similar To The Tobacco Cases?” *Managerial and Decision Economics*, 22(1/3): 17-63.
- Kirik, Z. (2007). *Muhasebe Hata ve Hileleri ile Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar’da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kline, P. (1994). *An Easy Guide To Factor Analysis*. Routledge, New York.
- Klitgaard, R. (1998). “International Cooperation Against Corruption”, *Finance&Development*. (35)1: 3-6.
- Knapp, C. A. ve Knapp, M. C. (2001). “The Effects Of Experience And Explicit Fraud Risk Assessment In Detecting Fraud With Analytical Procedures” *Account. Org. So.c*, 26(1): 25-37.
- Koca, N. (2010). *Muhasebe Denetiminde İç Kontrolün Hata ve Hileleri Önlemedeki Rolü ve Bir Alan Çalışması*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Koh, A. N., Arokiasamy, L. ve Suat, C. L. A. (2009) “Forensic Accounting: Public Acceptance Towards Occurence of Fraud Detection”. *International Journal of Business and Management*, 4(11): 145-149.
- Kondak, N. ve Yayla, H. E. (2002). *Sermaye Piyasalarının Entegrasyonu, Türkiye Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri Menkul Kıymet Borsaları*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Kovacich, G. L. (2008). *Fighting Fraud How To Establish and Manage An Anti-Fraud Program*. Elsevier Academic Press, USA.
- Koyutürk, Ö. (2015). *İşletmelerde Hile Tespitinin Önemi ve ABC Hastanesi’nde Bir Uygulama*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köse, Y. M. (2010). *Kurumsal Yönetim ve Hile Denetimi Üzerine Etkileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KPMG International Coopretative. (2016). *Global Profiles Of The Fraudster: Technology*

- Enables and Weak Controls Fuel The Fraud*. KPMG International, Swiss.
- KPMG (2016). *Bir Suistimalcinin Profili*. KPMG Türkiye.
- KPMG (2020). *Bir Suistimalcinin Profili*. KPMG Türkiye.
- Krambia Kapardis, M. ve Papastergiou, K. (2016). “Fraud Victimization İn Greece: Room For Improvement İn Prevention and Detection”. *Journal of Financial Crime*, 23(2): 481-500.
- Kranacher, M. J., ve Riley, R. (2019). *Forensic Accounting and Fraud Examination*. John Wiley & Sons Inc.
- Kranacher, M., Riley, R. ve Wells, J. T. (2011). *Forensic Accounting and Fraud Examination*, USA.
- Kanrath, L. F. (2002). *Auditing: “A Risk Analysis Approach”*. South-WesternThomson Learning, USA.
- Korkmaz, Z. (2011). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. *Coso İç Kontrol Standartları ve Türkiye Uygulaması Mali Hizmetler Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara, 1-76.
- Kuloğlu, G. (2007). *Adli Muhasebe Kapsamında Kredi Kartı Dolandırıcılıkları ve Türkiye Örneği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Kurnaz, E. (2013). *İç Kontrol Sistemi ve Türkiye'deki Factoring Şirketlerinin İç Kontrol Sistemlerinde Etkinlik Araştırması*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kurt, S. (2013). *Halka Açık İşletmelerden Muhasebe Hile Örnekleri ve Çözüm Önerileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kurtosmanoğlu A. (2002). *Finansal Simya*. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Küçük, İ. (2008). *Finansal Raporlamada Hile-Manipülasyonlar ve Önlenmesi*, Yayımlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçük E. ve Doğan A. (2009). “Özellikli Durumlar Bağlamında Muhasebe İşlemlerinde Hasılatın Kayda Alınması”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33): 279-293.
- Küçükince, A. (2007). *Rüşvet Suçu*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükkocaoğlu, G. ve Küçüksözen, C. (2004). “Gerçeğe Aykırı Finansal Tabloların Ortaya Çıkarılması: İMKB Şirketleri Üzerine Amprik Bir Çalışma”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (28):160-171.

- Küçükşavaş N. (2006). *Genel Muhasebe İlke ve Uygulamaları*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Küçükşözen, C. (2004). *Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İmkb Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lambsdorff, J. G. (2006). *The Institutional Economics Of Corruption and Reform: Theory, Evidence and Policy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lazol, İ. ve Çabuk, A. (2016). *Mali Tablolar Analizi*. Ekin Basım Yayın, Bursa.
- Leetaru, K. (2008). “An Open Source Study of International Media Coverage of The WorldCom Scandal. *Journal of International Communication*, 14(2): 66-86.
- Lev, B. (2003). “Corporate Earnings: Facts And Fiction”. *Journal Of Economic Perspectives*, 17(2): 27-50.
- Lindgren, J. (1993). “Theory, History, And Practice Of The Bribery-Extortion Distinction”. *U.Pa. L. Rev.*, (141): 1695-1740.
- Mackevičius, J. ve Giriūnas, L. (2013). Transformational Research Of The Fraud Triangle. *Ekonomika*, 92 (4): 150-163.
- Mangala, D. ve Kumari, P. (2015). “Corporate Fraud Prevention and Detection: Revisiting The Literature”. *Journal of Commerce and Accounting Research*, 4(1): 52-62.
- Manual, ACFE Fraud Examiners. (2014). "International Edition." *Association of Certified Fraud Examiners*.
- Marks, J. (2009). *Playing Offense in a High-Risk Environment*. Crowe Horwath, New York.
- McMillan, K. P. (2004). “Trust And The Virtues : A Solution To The Accounting Scandals?”. *Critical Perspectives on Accounting*, 15(6-7): 943-953.
- Meigs,W. B., Whittington, RayPanny O. ve Migs,Robert, K. (1989). *F.Principles of Auditing*, W.S.A., Boston.
- Melis, A. (2005). “Creative Accounting and Financial Reporting Frauds: Some Evidence from Italy”. *Working Paper*: 1-39.
- Menard, Louis FCA Et Collaborateurs. (2004). *Dictionaire De La Comptabilite Et De Gestion Financiere Anglais*. Francais, Institut Canadien Des Comptable Agrees, Belgique, Toronto.
- Mengi, B. ve Türkmen, S. (2013). “Yatırım Hileleri”. *Öneri Dergisi*, 10(39): 31-39.
- Mengi, B. T. (2012). “Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi-Hile Karosu”. *Mali Çözüm Dergisi*, (114): 113-128.
- Meriç, A. (2020). “Muhasebe Öğrencilerinin Hile Algısı: Kayseri Üniversitesi Örneği”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1): 313-326.

- Merchant, K. 1987. *Fraudulent and Questionable Financial Reporting: A corporate Perspective*. Financial Executive Research Foundation, New-York.
- Messier, W. F. (1997). *Auditing: A Systematic Approach*, McGraw-Hall.
- Messier, W. F., Steven M. G. ve Douglas F. P. (2012). *Chapter 4: Risk Assessment. Auditing & Assurance Services: A Systematic Approach*. McGraw-Hill/Irwin, New York.
- Meydan-Larousse. (1985). *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, İstanbul, 10. Cilt.
- MHUD (Maliye Hesap Uzmanları Derneği). (2004). *Denetim İlke ve Esasları*, Acar Matbaası, İstanbul.
- Mitchell, S. H. (2005). *Management Fraud Trends, The Secured Lender*. 53(6).
- Moore, M. L. 1973. "Management Changes And Discretionary Accounting Decisions". *Journal of Accounting Research* (Spring): 100-107.
- Mulford, C. M. ve Comiskey, E. E. (2002). *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices*. New York, John Wiley&Sons.
- Mumcu, A. (1985). *Osmanlı Devletinde Rüşvet*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Nazlı, E. (2014). *Muhasebede Hata ve Hilelerin Özlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ocak, M. ve Güçlü F. C. (2014). "Muhasebe Manipülasyonu: Hile, Yaratıcı Muhasebe, Kâr ve İzlenim Yönetimine İlişkin Kavramsal Çerçeve". *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 20(3): 123-135.
- OECD Guidelines And Country Experiences. (2003). *Managing Conflict Of Interest In The Public Service*. OECD Publications Service, Paris.
- Okan Gökten, P. (2018). "Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimleri: Üçgen, Elmas ve Diğerleri". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3): 655-669.
- Okay, S. (2011). *Muhasebe Hata ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından İrdelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Oskay, H. (2018). *Muhasebede Hilenin Önlenmesi, Hileyi Tespit Etmek İçin Kullanılan Metodlar ve Hilenin Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öcal, N. (2008). *Neo-Liberal Birikim Modelinde Yolsuzluk Ekonomisi: Türkiye Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Öksüz, N. (2015). *Üretim İşletmelerinde Çalışan Hilelerine Karşı Alınan Önlemler Üzerine Bir*

- Araştırma: Antakya Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Ömürbek, V. ve Durgunböcü, Ö. (2018). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Hata ve Hileleri ile İlgili Algılarının İncelenmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4): 1251-1265.
- Özbirecikli, M. ve Öksüz, N. (2016). “Üretim İşletmelerinde Çalışan Hilelerine İmkân Sağlayan Kurumsal Hatalar Üzerine Bir Araştırma: Hatay Örneği”. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı-1): 23-50.
- Özer, M. (1998). *Vergisel ve Teknik Boyutuyla Muhasebe*. Özkan Matbaacılık, Ankara.
- Özçelik, H., Aracı, N. ve Keskin, S. (2017). “Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29):197-214.
- Özdemir, Ü. F. (2013). *Bankalarda Hile Riski Yönetimi ve Bir Uygulama*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özeroğlu, A. İ. (2014). “Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri.” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2(2/2): 180-196.
- Özkul, L. (2003). *ABD Sermaye Piyasalarında Yaşanan Son Gelişmelerin ve ABD’de Yürürlüğe Giren 2002 Tarihli Sarbanes-Oxley Kanunu’nun Türk Sermaye Piyasası Açısından Değerlendirilmesi*. SPK Denetleme Dairesi Yeterlik Etüdü, İstanbul.
- Özmen, Ş. (2001). “İş Hayatı Veri Madenciliği ile İstatistik Uygulamalarının Yeniden Keşfediyor”. *V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*. Adana, 1-7.
- Özsemerci, K. (2003). *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri*. Sayıştay Yayınları, Ankara.
- Özbirecikli, M. (2006). “Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme”. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (5): 9–13.
- Öztoprak, Y. (2017). *Denetimde Hata ve Hile, Önleme ve Tespit Yöntemleri ile Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Hata ve Hileler ile İlgili Bilinç ve Tutumları*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pai, P., Hsu, M. F. ve Wang, M. C. (2011). “A Support Vector Machine-Based Model For Detecting Top Management Fraud”. *In Knowledge-Based Systems*, 24(2): 314-321.
- Pallant, J. (2010). *Survival Manual. A Step By Step Guide To Data Analysis Using SPSS*. Allen & Unwin Book, Australia.

- Pazarçeviren, Y. S. (2005). "Adli Muhasebecilik Mesleği". *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 1-19.
- Pehlivanlı, D. (2011). *Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama*. Beta Basım, 2011.
- Peltier-Rivest, D. (2009). "An Analysis Of The Victims Of Occupational Fraud: A Canadian Perspective". *Journal of Financial Crime*. 16 (1): 60-66.
- Peltier - Rivest, D. ve Lanoue, N. (2012). "Thieves From Within: Occupational Fraud In Canada." *Journal of Financial Crime*, 19 (1): 54-64.
- Pedneault, S., Rudewicz, F., Silverstone, H. ve Sheetz, M. (2012). *Forensic Accounting And Fraud Investigation For Non-Experts*. John Wiley & Sons.
- Pellegrini, L. ve Gerlagh, R. (2007). "Causes of Corruption: A Survey of Crosscountry Analyses and Extended Results". *Economics of Governance*, 245-263.
- Paterson, R. (2002). "Enron Olayından Sonra Muhasebe Standartları Daha İyi mi Olacak?". (Çev. M. Özbirecikli) *Muhasebe ve Finansman Dergisi*.
- Peterson, B. K. ve Zikmund, P. E. (2004). "10 Truths You Need to Know About Fraud, Strategic Finance". 85: 28-34.
- Pişkin, İ. A. (2004). *İşletmelerde Hileli Mali Raporlama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- PricewaterhouseCoopers. (2003). *Key Elements of Antifraud Programs and Controls a White Paper*. USA.
- PricewaterhouseCoopers (2004). *Şirketlerde İç Kontrol ve İç Denetim Fonksiyonu*, III. PwC Çözüm Ortaklığı Platformu, İstanbul.
- PricewaterhouseCoopers. (2016). *Adjusting The Lens On Economic Crime Preparation Brings Opportunity Back Into Focus*, Global Economic Crime Survey.
- PricewaterhouseCoopers. (2020). *Fighting Fraud: A Never-Ending Battle*. Global Economic Crime Survey.
- Ramos, M. (2003). "Auditors' Responsibility For Fraud Detection". *Journal of Accountancy*, 195(1): 28-36.
- Reducing the Risk of Fraud – Forensic News. (2005). BDO Chartered Accountants & Advisers, Autumn 2005.
- Reed, Q. (2008). *Sitting On The Fence, Conflicts of Interest and How To Regulate Them*. U4 ISSUE 6.
- Reinstein, A. ve McMillan, J. J. (2004). "The Enron Debacle : More Than A Perfect Storm". *Critical Perspectives on Accounting*, 15(6-7): 955-970.
- Rezaee, Z. (2002). *Financial Statement Fraud – Prevention and Detection*. John

- Wiley&Sons, Inc., New York.
- Rezaee, Z. (2005). *Causes, Consequences and Deterrence of Financial Statement Fraud*. Critical Perspectives on Accounting, 16 (3): 277–298.
- Sabankaya, M. (2018). *Finansal Tablolarda Muhasebe Hilelerinin Fark Edilmesi ve Ortaya Çıkarılma Biçimleri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Said, J., Alam, M. M., Ramli, M., ve Rafidi, M. (2017). “Integrating Ethical Values Into Fraud Triangle Theory In Assessing Employee Fraud: Evidence From The Malaysian Banking Industry”. *Journal of International Studies*, 10(2): 170-184.
- Mohd-Sanusi, Z., Mohamed, N., Omar, N. ve Mohd-Nassir, M. D. (2015). “Effects Of Internal Controls, Fraud Motives And Experience İn Assessing Likelihood Of Fraud Risk”. *Journal of Economics*, 3(2): 194-200.
- SAS No: 78. *Finansal Tablolar Denetiminde İç Kontrolün Dikkate Alınması: SAS 55’de Değişiklik* (Consideration of Internal Control in a Financial Statement Audit: An Amendment to Statement on Auditing Standard No.55).
- SAS No: 99. (2002). *Consideration of Fraud ina Financial Statement Audit*. AICPA. New York.
- Sayan, Ö. İ. ve Kışlalı, M. (2004), “Yolsuzluk Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma”. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(2): 31-50.
- Schaeffer M. S., (2007). *Controller and CFO’s Guide to Accounts Payable*. John Wiley & Sons, New Jersey.
- Schaefer, G. A., Trigilio, J., Negus, J. ve Ro, C. (2000). “Ethics Education in the Workplace: An Effective Tool to Combat Employee Theft”. *Journal of Business Ethics*, (26): 89-100.
- Schilit, H. M. (1993). *Financial Shenanigans How to Detect Accounting Gimmicks and Fraud in Financial Reports*. McGraw Hill Companies.
- Schilit H. M. (2002). *Financial Shenanigans*. McGraw Hill Companies.
- Schilit, H. M. ve Perler, J. (2010). *Financial Shenanigans: How to Detect Accounting Gimmicks&Fraud in Financial Reports*, McGrawHill Companies Inc, Third Edition.
- Schiller, D. (1998). *Bad Deal of the Century: The Worrisome Implications of the WorldCom-MCI Merger*. DC: Economic Policy Institute, Washington.
- Security Director's Reportu, *Fake or Real? (And is It Worth Investigating?)*. (2012). Eylül 12(9).
- Silverstone, H. ve Davia, H. R. (2005). *Fraud 101: Techniques and Strategies for Detection*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. Canada.

- Silverstone, H. ve Michael, S. (2004). *Forensic Accounting And Fraud Investigation for Non-Experts*. John Wiley & Sons.
- Simon, J. (1998). “Why Do Companies Use Creative Accounting?”. *The Association of Chartered Certified Accountants*.
- Singleton, T. W. ve Singleton A. J. (2010). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*. John Wiley Sons Inc, Hoboken, New Jersey.
- Sinnar, D. (2006). *Denetim Komite Finansal Tabloların Güvenilirliği Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sonsuzoğlu, E. (1996). “Vergi Kaçakçılığı”. *Vergi Sorunları Dergisi*, Ankara.
- Sow, A. N. G., Basiruddin, R., Rasid, S. Z. A. ve Husin, M. M. (2018). “Understanding Fraud in Malaysian SMEs”. *Journal of Financial Crime*, 25(3): 870-881.
- Soylu, A. (2018). *Muhasebe Meslek Etiği ve Muhasebe ve Denetim Meslek Mensuplarının Etik Algısı Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Steliana, B. (2013). “Correcting Accounting Errors and Acknowledging Them In The Earnings To The Period”. *Annals Of Constantin Brancusi University Of Targu-Jiu. Economy Series*. (5): 18-23.
- Stolowy, H. ve Breton, G. (2000). “A Review of Research on Accounts Manipulation”. *Paper for the Annual Congress of European Accounting Association*. 29-31 March, Munich, 1-65.
- Süer, A. Z. (2003). “Profesyonel Muhasebe Mesleğinde Enron Skandalı ve Sonrası Gelişmeler”. *Uluslararası Muhasebe Sempozyumu İstanbul SMMM Odası Yayını*, Sayı: 6, 16-19 Nisan 2003, İstanbul, 1-14.
- Süer, A. Z. (2004). *Muhasebe Mesleğinde Enron Vakası ve Getirdikleri*. İSMMM Yayınları, İstanbul.
- Swift, R. S. (2001). *Accelerating Customer Relationship*; Prentice Hall PTR.
- Symes, C. B. ve Süer, A. Z. (2004). “Profesyonel Muhasebe Mesleğinde Enron Skandalı ve Sonrası Gelişmeler”. *VI. Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu, İSMMM Odası, Yayın No:49*, İstanbul, 11-126.
- Şen, M. L. (2005). “Kamu Görevlilerini Yoldan Çıkaran Bubi Tuzakları: Hediye ve Kişisel Kullanım Amacıyla Yapılan Bağışlar”. *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*. Sakarya, 361-368.
- Şen, Ç. (2013). *İşletmelerde Çalışan Hilelerinin Tespiti, Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler

- Enstitüsü, İstanbul.
- Şenel, S. ve Arslan, Ö. (2019). “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde Adli Muhasebe Mesleğinin Rolü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1): 293-308.
- Şengür, E. D. (2010). *İşletmelerde Hile, Hilelerin önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama ile İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. (Fourth Edition). Ally And Bacon, Boston.
- Tackett, J. A. (2010). “Bribery and Corruption”. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 21(4): 5-9.
- Tarhan, B., Gençkaya, Ö. F., Ergül, E., Özsemerci, K. ve Özbaran, H. (2006). *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Matsa Basımevi, Ankara.
- Tarhan Mengi, B. (2012). “Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi-Hile Karosu”. *Mali Çözüm Dergisi*, 0(114): 113-128.
- Taşkıran, N. (1995). “Kaçakçılık Suçunun Tarifi”. *Vergi Sorunları Dergisi*, (83).
- Tekin, F. ve Çelikkaya, A. (2005). *Vergi Denetimi*. Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Temizsoy, D. (2008). *Sermaye Piyasasında İçerden Öğrenenlerin Ticareti Suçu*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Terzi, S. (2012). “Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Veri Madenciliğinin Kullanımı” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (54): 51-63.
- Tezcanlı, M. V. (1996). *İçeriden Öğrenenlerin Ticareti ve Manipülasyonlar*. İMKB, İstanbul.
- Thompson, E. (1999). *Check Fraud: A Guide to Avoiding Losses*. Check Fraud Working Group, Şubat.
- Tian, K. ve Keep, B. (2002). *Customer Fraud and Business Responses: Let the Marketer Beware*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Tonge, A., Lesley, G. ve Alan, L. (2003). “The Enron Story: You Can Fool Some Of The People Some Of The Time”, *Business Ethics: European View*, 12(1): 4-21.
- Topsak, F. (2009). *Muhasebe Meslek Mensuplarının Hata, Hile ve Meslek Etiği Konularındaki Tutumları Üzerine Bir Araştırma: Ankara ve Balıkesir Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Toroslu, M. V. (2012). *Yeni Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Finansal Tablolar Denetimi*. Seçkin Yayınevi, İstanbul.

- Tucker, J. (1989). "Employee Theft as Social Control". *Deviant Behavior*, 10(4): 319-334.
- Turgut, Ö. (2015). *Adli Muhasebe Kapsamında Yönetim Hilelerinin İncelenmesi ve Bir Uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Türedi, H. ve Alıcı, Ü. G. (2014). "Mali Raporlama Hilelerinin Tespit ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Önemi". *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11): 110-933.
- Türel, A. (2011). *Worldcom Skandalı: Muhasebe Hileleri*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2004). The IIA Research Foundation, *Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi*, İç Denetim Enstitüsü.
- Uçma, T. (2010). *Finansal Bilgi Manipülasyonunda ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (SEM) Uygulaması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Uğurlu, M. (2011). *Finansal Tablolardaki Hile Riskinin Belirlenmesi: Yapay Sinir Ağı Modeliyle Bir Bankada Uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Ulucan Özkul, F., ve Özdemir, Z. (2013). "Çalışan Hilelerinin Önlenmesinde Proaktif Yaklaşımlar: Kurumsal İşletmelerde İnsan Kaynakları Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Öneri Dergisi*, 10 (40): 75-89.
- Ulusoy, S. (2007). *Finansal Tablo Hilelerinin Değerlendirilmesi ve Bu Kapsamda Hâsılâtın Kaydedilmesinde Özellikli Durumlar*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Unutkan, Ö. (1995). "Muhasebe Kayıt Düzeninde Hata ve Hilelerin Nedenleri". *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 1(2): 65-67.
- Uzay, Ş. (2003). "İşletmelerde Denetimin Etkinliğini Sağlamada Denetim Komitesinin (Audit Committee) Rolü ve Türkiye’de Uygulanabilirliği". *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 80-89.
- Ünal, O. K. (2006). "Sahte Fatura ve Faturadan Doğan Sorumluluklar". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (1): 1-32.
- Vardar, M. K. (2019). *Hilenin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılması: Muhasebe Meslek Mensuplarının Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Varıcı, İ. 2012. "Hileli Finansal Raporlama Açısından Denetçinin Sorumluluğu: İMKB’de

- Faaliyet Gösteren İşletmelerin Denetim Raporlarının İncelenmesi.” *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 3(5): 122-144.
- Vona, L. W. (2008). *Fraud Risk Assessment*. John Wiley&Sons Inc, New Jersey.
- Warren, M. E. (2004). “What Does Corruption Mean in a Democracy?”. *American Journal of Political Science*, (48)2: 328-343.
- Wells, J. T. (2007). *Corporate Fraud Handbook Prevention and Detection*, John Wiley&Sons, New Jersey.
- Wells, J. T. (2008). *Principles of Fraud Examination*. John Wiley&Sons, New Jersey.
- Wells, J. T. (2010a). *Principles of Fraud Examination*, John Wiley and Sons, USA.
- Wells, J. T. (2010b). *Corporate Fraud Handbook Prevention And Detection*, John Wiley&Sons, New Jersey.
- Wells, J. T. (2017). *Corporate Fraud Handbook; Prevention and Detection*, John Wiley&Sons, New Jersey.
- West Virginia University. (2007). *Education and Training in Fraud and Forensic Accounting: A Guide for Educational Institutions, Stakeholder Organizations, Faculty, and Students (217589)*. West Virginia University. Federal By U.S.
- Wilks, T. J. ve Zimbelman, M. F. (2004). “Decomposition of Fraud-Risk Assessments and Auditors' Sensitivity to Fraud Cues”, *Contemporary Accounting Research*, 21: 730-731.
- Wolfe, D. T. ve Hermanson, D. R. (2004). “The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud,” *CPA Journal*, 12(74): 38-42.
- Yakar, S. (2015). “Denetim Kalitesinde Denetim Komitesinin Etkinliği”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54): 251-263.
- Yardımcıoğlu, M. ve Ada, Ş. (2016). “Kronolojik Bir Sırayla Muhasebe ve Finansal Raporlamada Usulsüzlük ve Skandallar”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1): 43-55.
- Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay Y. ve Kocamaz, H. (2014). “Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri.” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, (4): 171-187.
- Yazıcı, N. (2018). “Hile Üçgeni: Fırsatların Önlenmesinde Kırık Camlar Teorisi”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(3): 843-851.
- Yıldırım, S. ve Turgut, Ö. (2016). “Hilelerinin Demografik Analizi ve Bir Uygulama”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(1): 215-236.
- Yıldız, E. ve Baskan, T. (2014). “Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (62): 1-18.
- Yılmaz, G., Ataman, B. ve Ayboğa, H. (2018). “Hilenin Tespit Edilmesi ve Önlenmesindeki

Yöntemlerin Değerlendirilmesi: Türkiye Araştırması”. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3): 646-664.

Yılmaz, K. (2013). *İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar ve Örnek Olaylar*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yükçü, S. ve Gönen, S., (2012), “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerindeki Değişiklikler ve Hatalar Standardına İlişkin Uygulama Önerileri”, *Mali Çözüm Dergisi*, Kasım-Aralık (112): 17-35.

Zahra, S. A., Rasheed, P. A. A. Shaker, A., ve Richard, L. (2007).” Understanding the Causes and Effects of Top Management Fraud”. *Organizational Dynamics*, 36 (2): 122-139.

Zeff, S. A. (2007). “The SEC Rules Historical Cost Accounting: 1934 To The 1970s”. *Accounting and Business Research*, Special Issue: International Accounting Policy Forum: 49-62.

Zengin, S. (2017). *Finansal Tablo Hileleri ve Kobi Tfrs Kapsamında Örnek Uygulamalar*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zimbelman, M.F., et al., (2012). *Forensic Accounting*. South Western, Cengage Learning, Canada.

İnternet Kaynakları

Apak, T. “Vergi Kaçıramazsınız Ancak Vergiden Kaçınabilirsiniz”. <http://www.alomaliye.com/2017/06/05/vergi-kacirma-vergiden-kacinma/> (erişim tarihi: 08.02.2020).

CIMA (2008). “Fraud Risk Management A guide to good practice”. https://www.cimaglobal.com/Documents/ImportedDocuments/cid_techguide_fraud_risk_management_feb09.pdf.pdf (erişim tarihi: 23.10.2019).

COSO (1994). “Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Internal Control, İntegrated Framework: Executive Summary--Framework--Reporting To External Parties--Addendum To Reporting To External Parties”. https://egrove.olemiss.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1203&context=aicpa_assoc (erişim tarihi: 16.06.2021).

COSO (1999). “Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Fraudulent Financial Reporting:1987-1997 An Analysis of U.S. Oublic Companies”. https://www.coso.org/publications/ffr_1987_1997.pdf (erişim tarihi: 16.06.2021).

Durant, A. (2004). “Fraud Preventions: The Latest Techniques”.

- <https://www.acfe.com/article.aspx?id=4294971487&terms=%28Durant%29+> (erişim tarihi: 08.01.2021).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, “1 Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği”. <https://gib.gov.tr/node/88229> (erişim tarihi: 28.01.2020).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, “1 Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği” Mali Tabloların Düzenlenmesi ve Sunulması, <https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/ eski/muhsisteb1ekmuh4.html> (erişim tarihi: 31.01.2020).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, “Mali Tablo İlkeleri”. <https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/ eski/muhsisteb1ekmuh3.html> (erişim tarihi: 14.06.2021).
- Goldmann, P. “Expense Reimbursement Fraud: Detection, Prevention and Deterrence”. <https://www.trainhrlearning.com/webinar/expense-reimbursement-fraud:-detection,-prevention-and-deterrence-700760REC> (erişim tarihi: 20.06.2021).
- Hürriyet Gazetesi, “Worldcom'un İflası İçin Düğmeye Basıldı”. (28.06.2002). <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/worldcomun-iflasi-icin-dugmeye-basildi-38390615> (erişim tarihi: 15.06.2021).
- Uray, H. “Muhasebe'de Hata ve Hileler”. <https://forum.mustafagulsen.com/showthread.php?7800-muhasebe-de-hata-ve-hileler> (erişim tarihi: 14.06.2021).
- KDV Genel Tebliği, “Katma Değer Vergisi Genel Tebliği”. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19631&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5> (erişim tarihi: 14.01.2021).
- KGK, Türkiye Denetim Standartları, Bağımsız Denetim Standardı 240. (2013). Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları”. [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20240\(1\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20240(1).pdf) (erişim tarihi: 08.02.2020).
- KİKST, Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği. (2007). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071226-21.htm> (erişim tarihi: 27.11.2020).
- Lanza, R. B. 2003. “Proactively Detecting Occupational Fraud Using Computer Audit Reports” <http://www.tide.org.tr/uploads/DetectingFraudBook.pdf> (erişim tarihi: 29.05.2020).
- Pehlivanlı, D. (2011). Asil Denetim. “Türkiye’de Suistimal, Etik Kurallara Uyumsuzluklar”. <https://sertifikaliicdenetci.files.wordpress.com/2012/09/etik-kurallara-uyumsuzluklar->

[tc3bcrkiyede-suiistimal.pdf](#) (erişim tarihi: 29.11.2020).

Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB). (2005). “Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit” (AU Section 316) <https://pcaobus.org/oversight/standards/archived-standards/pre-reorganized-auditing-standards-interpretations/details/AU316> (erişim tarihi: 15.06.2021).

Sawayda, J. Daniels Fund Ethics Initiative University of New Mexico. 2015. “The Challenges of Expense Account Fraud” <https://danielsethics.mgt.unm.edu/pdf/expense-account-fraud.pdf> (erişim tarihi: 31.01.2021).

Sermaye Piyasası Kurulu, “Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ” Seri: XI, No: 25, <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/589> (erişim tarihi: 20.01.2020).

Söyler, H. 2003. “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileler”. <https://www.alomaliye.com/2003/08/30/isletme-calisanlari-tarafindan-yapilan-hileler/> (erişim tarihi: 12.06.2021).

T.C. Resmi Gazete, “Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Sıra No: 1”. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21447_1.pdf (erişim tarihi: 20.06.2021).

TCK, “Türk Ceza Kanunu”. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237-20150327.pdf> (erişim tarihi: 15.02.2020).

TMS 1, “Türkiye Muhasebe Standardı 1”. https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_1_Finansal%20Tablolar%C4%B1n%20Sunulu%C5%9Fu.pdf (erişim tarihi: 22.01.2021).

TMS 2, “Türkiye Muhasebe Standardı 2”. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2017Seti/3-TMS/TMS_2_2017.pdf (erişim tarihi: 28.01.2021).

Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hata (erişim tarihi: 13.10.2019).

Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hile (erişim tarihi: 12.10.2019).

Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=firsat> (erişim tarihi: 01.06.2020).

Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ihale> (erişim tarihi: 03.06.2020).

- Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=manipulasyon> (erişim tarihi: 23.01.2020).
- Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=yolsuzluk> (erişim tarihi: 29.05.2020).
- Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, “Finansal Tabloların Hazırlanma ve Sunulma Esaslarına İlişkin Kavramsal Çerçeve Hakkında Tebliğ Sıra No: 1”. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050116-3.htm> (erişim tarihi: 28.01.2020).
- Uluslararası Şeffaflık Derneği 2016, “Özel Sektörde Yolsuzlukla Mücadele Rehberi”. <http://www.seffaflik.org/wp-content/uploads/2016/05/%C3%96zel-Sekt%C3%B6rde-Yolsuzlukla-M%C3%BCcadele-Rehberi.pdf> (erişim tarihi: 04.06.2020)
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, “Baskı”. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bask%C4%B1> (erişim tarihi: 15.06.2021).
- VUK, “Vergi Usul Kanunu”. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=213&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=4> (erişim tarihi: 14.01.2021).
- Yalçın, H. “Hileli Sayıları Bulmada Yeni Yöntem Arayışları”. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hileli-sayilari-bulmada-yeni-yontem-arayislari-38265448> (erişim tarihi: 16.06.2021).
- Wells, J. T. (2007b). “The Achilles’ Heel of the Audit,” CPA Journal, June. <http://archives.cpajournal.com/2007/607/essentials/p60.htm> (erişim tarihi: 20.06.2021).
- “WorldCom Skandalı ABD'yi Sarstı”. (27.06.2002). <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2002-06-27-8-1-87863442/797186.html> (erişim tarihi: 15.06.2021).

EK-1 ANKET FORMU

Sayın Yetkili,

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi Murat ERDOĞAN danışmanlığında “**Mesleki Hile, Hilekar Profili ve İşletmelerin Hileye İlişkin Sorumlulukları: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama**” adlı bir çalışma yapmaktayız. Çalışmada ihtiyaç duyduğumuz bilgileri temin konusunda vereceğiniz katkılar tamamen bilimsel amaçlı kullanılacak olup işletmenize yönelik bilgiler kesinlikle üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

Değerli görüş ve katkılarınız için teşekkürü bir borç biliriz.

Özlem ÇELİK
ozlem.celik2022@hotmail.com

Son 5 yıl içinde işletmenizde hile ve sahtekarlık olarak tespit ettiğiniz ve bu şekilde nitelendirdiğiniz herhangi bir olay gerçekleşti mi?

☐ Evet ☐ Hayır

CEVABINIZ EVET İSE LÜTFEN AŞAĞIDAKİ BİLGİLERE CEVAP VERİNİZ.

Son 5 yıl içinde işletmenizde hile ve sahtekarlık olarak tespit ettiğiniz ve bu şekilde nitelendirdiğiniz herhangi bir olayın sayısı nedir?

☐ 1-5 ☐ 6-10 ☐ 11 ve Üzeri

Hileli davranışta bulunan kişinin yaşı kaçtır?

☐ 25 ve altı ☐ 26-35 ☐ 36-45 ☐ 46-55 ☐ 56 ve üzeri

Hileli davranışta bulunan kişinin cinsiyeti nedir?

☐ Erkek ☐ Kadın

Hileli davranışta bulunan kişinin eğitim durumu nedir?

☐ İlköğretim mezunu ☐ Lise mezunu ☐ Ön Lisans mezunu ☐ Lisans mezunu
☐ Yüksek Lisans mezunu ☐ Doktora mezunu

Hileli davranışta bulunan kişinin işletmedeki çalışma süresi ne kadardır?

☐ 1 yıldan az ☐ 1-5 yıl arası ☐ 6-10 yıl arası ☐ 11 yıl ve üzeri

Hileli davranışta bulunan kişinin işletmedeki pozisyonu nedir?

☐ Çalışan ☐ Yönetici ☐ Üst yönetici

Hileli davranışta bulunan kişinin çalıştığı departman hangisidir?

☐ Üst yönetim ☐ Muhasebe ☐ Satış ☐ Finans ☐ İnsan Kaynakları
☐ Pazarlama ☐ Satın Alma ☐ Müşteri İlişkileri ☐ Diğer

Bilginiz dahilinde fail, hileli eylemi tespit edilmeden önce aşağıdaki davranışsal uyarı işaretlerinden hangisi veya hangilerini göstermiştir?		Evet	Hayır	Kararsızım
1	Alkol, kumar gibi bağımlılık sorunları vardı.	☐	☐	☐
2	Sahip olduklarının ötesinde bir yaşama arzusu vardı.	☐	☐	☐
3	Geçmişteki yasal sorunları (hakkında açılmış bir dava veya soruşturma) vardı.	☐	☐	☐
4	Maaş / ücret vb. ile ilgili hoşnutsuzluklar veya şikayetleri vardı.	☐	☐	☐
5	Finansal zorlukları veya yüksek kişisel borçları vardı.	☐	☐	☐
6	Boşanma vb. gibi ailevi problemleri vardı.	☐	☐	☐
7	Yetki eksikliği veya işletmedeki terfi uygulamaları hakkında şikayetleri vardı.	☐	☐	☐
8	Başarı ve kazanç konusunda aile veya akran baskısı vardı.	☐	☐	☐
9	Tatile çıkmayı reddetme veya isteksizlik davranışları vardı.	☐	☐	☐
10	İş ile ilgili aşırı kontrol sorunları, görevleri paylaşmamak veya gözetim kabul etmemek gibi davranışları vardı.	☐	☐	☐
Bilginiz dahilinde fail, hileli eylemden hemen önce veya hile sürecinde aşağıdaki durumlardan hangisi veya hangilerini yaşamıştır?		Evet	Hayır	Kararsızım
11	Hakkında yapılan maaş/prim kesintisi vardı.	☐	☐	☐
12	Hakkında yapılan kötü performans değerlendirmeleri vardı.	☐	☐	☐
13	Hakkında yapılan rütbe/derece indirmesi vardı.	☐	☐	☐
14	İş kaybı korkusu vardı.	☐	☐	☐
15	Yukarıdakilerden hiçbiri	☐	☐	☐

Bilginiz dahilinde hile eylemi aşağıdaki hangi birimler ve taraflarca tespit edilmiştir?		Evet	Hayır	Kararsızım	
16	İç denetim	☐	☐	☐	
17	İç kontrol	☐	☐	☐	
18	Dış denetim	☐	☐	☐	
19	Kazara – şans eseri	☐	☐	☐	
20	Failin itirafı	☐	☐	☐	
21	Bir çalışan	☐	☐	☐	
22	Bir müşteri	☐	☐	☐	
23	Bir satıcı	☐	☐	☐	
24	Anonim veya bilinmeyen bir kaynak	☐	☐	☐	

1-Kesinlikle Katılmıyorum 2-Katılmıyorum 3-Kararsızım 4-Katılıyorum 5-Kesinlikle Katılıyorum						
Bilginiz dahilinde failin gerçekleştirdiği hile eyleminin türü hakkında düşünceleriniz nedir?		1	2	3	4	5
1	Fail, işletmenin nakdini kötüye kullanmıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
2	Fail, bankaya gönderilen müşteri ödemeleri veya bankadan gelen mevduatlar gibi gelen nakitleri uygunsuz olarak kullanmıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
3	Fatura sahtekarlığı – fail, sahte faturalar göndermiş / işleme koymuş veya şirket kredi kartları veya masraf hesaplarıyla kişisel eşyalar satın almıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
4	Bordro sahtekarlığı – fail, bordro bilgilerini tahrif etmiş veya çalışan olmayanların (hayali çalışanlar yaratılarak) bordroya eklenmesine neden olmuştur.	☐	☐	☐	☐	☐
5	Çek sahtekarlığı – fail, işletme tarafından düzenlenen çekleri değiştirmiş veya hileli çek düzenlemiştir.	☐	☐	☐	☐	☐
6	Gider sahtekarlığı – fail, hayali veya şişirilmiş gider hesabı kalemleri için geri ödeme talebinde bulunmuştur.	☐	☐	☐	☐	☐
7	Fail, işletmenin nakit dışı varlıklarını kötüye kullanmıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
8	Fail, üçüncü taraflardan rüşvet kabul etmiştir.	☐	☐	☐	☐	☐
9	Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak hayali ve abartılı gelir raporlamıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
10	Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri gizlemiş veya olduğundan az göstermiştir.	☐	☐	☐	☐	☐
11	Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak yükümlülükleri veya giderleri olduğundan fazla göstermiştir.	☐	☐	☐	☐	☐
12	Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak gelir veya giderleri yanlış dönemde (dönemsellik ilkesine aykırı) kaydetmiştir.	☐	☐	☐	☐	☐
13	Fail gizli bir ekonomik veya kişisel çıkar çerçevesinde işletme adına yasadışı olarak varlık ve yükümlülükler üzerinde uygun olmayan değerlendirme yapmıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
Bilginiz dahilinde bu hile eyleminin gerçekleşmesine izin veren ve katkıda bulunan faktörler hakkında düşünceleriniz nedir?		1	2	3	4	5
14	İşletmede yönetim ve çalışanların yetki ve sorumluluklarını tanımlayan bir organizasyon yapısının olmaması veya karmaşık olması.	☐	☐	☐	☐	☐
15	İşletmenin yetersiz bir iç kontrol sistemine sahip olması- İşletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi muhasebede hata ve hile yapılma riskini azaltır.	☐	☐	☐	☐	☐
16	İşletmede etik ve ahlaki değerler üzerine oluşturulmuş bir politika veya tutumunun olmaması.	☐	☐	☐	☐	☐
17	İşletmenin dürüst olmayan fiilleri cezalandırma veya dürüst davranışları ödüllendirme politikasının olmaması.	☐	☐	☐	☐	☐
18	İşletmedeki çalışanların işe alınması ve görevde yükseltilmesi sürecinde liyakat ve performans değerlendirmelerinin yapılmaması.	☐	☐	☐	☐	☐
19	İşletmede gözetim rollerinde yetkin personel eksikliği olması.	☐	☐	☐	☐	☐
20	İşletmede bağımsız kontrol ve denetim eksikliği olması.	☐	☐	☐	☐	☐
21	İşletmenin fail üzerinde baskıcı tutumunun olması.	☐	☐	☐	☐	☐

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Özlem ÇELİK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Besni Anadolu Kız Meslek Lisesi, 2005
Lisans Diploması	Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi, 2017
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, 2021
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Antalya Valiliği – 112 Acil Çağrı Merkezi, 2017-